

БИБЛИЯТА, КОРАНЪТ И НАУКАТА

д-р Морис Бюкай

ПРЕДГОВОР УВОД

СТАРИЯТ ЗАВЕТ

I. ОБЩ ПРЕГЛЕД

Произход на Библията

II. КНИГИТЕ В СТАРИЯ ЗАВЕТ

Тора или Петокнижието

Историческите книги

Книгите на Пророците

III. СТАРИЯ ЗАВЕТ И СЪВРЕМЕННАТА НАУКА. ЗАКЛЮЧЕНИЯ

Сътворението на света

Датата на Сътворението на света и датата на появата на човека на Земята

Потопът

IV. СТАНОВИЩЕ НА ХРИСТИЯНСКИТЕ АВТОРИ ЗА НАУЧНИТЕ ГРЕШКИ В БИБЛЕЙСКИТЕ ТЕКСТОВЕ. КРИТИЧЕСКО ИЗСЛЕДВАНЕ

V. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ЕВАНГЕЛИЯ

I. УВОД

II. ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД НА ЮДЕО-ХРИСТИЯНСТВОТО И СВЕТИ ПАВЕЛ

III. ЧЕТИРТЕ ЕВАНГЕЛИЯ. ТЕХНИТЕ ИЗТОЧНИЦИ И ИСТОРИЯ

Евангелие от Матей

Евангелие от Марка

Евангелие от Лука

Евангелие от Йоана

Източниците на Евангелията

Историята на текстовете

IV. ЕВАНГЕЛИЯТА И СЪВРЕМЕННАТА НАУКА. РОДОСЛОВИЯТА НА ИИСУС

Родословията на Иисус

Критически преглед на текстовете

Коментарите на съвременните тълкуватели

V. ПРОТИВОРЕЧИЯТА И НЕПРАВДОПОДОБНОСТИТЕ В РАЗКАЗИТЕ

Разказите за Страданието Христово

Липсата в Евангелие от Йоана на разказа за появата на Светото причастие

Появата на възкръсналия Иисус

Възнесението на Иисус

Последните срещи на Иисус. Параклетус от Евангелие от Йоана

VI. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

КОРАНЪТ И СЪВРЕМЕННАТА НАУКА

I. ВЪВЕДЕНИЕ

II. АВТЕНТИЧНОСТ НА КОРАНА. ИСТОРИЯ НА НАПИСВАНЕТО МУ

III. СЪТВОРЕНИЕТО НА НЕБЕСАТА И ЗЕМЯТА

- Различия и сходства с библейския разказ
- Шестте периода на Сътворението
- Коранът не посочва реда и последователността при Сътворението на Земята
- Основният процес на образуването на вселената и завършекът му при формирането на световите
- Някои данни на съвременната наука относно сътворението на вселената
- Съпоставяне със сведенията от Корана за Сътворението
- Отговори на някои упреци
- IV. АСТРОНОМИЯТА В КОРАНА
 - Общи разсъждения за небето
 - Какво предствалват небесните тела
 - Небесният порядък
 - Еволюцията на звездния свят
 - Покоряването на Космоса
- V. ЗЕМЯТА
 - Знамения от общ характер
 - Кръговратът на водите и моретата
 - Земният релеф
 - Земната атмосфера
- VI. РАСТИТЕЛНОТО И ЖИВОТИНСКОТО ЦАРСТВО
 - Приходът на живота
 - Растителното царство
 - Животинското царство
- VII. РАЗМНОЖАВАНЕТО ПРИ ХОРАТА
 - Да си припомним някои понятия
 - Размножаването на хората според Корана
 - Коранът и сексуалното възпитание

СКАЗАНИЯТА В КОРАНА И БИБЛЕЙСКИТЕ СКАЗАНИЯ

- I. ОБЩ ПРЕГЛЕД
 - Съпоставка Коран/Евангелия и съвременни познания
 - Съпоставка между Корана, Стария завет и съвременните познания
- II. ПОТОПЪТ
 - Преглед на библейския разказ и на предизвиканите от него критики
 - Разказът за Потопа в Корана
- III. БЯГСТВОТО НА МОЙСЕЙ
 - Бягството според Библията
 - Бягството според Корана
 - Съпоставяне на сведенията от Писанията с данните от съвременната историческа наука

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Предговор

През последната третина на XX в. диалогът между исляма и християнството е важен момент във взаимоотношенията между религиите. Той се проявява под формата на широко обсъждани срещи в Триполи, Кордова и на други места и да не забравяме приема през 1974 г. на Великите арабски улеми от папа Павел VI във Ватикана. Тук трябва да споменем и предприетите от християнски и мюсюлмански групи инициативи, насочени към взаимно опознаване след векове на неверие и на погрешни представи за исляма, лансирани главно от Запада. Промяна в отношенията е крайно наложителна, а диалогът им предоставя тази възможност, като поставя обаче и многобройни проблеми. Сред най-значимите от тях са въпросите по Светите писания – именно те обуславят всички останали. Затова главната задача е да бъдат изяснени концепциите на християни и на мюсюлмани относно Писанията – основа на техните религии.

Гледните точки на тълкувателите са недвусмислени.

Що се отнася до християнските, може да обобщим следното: библейските книги са внушени. В главата: “Разкриването на истината. Библията и Евангелията” от своята книга “Моят кратък катехизис”¹ Жан Гитон казва: “Не написа Бог, а Бог вдъхнови апостолите и пророците да напишат тези книги. Това вдъхновение ние наричаме внушение. Написаните от пророците книги наричаме “внушени книги”.”

Авторите на Библията са творили в различни епохи по обичайните за своето време художествени закони, затова тя представлява съвкупност от различни “литературни жанрове”. Днес този възглед е общоприет и никой не се учудва, когато открива в Стария завет и евангелията нечестиви съждения редом с Божиите откровения, чиито корени се губят. Такъв е случаят с единия от двата разказа за Сътворението в книгата Битие.

Нека сега да обърнем внимание на мюсюлманските тълкуватели – те представят Корана по съвсем различен начин. Преди около четиринайсет века, по време на медитация в околностите на Мекка, Мухаммед получил първото послание от Бога чрез посредничеството на архангел Гавраил, а след дълго прекъсване – и редица други откровения в продължение на близо двацет години. Предадени от Пророка още приживе и рецитирани наизуст от неговите първи последователи, а по-късно и от много други вярващи, всички тези послания са събрани след смъртта му (632 г. сл. Хр.) в една книга, наречена Коран. Тя носи Божието слово, като изключва каквото и да било човешко вмешателство. Наличието на манускрипти от I в. на ислямската ера доказва автентичността на съвременния текст.

Особеност, присъща само на Корана, представлява големият брой разсъждения върху различни природни явления, свързани с назоваването на Божието всемогъщество: от астрономията и човешкото размножаване, до животинското и растителното царство на земята, както и това, което Коранът съобщава за Сътворението. Съществуването на подобни разсъждения не можеше да не привлече вниманието върху факти, повечето от които незасегнати в Библията, и върху други, присъстващи в двете Писания, без да доведе до интересни сравнения.

В нашата епоха, когато научният прогрес позволи да достигнем до експериментално доказани и окончателно утвърдени данни за природните феномени (като изключим теориите, променящи се поради своята същност), стана възможно да изучим някои от техните страни, представени в Библията, и да ги съпоставим със съвременните познания. Резултатът е еднозначен: за въпроси като образуването на Вселената (разказът за Сътворението), времето на появата на човека на Земята, Всемирния потоп (и датата му) библейските писатели (и между тях евангелистите, в

частност Лука по въпроса за генеалогията на Иисус) определено са изказали идеи от своето време, които са несъвместими с модерните познания. Като се има предвид посоченото от библейските тълкуватели относно начина на съставяне на юдео-християнските книги, не е чудно, че те съдържат научни грешки. Може да се присъединим към казаното от Ж. Гитон: “Научните грешки в Библията са грешките на човечеството, което по това време е било като неуго дете.” Така представите на християнските тълкуватели за библейските текстове напълно потвърждават факта, че според съвременната наука някои техни страни са неприемливи.

Дали нещата стоят по същия начин и с твърденията на мюсюлманските тълкуватели за “Посланието на Корана” (противопоставено на “внушаването на Библията”)? Ще намерим ли в Корана мисли, които изразяват схващания от онова време, но са в противоречие с модерните познания? Вече отбелязахме, че в него присъстват множество разсъждения върху природни феномени. Това предполага безброй научни грешки, като се има предвид същността на въпросите, разглеждани в тази епоха на невежество (да не забравяме, че посланието на Корана приблизително съвпада с царуването във Франция на крал Дагоберт).

След съпоставяне на научните данни със съобщеното в писанията, аз представих в първото издание на тази книга през 1976 г. изводите си, които първоначално бяха източник на безкрайна изненада: сигурно е, че Коранът не съдържа нито едно твърдение, противоречащо на смятаните за безспорно доказани факти на нашето време, и въобще не излага схващания и предразсъдъци по разглежданите въпроси от своето време. Нещо повече, в него се споменават факти, представляващи доста по-късни открития, и то по много категоричен начин, което ми позволи да представя на 9 ноември 1976 г. в Медицинската академия едно съобщение относно физиологичните и ембриологичните сведения в Корана. Тези сведения, както и много други, отнасящи се до различни проблеми, са истинско предизвикателство към човешките възможности предвид познанията ни върху историята на науките. Така констатациите на съвременния човек за липсата на научни грешки напълно съответстват на твърденията на мюсюлманските тълкуватели, разглеждащи Корана като послание; те заявяват, че Бог не е могъл да изкаже невярна мисъл.

Тези разсъждения върху Светите писания и науката ни най-малко не са плод на лични схващания. Научните грешки в Библията не са новост. Нов е само фактът, че те са представени и изяснени с помощта на изводи, заимствани от трудове на християнски тълкуватели на Библията. При Корана няма противопоставяне, а хармония, необходима за хората. Изглежда, че този факт е бил напълно непознат на западните ислямолози. За детайлното изучаване на проблема са необходими научни познания в много области, което ислямистите поради литературното си образование не притежават. Само добре запознатият с арабската писменост учен, може да направи сравнение между Корана – като за целта трябва да го чете в оригинал – и науката. Авторът на това проучване се основава на този факт и смята за важно да представи направените логични изводи. Казано с други думи, ако той не беше се досетил да направи тези изследвания, други щяха да ги направят. Ако Пастър не беше открил микробите, други щяха да докажат съществуването им. Въпреки съпротивата на онези, които се дразнят, объркват или шокират от яснотата на фактите, последните винаги се налагат.

Освен новите сведения за Корана, които това проучване предлага, учудване предизвиква резултатът от прилагането на научни данни при изучаването на някои страни на Светите писания, което позволи да се достигне до съгласуване между използваните научни познания и някои идеи на тълкувателите.

¹ *Mon petit cathechisme. Ed. Desclee de Brower, Paris, 1978.*

Увод

Всяка от трите монотеистични религии притежава свой собствен сборник от писания. За всеки вярващ – евреин, християнин или мюсюлманин – те са основата, върху която се гради собствената му вяра. За всеки от тях те са материализация на едно Божествено послание, директно като това, което Авраам или Моисей са получили от Бог под формата на Десетте заповеди, или индиректно, както е при Иисус, който заявява, че говори от името на Отца, и както е при Мухаммед, който предава посланието на Корана, известно му от архангел Гавраил.

Обективните сведения от историята на религиите ни задължават да подходим по един и същ начин към Стария завет, Новия завет и Корана, а именно като към сборници, в които е записано послание. Но въпреки че мюсюлманите приемат този общ подход, вярващите от страните на Запада – с преобладаващо юдео-християнско влияние – отказват да признаят, че Коранът представлява една низпослана книга.

Отношението на всяка от религиозните общности към другите обяснява изразяваните от нея позиции по проблема за Светите писания.

Юдаизмът приема като своя свещена книга Еврейската библия. Тя се различава от Стария завет по добавените от самия него (Стария завет) няколко книги, които не съществували на еврейски език. На практика обаче намеса въобще не променя доктрината. Юдаизмът не допуска никакво послание, което се явява по-късно от собственото Му.

Християнството възприема на свой ред Еврейската библия, но с някои добавки. То обаче не приема всичко написано, за да изясни на хората мисията на Иисус. Църквата е извършила значителни съкращения в книгите, отнасящи се до живота на Иисус и изясняващи неговото учение. В Новия завет е запазена само една малка част от тях, като най-важни са Четирите канонически евангелия. Християнството не признава послание след тези от епохата на Иисус и апостолите. Следователно така то елиминира и Корана.

Дошло шест века след Иисус, посланието на Корана приема многобройни данни от Еврейската библия и евангелията, тъй като в него често се цитират Тора¹ и Евангелие. Коранът препоръчва на всеки мюсюлманин да вярва в предхождащото го Писание: “О, вярващи, вярвайте в Аллах и в Неговия Пратеник, и в Книгата, която е низпослал на Своя Пратеник, и в Писанието, което е низпослал преди! А който отрича вярата в Аллах и в Неговите ангели, и в Неговите писания, и в Неговите пратеници, и в Сетния ден, той дълбоко се е заблудил.” (4: 136). Той обръща внимание на голямата роля в историята на посланието на пратениците на Бог, като Ной, Авраам, Моисей, пророците, и на Иисус, който заема особено място сред тях. В Корана, както и в евангелията, неговото раждане е представено като свръхестествен факт. Книгата отделя специално място на Мария: нима сура №19 на Корана не носи нейното име?

Трябва да се отбележи, че данните, отнасящи се до Корана, са изцяло непознати в западноевропейските страни. Това не е чудно, като си спомним какво образование по религиозните проблеми на човечеството са получили многобройните поколения и в какво неведение са били държани за всичко, свързано с исляма. Не е ли била запазена употребата на понятията мохаммеданска религия и мохаммедани чак до наше време, за да се подхранва погрешното убеждение, че става дума за вярвания, дело на един човек, в които Бог (в християнския смисъл на думата) няма място. Много от нашите съвременници се интересуват от философските, социалните и политическите страни на исляма, без въобще да са се запитали за същността на истинското ислямско послание.

Приема се за безспорно, че Мухаммед е използвал създаденото от своите предшественици, за да се отстрани по този начин въпросът за посланието.

Мюсюлманите са обект на силно презрение в някои християнски страни! Аз можах да го изпитам, когато се опитвах да проведя диалог с цел съпоставяне на разказите в Библията и Корана, и се натъкнах на систематичен отказ да се обърне внимание, дори само да се помисли, върху съдържащото се в Корана по разглеждания въпрос. Сякаш позоваването на Корана беше равнозначно на позоваване на дявола!

Впрочем изглежда, че в най-висшите кръгове на християнския свят настъпва радикална промяна. Един документ на секретариата на Ватикана за нехристияните, Ориентация към диалог между християни и мюсюлмани, издаден през 1970 г. след II събор на Ватикана, показва мащаба на промените в официалното поведение. След като приканва да се отстрани “остарелият образ, наследен от миналото или деформиран поради предразсъдъци и клевета”, създаден от християните за исляма, документът на Ватикана иска “да се извадят наяве несправедливостите, които възпитаният в духа на християнството Запад е допуснал спрямо мюсюлманите”. Той критикува погрешните представи на християните за мюсюлманския фатализъм, за юридизма на исляма, за неговия фанатизъм и т. н. Набляга на въпроса за единството на вярата в Бог и припомня учудването, което предизвикал кардинал Кьониг по време на официална конференция през март 1969 г. в Мюсюлманския университет в Ал Азхар в Кайро, когато последният го поставил пред слушателите си от Великата джамия. Припомня също отправената през 1967 г. покана от Секретариата на Ватикана към християните да поздравят мюсюлманите по повод края на Рамадана, “този истински религиозен празник”.

Тези първи опити за сближаване между Римската курия и исляма бяха последвани от различни прояви и срещи, които ги конкретизираха. Но осведомените за тези събития, състояли се в западния свят, бяха удивително малко, въпреки че не липсват средства за разпространение на информацията: преса, радио и телевизия.

Вестниците отделиха малко място на официалното посещение на кардинал Пинедоли, президент на Секретариата на Ватикана за нехристияните, което той направи при краля на Саудитска Арабия Фейсал на 24 април 1974 г. Вестник Le Monde от 25 април му посвети няколко реда. От тях става ясно, че кардиналът е предал на суверена послание от папа Павел VI. В него последният изразява “уважението на Негово светейшество, вдъхновен от дълбоката вяра в обединяването на ислямския и християнския свят, към Негово величество Фейсал, върховен повелител на ислямския свят”.

Шест месеца по-късно, през октомври 1974 г., папата прие официално във Ватикана Великите улеми на Саудитска Арабия. По този повод бе организиран колоквиум между мюсюлмани и християни на тема “Културните права на човека в исляма”. На 26 октомври 1974г. вестникът на Ватикана, l'Observatore Romano, отрази събитието на първа страница, като му отдели повече място, отколкото на отчета за деня на закриването на Синода на епископите, събрани в Рим.

След това Великите улеми на Арабия бяха приети от Вселенския събор на църквите в Женева и от монсеньор Елхингер, епископ на Страсбург. Епископът покани улемите да извършат обедната си молитва пред него, в катедралата му. Ако това събитие бе отразено, то бе повече заради зрелищната му страна, отколкото поради изключителното му религиозно значение. Във всеки случай, много малко бяха тези, които на въпроса ми, знаят ли нещо за тези прояви, можаха да отговорят утвърдително.

Несъмнено важен момент в отношенията между двете религии представлява откритостта на папа Павел VI към исляма и твърдението му, че е “вдъхновен от дълбока вяра в обединението на ислямския и християнския свят, които почитат един Бог”. Това напомняне за чувствата на главата на католическата църква към мюсюлманите беше необходимо, тъй като много християни, възпитавани в дух на явна

неприязън – както със съжаление констатира документът, – по принцип са враждебно настроени към всичко, свързано с исляма. Именно поради тази причина те остават в неведение за неговата същност и имат напълно погрешни представи за ислямското послание.

Във всеки случай, логично е при изучаването на някоя страна от посланието на една монотеистична религия да се обърне внимание и на това, което предлагат другите две по същия въпрос. Общото изследване върху даден проблем е по-интересно от частното изследване. Следователно и трите религии без изключение са заинтересувани от съпоставянето на някои от разглежданите в Светите писания теми с научните данни от XX в. И освен това те имат един общ враг – настъплението на материализма в наши дни. Както в страните с юдео-християнско влияние, така и в ислямските страни, се смята, че религия и наука са несъвместими. За да бъде обхванат изцяло този въпрос, би трябвало той да бъде подложен на широко обсъждане. Аз бих искал да разгледам само един негов аспект: изучаването на самите Свети писания в светлината на съвременните научни познания.

Поставената цел изисква предварително да се запитаме: автентични ли са текстовете, с които днес разполагаме? За да отговорим, трябва да проучим обстоятелствата, които са имали определящо значение при записването на текстовете и предаването им до наши дни.

Изследването на Светите писания от гледна точка на текстуалната критика започна съвсем отскоро. Що се отнася до Библията, Стария и Новия завет, през много векове хората са се задоволявали да ги приемат такива, каквито са. При прочитането им са се давали само апологетични преценки. Изказването и на най-малката критика се е считало за грях. Единствено духовниците са имали привилегиата да ги познават изцяло. Повечето от лаиците са имали достъп само до откъси, подбрани от литургии или проповеди.

Заслугата за откриването и огласяването на проблемите, които понякога са много сериозни, принадлежи на текстуалната критика, обособила се като отделна специалност. Но какво разочарование представлява прочитането на толкова трудове, които претендират за критичност, а в действителност предлагат само апологетични изложения, целящи да прикрият объркването на автора пред действителните трудности при интерпретацията. При подобни условия единствено този, който е запазил непокътнати способностите си за разсъждение и чувството си за обективност, може да се справи с неточностите и противоречията. Такова поведение, което цели да оправдае запазването в текстовете на изпълнени с грешки пасаж, предизвиква само съжаление. За хора с по-възвишен дух то може да бъде много вредно. Опитът показва, че ако единици са способни да различат подобни грешки, множеството християни никога не са си давали сметка за съществуването им. Те са били в неведение относно несъвместимостта на разпространените познания – често много елементарни – с някои от въпросните пасаж.

Хадисите в исляма представляват еквивалент на евангелията. Хадисите са сборници от разкази за повелите, делата и съгласието на Мухаммед. Такива са и евангелията по отношение на Исус. Първите хадиси са написани десетилетия след смъртта на Мухаммед, както и евангелията – десетилетия след Исус. И в двата случая това са човешки свидетелства за минали събития. Ще видим, че противно на разпространеното мнение Четирите канонически евангелия не са дело на свидетели на събитията, както самите те известяват. Същото се отнася и за най-сериозните сборници с хадиси.

Трябва да спрем сравнението дотук, тъй като ако за автентичността на някои хадиси се е спорило и продължава да се спори, то през първите години от съществуването на Църквата само четири измежду многобройните евангелия са били

обявени за официални, или канонически, въпреки множеството противоречия. Заповядано било всички други да бъдат скрити, откъдето и името им апокрифни.

Друга основна разлика между християнството и исляма по отношение на Светите писания е отсъствието при първото на един внушен и едновременно записан текст, докато вторият притежава Корана, отговарящ напълно на това определение.

Коранът излага Посланието, разкрито на Мухаммед от архангел Гавраил, непосредствено записано, наизустено и рецитирано от вярващите по време на молитвите и в частност през месец Рамадан. Самият Мухаммед го подредил в сури и скоро след смъртта на Пророка, по време на халифата на Осман (12 до 24 година след това), суриите били събрани, за да се достигне притежавания от нас текст. Християнското послание, за разлика от Корана, се основава на многобройни непреки свидетелства, защото въпреки разпространеното мнение не съществува нито едно свидетелство на очевидец за живота на Иисус. Така изглежда проблемът за автентичността на двете откровения.

Съпоставянето между Писанията и данните на науката винаги е било повод за разсъждение.

Първоначално се наложила тезата, че съответствието между Писанията и науката е необходим елемент за автентичността на свещения текст. Свети Августин го заявява като принцип в писмо № 82, което ще цитираме по нататък. Развитието на науката извадило наяве съществуването на различия между нея и библейските писания и било решено да не се правят повече съпоставяния. Така възникнало противопоставянето между библейските тълкуватели и учените, което в наши дни става все по-остро. Тъй като едно Божие послание не би могло да съдържа погрешни факти, имало е само една възможност да се постигне примирие – да се приеме за неавтентичен всеки пасаж от Библейското писание, съдържащ научно неприемлив факт. Но това решение не било прието. Напротив, библейските тълкуватели разпалено бранели целостта на текста и това ги довело до заеманите от тях позиции, които са напълно неприемливи за един научен разум.

Ислямът, също както и Свети Августин, винаги е смятал, че има съответствие между съдържанието на Светото писание и научните факти. Както ще се убедим по-нататък, Коранът излага факти, значително по-многобройни от съдържащите се в Библията, по които науката тепърва ще се произнесе; няма място за сравнение между ограничения брой противоречащи на науката сведения в Библията и многобройните научни твърдения в Корана. Това изследване стигна до заключението, че нито едно от тях не може да бъде оспорвано от научна гледна точка. В края на книгата става ясно. При сборниците с проповеди на Пророка (хадисите), които не са част от посланието на Корана, положението е съвсем различно, тъй като някои са научно неприемливи. Тези хадиси са били подложени на сериозни проучвания в съответствие със строгите принципи на Корана, които повеляват в такива случаи винаги да се позоваваме на науката и на разума.

Трябва да уточним някои понятия, отнасящи се до приемливостта или неприемливостта от научна гледна точка на някои твърдения в Светите писания. Необходимо е да подчертаем, че под научни данни разбираме окончателно доказани факти. Поради това съображение са елиминирани теории, които са необходими в дадено време, за да обяснят едно явление, но по-късно могат да бъдат опровергани или заместени от други, допълнени от развитието на науката. За да се избегнат грешките, аз се спирам само на достатъчно добре обосновани факти.

Например дори приблизително не е известна датата на появяването на човека на Земята, но са открити следи от човешка дейност, които без съмнение посочват, че това е станало преди десетото хилядолетие пр. Хр. От това следва изводът, че библейският текст от Битие, съдържащ генеалогията и датата на появата на човека (Адам е бил

сътворен), а именно тридесет и седем века преди Иисус, е неприемлив от научна гледна точка. Може би науката тепърва ще уточнява времето на това събитие, но едва ли някога ще се твърди, че човекът се е появил на Земята преди 5736 години, както посочва през 1975 г. еврейският календар. Следователно библейските данни относно произхода на човека са неверни.

Съпоставянето с науката изключва чисто религиозните проблеми. Така например науката не може да обясни по какъв начин Иисус се е явил на Моисей, както и тайната, обгръщаща идването на Иисус на този свят без наличието на биологичен баща. Впрочем писанията не предлагат никакво материалистично обяснение на подобни факти. Това проучване разглежда най-различни природни феномени, за които Светите писания излагат повече или по-малко коментари или обяснения, като противопоставя изобилието от подобни твърдения в Корана, като рязко контрастират с умереността на другите две послания.

Аз започнах разглеждането на посланието на Корана без всякаква предубеденост и с пълна обективност, като търсех до каква степен текстът му е съвместим с данните на съвременната наука. От преводите бях научил, че Коранът често споменава различни природни явления, но имах само бегла представа за тях. Едва след много внимателно изучаване на арабския текст успях да го изследвам задълбочено, като достигнах извода, че Коранът не съдържа нито едно твърдение, което би могло да бъде критикувано от гледна точка на съвременната наука.

Със същата обективност проучих и Стария завет, и евангелията. При първия не стана нужно да отида по-далеч от първата книга Битие, за да открия твърдения, които се оказаха несъвместими с доказаните днес научни факти.

Когато разтворим евангелията, още от първата страница пред нас възниква един извънредно сложен проблем, тъй като родословието на Иисус по Матей напълно се различава от това на Лука, а то от своя страна е напълно несъвместимо със съвременните познания по повод появяването на човека на Земята.

Наличието на подобни противоречия, несъвместимости и неправдоподобности едва ли би могло да попречи на вярата в Бог. То е плод дължи единствено на отговорността на хората. Никой не би могъл да каже какъв дял в него имат измислените редакции, каква е частта на промените с религиозна цел и на несъзнателните изменения на Светите писания, както и как са изглеждали оригиналните текстове. В наши дни най-голяма изненада предизвиква фактът, че при наличието на подобни противоречия или несъвместимости с доказаните научни знания специалистите по изучаването на текстовете или се преструват, че не ги забелязват, или посочват грешките, но се опитват да ги прикрият с помощта на диалектически фокуси. По-нататък ще приведем примери за брилянтно използваните апологетични формулировки от известни тълкуватели на Евангелие от Матей и това от Йоана. Опитите за прикриване на несъответствие или на противоречие, свенливо наричани “затруднения”, често се увенчават с успех. Това обяснява защо много християни не са запознати със сериозните грешки в множество откъси на Стария завет и евангелията. В първата и втората част на тази книга читателят ще намери точни примери за тях.

В третата част на книгата ще открие неочаквано прилагане на науката при изучаването на едно Свето писание, чрез което съвременното повърхностно мислене по-лесно ще стигне до разбирането на някои знамения в Корана, останали досега неясни, дори неразбираеми. И това никак не е странно, тъй като се знае, че за исляма науката и религията са като две сестри близначки. Още от възникването си едно от неговите религиозни правила е предписвало да се развива науката: резултат от прилагането му е необикновеният научен подем по времето на великата ислямска цивилизация, от който се е възползвал Западът преди Ренесанса. Съвременният прогрес, постигнат в тълкуването на някои неразбрани или неправилно тълкувани пасажии от

Корана, осъществен благодарение на научните познания, съставлява апогеят на съпоставянето между Светите писания с науката.

¹ *Първите пет книги на Библията, приписвани на Мойсей.*

СТАРИЯТ ЗАВЕТ

I. ОБЩ ПРЕГЛЕД

Кой е авторът на Стария завет?

Колко ли от читателите на Стария завет, на които бихме задали този въпрос, ще ни отговорят чрез повторение на наученото от въведението в Библията, а именно, че книгите са написани от хора, вдъхновени от Светия дух, но все пак техният автор е Бог.

Понякога авторът на увода на Библията се ограничава с наставления към читателя чрез кратка бележка, която пресича възможността за всякакви въпроси. Друг път прибавя забележки, предупреждаващи, че е възможно към първоначалния текст да са били включени детайли, но въпреки това спорният характер на някой пасаж не променя общата “истина” в него. Акцентът пада върху тази “истина”, чийто гарант е Магистратът на църквата, помощник на Светия дух, който единствен може да поясни тези проблеми пред вярващите. Нима от IV в. църквата не е одобрила на своите събори списък на Светите книги, потвърден на съборите във Флоренция (1441), Трент (1546) и I събор на Ватикана (1870), за да се стигне до т. нар. Съборен канон. Не бе ли публикуван съвсем скоро след толкова енциклики един старателно подготвян в продължение на три години (1962–1965) документ от първостепенна важност, дошъл на бял свят след II събор на Ватикана. Безкрайно много читатели на Библията, както и преди много векове, се успокояват със сведенията, намиращи се в уводната част и съдържащи гаранции за автентичност, и въобще и не помислят, че те може да бъдат оспорвани.

Но при прегледа на работите, написани от духовни лица и непознати на обикновения читател, става ясно, че въпросът за автентичността на книгите на Библията е много по-сложен, отколкото а priori бихме могли да предположим. Ако например разгледаме съвременното издание в отделни свитъци на преведената на френски под ръководството на Библейската школа в Йерусалим¹ Библия, нещата изглеждат съвсем различно и си даваме сметка, че както Старият завет, така и Новият повдигат въпроси, които авторите на коментарите не са премълчали.

Много точни данни намираме в по-сбитите и силно обективни проучвания, като например това на проф. Едмон Жакоб “Старият завет”². Тази книга предлага великолепен преглед на проблема.

Много хора не знаят – подчертава Жакоб, че първоначално са съществували множество текстове, а не само един. Към III в. пр. Хр. са били налице най-малко три варианта на Библията на еврейски: това е текстът масора, който според някои е послужил – или поне част от него – при гръцкия превод и Самаритянското петокнижие. Към I в. пр. Хр. се правят опити за установяване на един общ текст, но едва през I в. сл. Хр. текстът на Библията е бил окончателно записан.

Ако притежавахме тези три варианта, може би щяхме да можем да ги сравним и да добием мнение за оригинала, но проблемът е, че ни липсва и най-малката представа. Ако не смятаме свитъците от пещерата Кумран датиращи от предхристиянската епоха, приблизително от времето на Иисус, – един папирус с Десетте заповеди от II в. сл. Хр.,

различаващ се от класическия текст, както и няколкото фрагмента от V в. сл. Хр. (Генезиса от Кайро), най-старият еврейски текст на Библията е от IX в. сл. Хр.

Първият превод на гръцки език е на Седмокнижието. Той е дело на евреите от Александрия през III в. пр. Хр. Той именно е послужил на авторите на Стария завет и е бил единствен източник чак до VII в. сл. Хр. Най-често използваните гръцки текстове са тези от един запазен ръкопис, известен под името Codex Vaticanus и пазен във Ватикана, и втори Codex Sinaiticus в Британския музей в Лондон, и двата датиращи от IV в. сл. Хр.

През V в. Свети Йероним е могъл да изготви един текст на латински, като е използвал еврейски документи. Това издание е било наречено по-късно Vulgate поради широкото си разпространение след VII в.

Само ще припомним, че съществуват и частични арамейски и сирийски (Пешита) версии.

Всички тези версии позволиха на специалистите да достигнат до т. нар. среден текст, своего рода компромис между различните версии. Едновременно се подготвят сборници на различни езици, представящи паралелно и съпоставящи еврейската, гръцката, латинската, сирийската, арамейската и дори арабската версии. Това е известната Библия на Уолтън (Лондон, 1657). За да бъдем изчерпателни, трябва да добавим, че библейските идеи на различните християнски църкви се различават и че те приемат отделни книги, и че до днес няма обща концепция за превода им дори на един и същи език. Вселенският превод на Стария завет, който е резултат от работата на многобройни католически и протестантски експерти, би трябвало да стигне до един синтезиран текст.

Както става ясно, човешката намеса в текста на Стария завет е значителна. Лесно можем да си представим как за повече от две хилядолетия от версия на версия, от превод на превод с всички неизбежно произтичащи от това промени оригиналният текст е могъл да бъде изменен.

Произход на Библията

Преди да се превърне в сборник от свещени книги, тя е била народно предание, основано единствено на човешката памет, и главно средство за изразяване на идеите от това време. То се предавало чрез пеење.

“В началния стадий от своето развитие всеки народ пее – пише Жакоб, – в Израел, както и другаде, прозата е била предшествана от поезията. В Израел се е пеело много, и то добре; историческите условия са го извеждали до върховете на ентузиазма, както и до бездните на безнадеждността; той активно е участвал в изграждането на своята съдба; тъй като всичко за него е имало свой смисъл, той го е предал чрез голямото разнообразие в песните си.” Пеело се е по най-различни поводи и Жакоб изброява част от тях, сред които са и съпровождащите песни, открити в Стария завет: песни при хранене, други, изразяващи радостта от прибраната реколта, песни, придружаващи работата, каквато е прочутата Песен при Кладенеца (Числа, 21: 17), сватбени песни като тези от Песен на песните, песни при траур, военни песни, извънредно многобройни в Библията, сред които Песента на Девора (Съдии, 5: 1–32), прославяща победата на Израел, която Яхве мечтаел (Числа, 10:35): “кога ковчегът се вдигаше за път, Моисей казваше: стани, Господи, да се разпилят Твоите врагове, и да побягнат от Твоето лице ония, които Те мразят”.

Освен това трябва да споменем Максимите и Пословиците (Книгата на пословиците, Пословици и Максими от Историческите книги), думите за благословия и проклятие, законите, които пророците налагат на хората, след като са получили Божието благоволение.

Жакоб отбелязва, че тези слова са били предавани или по семеен път, или чрез светилищата под формата на разкази за историята на народа, избран от Бог. Те скоро се превърнали в басни, като Апологията на Йотан (Съдии, 9: 8–20), където “дърветата тръгнали да си помажат цар и казали последователно на маслината, смоковницата, лозата, тръна”, което кара Жакоб да напише: “разказът, движен от баснотворчеството, не се е поколебал да засегне теми и епохи, които не познава добре”, и да заключи:

“Възможно е разказите от Стария завет за Моисей и патриарсите да отговарят само отчасти на историческите факти, но при устните предания разказвачите са вложили толкова изящество и въображение за свързване на различаващите се един от друг епизоди, че са успели да обединят в едно напълно приемливо за критично настроените умове цяло събитията от зората на света и човечеството.”

Напълно основателно може да се допусне, че след заселването на еврейския народ в Ханаан, т. е. в края на XIII в. пр. Хр., писмеността вече се е използвала за предаване и записване на преданията, но без особена строгост дори когато е ставало дума за онова, което би трябвало да е най-дълготрайно според хората, а именно законите. Дори законът, за който се смята, че е дело на ръката на Бог – Десетте заповеди, е достигнал до Стария завет в две версии: Изход (20: 1–21) и Второзаконие (5: 1–30). Смисълът е еднакъв, но различията са очевидни. Необходимо е било да се записва важна документация: договори, писма, свитъци на лица (съдии, висши градски чиновници, родословни дървета), списъци на дарове, на плячка. Така са били съставени архивите, послужили при по-късните редакции на книгите, с които ние разполагаме.

Това предизвикало смесването на жанровете във всяка книга. Издирването на мотивите за събирането на разнородни документи остава за специалистите.

Интересно би било да се направи сравнение между един разнороден ансамбъл, какъвто е Старият завет, чиято основа са устните предания, и случилото се на съвсем друго място и по друго време, когато се заражда една примитивна литература.

Нека да вземем за пример появата на френската литература в епохата на Франкското кралство. Първоначално именно устните предания служат за запазването на подвизите: войни, водени често в защита на християнството, различни драми, в които намират изява героите, векове по-късно послужили като източник за вдъхновение на трубадури, хроникьори и автори на различни “цикли”. По този начин в началото на християнската ера се появили рицарските песни, в които реалното се смесва с легендата и които са първите творби от една епопея. Най-известна сред тях е Песента за Роланд, вдъхновена от един подвиг на Роланд, командир на ариегарда на император Шарлеман, на връщане от поход в Испания. Саможертвата на Роланд не е измислица на разказвача. Действително става дума за едно нападение на планинци – баски, което вероятно е станало на 15 август 778 г. Литературната творба представя само легендата; тя се основава на исторически факти, но не би могло да бъде възприета буквално от историците.

Паралелът, направен между зараждането на Библията и подобен род литература, изглежда близък до действителността. Неговата цел ни най-малко не е да отпрати в склада с митологични сборници притежавания днес от хората библейски текст, както правят толкова систематични отрицатели на идеята за Бог. Възможно е изцяло да вярваме в реалността на Сътворението, в това, че Бог е предал на Моисей Десетте заповеди, в Божията намеса в човешките дела например по времето на цар Соломон. Може да смятаме, че основната част от тези събития е стигнала до нас, но без да пропускаме едновременно с това, че детайлите на описанието трябва да бъдат

подложени на строг критичен анализ, тъй като участието на хората при записването на устните предания е било твърде голямо.

¹ Editions du Cerf, Париж.

² Издадена в поредицата "Que sais-je" на Press Universities de France. [Цитатите на български език са по: БИБЛИЯ сиреч КНИГИТЕ НА СВЕЩЕНОТО ПИСАНИЕ НА ВЕХТИЯ И НОВИЯ ЗАВЕТ.Ц., Св. Синод на Българската църква, 1998. - Бел.прев.]

II. КНИГИТЕ В СТАРИЯ ЗАВЕТ

Старият завет представлява сборник от произведения с различен обем и разнообразни по жанр, написани през повече от девет века на много езици, и основаващи се на устните предания. Много от тези произведения са били коригирани и допълвани през различни епохи в зависимост от събитията или от определени частни потребности.

Най-вероятно появата на тази изобилна литература съвпада по време с началото на израилтянската монархия, към XI в. пр. Хр., с появата на корпуса на писарите в царската свита, чиято роля не се ограничавала само в писането. Първите откъси от писмени паметници, посочени в предната глава, най-вероятно датират от това време. Те са будели интерес и затова са били записани: някои от посочените по-горе песни, пророческите предсказания на Иаков и Моисей, Второзаконието, и в по-общ план – законодателни текстове, които оформят религиозната традиция още преди формирането на правото. Тези текстове се явяват като откъси, разпръснати на различни места из Стария завет.

Малко по-късно, може би през X в. пр. Хр. е бил съставен т. нар. яхвистки¹ текст на Петокнижието, който ще стане основата на първите пет книги, наречени Мойсееви. По-късно към него била добавена версия, наречена елоистка², и версията, наречена проповедническа³. Основният яхвистки текст разглежда времето от Сътворението на света до смъртта на Иаков. Той произхожда от царството на юга (Юдея).

В края на IX и средата на VIII в. пр. Хр. в царството на севера (Израел) Елия и Елисей разпространяват появилото се пророческо влияние (техните книги са стигнали до нас.) От това време е и елоисткият текст на Петокнижието, много по-кратък в сравнение с яхвисткия, тъй като се спира само на фактите, отнасящи се до Авраам, Иаков и Йосиф. Книгите на Йошуа и Съдиите са от същото това време.

През VIII в. пр. Хр. са живели пророците писатели: Амос и Осия в Израел, Исаия и Михей в царството Юдея.

Превземането на Самария през 721 г. пр. Хр. слага край на царството Израел. Неговото религиозно наследство е прието от Юдейското царство. От този период датира Сборникът от притчи, най-характерното за който е сливането на яхвисткия и елоисткия текст на Петокнижието в една книга: така е била създадена Тората. По това време са били написани и Десетте божии заповеди.

Началото на дейността на пророк Иеремия съвпада с царуването на Йосиас през втората половина на VII в. пр. Хр., но книгата на първия придобила завършен вид едва век по-късно.

Проповедите на Софоний, Наум и Авакум датират от времето преди Първия вавилонски плен през 598 г. пр. Хр. По време на първия плен Иезикиил вече е

пророкувал. След това, през 587 г. пр. Хр. пада Йерусалим, което отбелязва началото на Втория плен, продължил до 538 г. пр. Хр.

Книгата на Иезикиил, последният велик пророк и пророкът на пленничеството, е редактирана в днешния ѝ вид от писарите едва след неговата смърт. Те са негови духовни наследници. Същите тези писари са съставили още една, трета версия на Сътворението, наречена жреческа, обхващаща периода от Сътворението до смъртта на Иаков. По този начин в яхвисткия и елоисткия текст на Тората е бил вмъкнат още един, чиито добавяния ще открием и в книги, написани четири и два века по-рано. По това време е била създадена книгата Плачът на Иеремия.

По заповед на Кир вавилонският плен завършва през 538 г. пр. Хр., евреите се завръщат в Палестина и Йерусалимският храм бил построен отново. Подновява се и пророческата дейност, откъдето произхождат книгите на Агей, Захария, третия Исаия, на Малахия, Даниил и Варух (последната е написана на гръцки).

Книгите на Мъдростта също датират от времето след пленничеството: Притчите са редактирани окончателно към 480 г. пр. Хр., книгата на Иов – в средата на V в. пр. Хр. Еклесиастът, или Qohklet, е от III в. пр. Хр., от същия век датират и Песен на песните, двете книги на Летописите, на Ездра и Неемия; Еклесиастикът, или Сирасид, се е появил през II в. пр. Хр.; книгата на Мъдростта на Соломон и двете книги на Макавей са написани един век пр. Хр. Книгите на Рут, Естир и Иона са трудно определими, както и книгите на Товита и Иудит. Възможно е тези данни да бъдат променени, тъй като първоначалната форма на Стария завет е от I в. пр. Хр., а окончателен вид той придобива едва през I в. пр. Хр.

Следователно Старият завет представлява паметник на литературата на еврейския народ от произхода му до началото на християнската ера. Книгите, влизащи в него, са били редактирани, допълвани, променяни през времето между X и I в. пр. Хр. Предложената тук гледна точка относно историята на тяхното написване не принадлежи само на автора. Основните сведения за този исторически преглед са взети от статията Библията⁴, написана за Encyclopedia Universalis от Ж. П. Сандроз, професор в Доминиканския факултет в Солшоар. За да разберем същността на Стария завет, трябва да имаме предвид тези факти, потвърдени в наши дни от висококвалифицирани специалисти.

Написаното съдържа послание, но днес ние притежаваме само това, което хората са ни оставили, след като са променили текстовете съобразно своите виждания в зависимост от обстоятелствата, в които са се намирали, и трудностите, които са срещали.

Когато сравняваме обективните сведения с тези, които се предлагат от въведенията към Библията, предназначени за широко разпространение, си даваме сметка, че тук фактите се представят по съвсем различен начин. Премълчават се основни сведения за написването на книгите, двусмислици объркват читателя, други факти се омаловажават до такава степен, че създават невярна картина на действителността. Множество предговори или встъпления на Библията променят по този начин истината. За книги, които са били многократно поправяни (като Петокнижието), само се споменава, че е възможно някои детайли да са били добавени. Често възлови факти се премълчават, като вместо да бъдат изложени, се предлага дискусия по маловажни проблеми. Разпространяването на подобни неверни представи за Библията е истинско оскърбление.

Тора или Петокнижието

Тора е семитско име.

Гръцкият израз, който на български се превежда като “Петокнижие”, служи, за да обозначим произведението, състоящо се от пет части: Битие, Изход, Левит, Числа и

Второзаконие, които представляват първите пет съставни елемента на сборника, обхващащ трийсет и девет глави и наречен Стария завет.

Тази група текстове разглежда времето от Сътворението на света до пристигането на евреите в обетованата земя Ханаан, след Египетския плен, по-точно до смъртта на Моисей. Но разказът на тези събития е само рамката, в която присъстват разпоредби, засягащи религиозния живот и социалните контакти на еврейския народ, откъдето и името Законът, или Тора.

Дълго време юдаизмът и християнството са смятали, че автор на тези текстове е самият Моисей. Като основание е послужил може би фактът, че Бог е казал на Моисей (Изход, 17: 14): “запиши това за спомен в книгата (поражението на Амалик)”, както по повод на Изхода от Египет, че “Моисей описа тяхното пътуване...” (Числа, 33: 2), или че “написа Моисей този закон...” (Второзаконие, 31: 9) От I в. пр. Хр. се налага защитаването от Йосиф Флавий и Филон Александрийски теза, че цялото Петокнижие е било написано от Моисей.

Днес тази теза е изоставена и никой не я оспорва, но въпреки това Новият завет продължава да твърди, че авторът е Моисей. Павел в Посланието до Римляните (10: 5) твърди, като цитира едно изречение от Левит: “Моисей пише, оправданието от закона...” и т. н. Иоан в своето евангелие (5: 46–47) приписва следната мисъл на Иисус: “Защото, ако да бяхте вярвали на Моисея, щяхте да повярвате и на Мене: понеже той за Мене писа. Ако пък на неговите писания не вярвате, как ще повярвате на Моите думи?” В тази редакция гръцката дума, отговаряща при превода на оригиналния текст, е *episteute*. Следователно твърдението, приписвано на Иисус, е изцяло невярно. Приведеното по-долу ще го потвърди.

Посочения пример заимствах от препод. о.⁵ дьо Во, директор на Библейската школа в Йерусалим, чийто превод на Битие от 1962 г. е предшестван от едно Общо въведение към Петокнижието, съдържащо ценни аргументи, които противоречат на евангелистките сведения за авторството на въпросната творба.

Препод. о. дьо Во напомня, че “еврейските предания, към които се придържат Христос и Апостолите”, са се признавали до края на Средновековието, като през XII в. Абен Езра е бил единственият, който ги е оспорвал. Едва през XVI в. Карлщад отбелязва, че Моисей не е могъл да напише разказа за собствената си смърт във Второзаконие (34: 5–12). Авторът цитира и работите на други критици, които смятат, че поне част от Петокнижието не принадлежи на Моисей, както и книгата на члена на Ораторията⁶ Ришар Симон “Критическа история на Стария завет” (1678), който подчертава проблемите в хронологията, повторенията, безпорядъка на разказите и разликите в стила на Петокнижието. Книгата предизвикала скандал; трудовете по история от началото на XVIII в. не използвали аргументите на Р. Симон, като при позоваване на класическата древност най-често се цитирало “написано от Моисей”.

Можем да си представим колко трудно е било да се обори една легенда, подкрепена, както сами се убедихме, от самия Иисус в Новия завет. Решаващия аргумент дължим на Жан Астриук, лекар на Луи XV.

С публикуването през 1753 г. на своята “Обстоятелства при оригиналните мемоари, с които може би Моисей си е послужил при съставяне на книга Битие”, той поставя проблема за наличието на повече от един източник. Несъмнено той не е бил първият, който го е забелязал, но пръв е имал смелостта да публикува извод с първостепенно значение: в книга Битие се намират едновременно два текста, назоваващи Бог с различни имена: Яхве и Елоим; следователно тя съдържа два съпоставени текста. Айхорн (1780 1783) открива същото в другите четири книги, след това Илген (1798) забелязва, че единият от двата обособени от Астриук текста – този, в който Бог е наричан Елоим – на свой ред трябва да бъде разделен на две. Петокнижието буквално експлодира.

През XIX в. били предприети още по-детайлни изследвания на източниците. През 1854 г. е прието, че те са четири. Дадени им били имена: яхвистки документ, елоистки документ, Двукнижие, Жречески закон. Изчислена била и възрастта им:

1. Яхвисткият документ датира от IX в. пр. Хр. (написан е в Юдея);
2. Елоисткият документ е малко по-отскоро (написан е в Израел);
3. Според някои (Жакоб) Двукнижието е от VIII в. пр. Хр., а според други – от епохата на Йосиас (VII в. пр. Хр.) (препод. о. дьо Во);
4. Жреческият закон е от епохата на пленничеството или след него: VI в. пр. Хр.

Следователно съставянето на текста на Петокнижието е продължило най-малко три века.

Но проблемът е много по-сложен. През 1941 г. А. Лодс различава три източника в яхвисткия документ, четири – в елоисткия, шест – във Второзаконието, девет – в Жреческия закон, “без да смятаме допълненията, направени от осемте редактори”, пише препод. о. дьо Во. По-късно се приема идеята, че “много от уставите и законите от Петокнижието отговарят на другите такива, намиращи се извън Библията и много по-стари, отколкото въпросните документи” и че “някои от документите от Петокнижието имат различен и при това по-древен произход, отколкото би могло да се предположи”, откъдето се заражда “интересът към появата на преданията”. Така проблемът става толкова заплетен, че никой вече не може да се ориентира в него.

Разнообразието на източниците поражда многобройни несъответствия и повторения. Препод. о. дьо Во предлага примери, които показват как се преплитат различните предания за Сътворението, потомството на Каин, потопа, отвличането на Йосиф престъпленията му в

Египет, несъответствия в имената, с които е назовано едно и също лице, различния начин, по който са представени дадени събития.

Следователно Петокнижието съдържа различни предания, които съставителите са свързали с повече или по-малко умение, като ту са съпоставяли компилациите си, ту са ги променяли, за да ги обединят, но въпреки това несъответствията, както и неправдоподобните твърдения личат, което е довело до обективно изследване на изворите в наши дни. Петокнижието представлява най-очевидният от гледна точка на критиката на текстовете пример за промените, направени от хората през различните периоди от историята на еврейския народ, в устните предания и в наследените от отминалите поколения текстове. То води началото си от X или IX в. пр. Хр. от яхвистките предания, започващи от самото начало, и посочва предопределението на Израел, “за да го вмести във великия план на Бог относно човечеството”, пише препод. о. дьо Во. През VI в. пр. Хр. жреческата традиция, много прецизна в уточняването на дати и родословия, отбелязва неговия край³.

“Малкото разкази, които действително принадлежат на тези предания, показват стремежа към установяване на правила: шабатът – почивката в края на Сътворението, съюзът с Ной, съюзът с Авраам и обрязването, закупуването на пещерата Макпела, с което Патриарсите получават поземлен акт за Ханаан”, пише препод. о. дьо Во. Трябва да припомним, че жреческите предания съвпадат по време с вавилонския плен и повторното заселване в Палестина след 538 г. пр. Хр. Следователно става ясно как религиозните проблеми се смесват с чисто политическите.

Наличието на три основни източника за Битие е ясно доказано: в коментарите към своя превод препод. о. дьо Во изброява кой пасаж от съвременния текст на книгата Битие на кой от тях отговаря. Ако използваме тези сведения, можем да определим кой източник е бил използван в отделните глави. Например в първите единайсет глави на

Битие, които засягат Сътворението, Потопа и времето след него до Авраам, в библейския текст се редуват части от яхвисткия и жреческия текст; в първите единайсет глави елоисткият текст не присъства. Последователното подреждане на яхвисткия и жреческия елемент се вижда съвсем ясно. Редът в първите пет глави – от Сътворението до Ной, е много прост: от началото до края на разказа се редуват един яхвистки с един жречески пасаж. Но при Потопа и в частност в глави 7 и 8 при разделянето на текста в зависимост от източниците се достига до много кратки пасаж, често представляващи едно отделно изречение. В малко повече от сто реда от съвременния текст седемнайсет пъти се преминава от единия текст към другия (от яхвисткия към жреческия), откъдето произтичат неправдоподобията и противоречията при прочитането му (вж. по-долу таблицата, която показва това деление в зависимост от източниците).

Част от разпределението на яхвисткия и жреческия текст в глава 1 до 11 в книгата Битие

Първата цифра посочва главата.

Втората цифра в скоби посочва номера на изречението, като понякога то е разделено на две части, обозначени с буквата а и б;

Буквата: Я означава яхвисткия текст. Ж означава жреческия текст.

Пример: първият ред от таблицата означава:

От глава 1, изречение 1 до глава 2, изречение 4а, съвременният текст, включен в Библията, отговаря на жреческия.

<i>Глава</i>	<i>Изречение</i>	<i>До глава</i>	<i>Изречение</i>	<i>Текст</i>
1	(1)	2	(4а)	Ж
2	(4б)	4	(26)	Я
5	(1)	5	(32)	Ж
6	(1)	6	(8)	Я
6	(9)	6	(22)	Ж
7	(1)	7	(5)	Я
7	(6)			Ж
7	(7)	7	(10)	Я
7	(11)			Ж
7	(12)			Я
7	(13)	7	(16а)	Ж
7	(16б)	7	(17)	Я
7	(18)	7	(21)	Ж
7	(22)	7	(23)	Я
7	(24)	8	(2а)	Ж
8	(26)			Я
8	(3)	8	(5)	Ж
8	(6)	8	(12)	Я
8	(13а)			Ж
8	(13б)			Я
8	(14)	8	(19)	Ж
8	(20)	8	(22)	Я
9	(1)	9	(17)	Ж

9	(18)	9	(27)	Я
9	(28)	10	(7)	Ж
10	(8)	10	(19)	Я
10	(20)	10	(23)	Ж
10	(24)	10	(30)	Я
10	(31)	10	(32)	Ж
11	(1)	11	(9)	Я
11	(10)	11	(32)	Ж

Не бихме могли да предложим по-убедителен пример за присъствието на човешка намеса в Библейското писание!

Историческите книги

Те разглеждат историята на еврейския народ след навлизането му в Обетованата земя (най-вероятно в края на XIII в. пр. Хр.) до вавилонския плен през VI в. пр. Хр.

Главно място в тях заема едно събитие, което бихме могли да наречем национално, представено като олицетворение на Божието слово. Впрочем в разказа историческата достоверност далеч не е на първо място: книги като тази на Йошуа са написани главно под влияние на теологически мотиви. В тази връзка проф. Е. Жакоб подчертава противоречието между археологията и текстовете по повод на т. нар. разрушаване на Йерихон и Ай.

Книгата на Съдиите разказва главно за защитата на избрания народ от обкръжаващите го врагове и за помощта, оказвана му от Бог. Препод. о. А. Льофевр в увода към Библията на крампон отбелязва, че тя е претърпяла многобройни поправки, за което свидетелстват обърканите уводи и добавки. Историята на Рут се смесва с разказите на Съдиите.

Книгата на Самуил и Книгата на царете са преди всичко биографични сборници, отнасящи се до Самуил, Саул, Давид и Соломон. Тяхната историческа стойност е спорна. Е. Жакоб открива много исторически грешки в тях, като за едно събитие могат да съществуват две или три версии. Там присъстват и пророците Елия, Елисей и Исаия, като се смесват историческите факти и легендите. Но според други коментатори, като например препод. о. А. Льофевр, “тези книги имат фундаментална историческа стойност”.

Според хрониста, живял през IV в. пр. Хр., първата и втората книга на Летописите са дело на един и същ автор (книгите на Ездра и Неемия). Той повтаря цялата история от Сътворението до този век, като при това родословията му достигат само до Давид. Действително той използва книгата на Самуил и Книгата на царете, “копира ги машинално, без да обръща внимание на непоследователността” (Е. Жакоб), но едновременно добавя ценни сведения, които археологията потвърждава. В тези творби проличава стремежът да се нагоди историята към изискванията на теологията: както пише Е. Жакоб, “често авторът пише историята, използвайки теологията.” “Така, за да даде обяснение на дългото и успешно царуване на цар Манасий, известен като осквернител и гонител, той допуска, че последният се е покръстил по време на престой в Асирия (Летопиен, кн.2: 33/11), въпреки че това не се потвърждава от нито един библейски или извънбиблейски източник”. Книгите на Ездра и Неемия са обект на многобройни критики, тъй като са изпълнени с неясни моменти и засягат един малко познат поради липса на извън библейски документи период – IV в. пр. Хр.

Сред историческите книги се нареждат и книгите на Товита, на Иудит и на Естир, в които са допуснати най-големи своеволия по отношение на историческата истина: променяне на имена, измислени персонажи и събития и всичко това с най-добри

религиозни намерения. Това са морализаторски новели, изпълнени с исторически неправдоподобности и неточности.

Съвсем различни са двете книги на Макавеите, които предлагат една точна, доколкото това е възможно, версия на събитията през II в. пр. Хр. и се явяват много ценни свидетелства за историята от този период. Следователно т. нар. исторически книги представляват много разнороден ансамбъл. В тях историческите факти са разгледани както от научна гледна точка, така и са примесени с измислици.

Книгите на Пророците

Под това име са отделени предсказанията на различни пророци, които в Стария завет са поставени извън книгите, разказващи за делата на великите първопророци като Моисей, Самуил, Елия или Елисей.

Пророческите книги обхващат времето от VIII до II в. пр. Хр.

От VIII в. пр. Хр. са книгите на Амос, Осия, Исаия и Михей. Първият е известен с това, че осъжда социалните неправди, вторият – религиозната корупция, която го кара да страда и с плътта си (след като е трябвало да се ожени за една свещена проститутка на езическия култ) подобно на Бог, който е страдал заради падението на своя народ, но е продължавал да му дарява любовта си. Исаия е персонаж от политическата история: съветник на царе, той господства над събитията; това е Пророкът на величието. Неговите работи, към които са прибавени предсказанията му, публикувани от неговите ученици, обхващат времето до III в. пр. р. Хр.: протести срещу несправедливостите, страх от Божията присъда, известяване края на пленничеството и на завръщането на евреите в Палестина. Във втория и третия Исаия ясно се вижда как пророческите проблеми се примесват с политическите, които изпъкват релефно. Подобно е и съдържанието на пророчеството на Михей, съвременник на Исаия.

Най-известните пророци от VII в. пр. Хр. са Софоний, Иеремия, Наум, Авакум. Иеремия завършил живота си като мъченик. Неговите пророчества са запазени благодарение на Варух. Може би той е авторът на Плача.

Вавилонският плен в началото на VI в. пр. Хр. поражда голяма пророческа активност. Най-значителната фигура от това време е Езекил, който сее надежда и утешава братята си. Неговите видения са много известни. Израз на страданията на завладения Йерусалим е книгата на Авдий.

След края на пленничеството през 538 в. пр. Хр. Агей и Захария подновяват пророческата дейност и подбуждат народа да възстанови храма. Малахия описва неговото завършване заедно с различни предсказания от спиритуално естество.

Възниква въпросът защо книгата на Иона е включена в пророческите книги, след като Старият завет не ѝ приписва никакви текстове? Иона описва една история, основният извод от която е необходимостта от подчинение на Божията воля.

Книгата на Даниел е един “смайващ” от историческа гледна точка апокалипсис, написан на три езика (еврейски, арамейски и гръцки). Тя е написана през II в. пр. Хр., в епохата на Макавеите. Авторът е искал да убеди своите сънародници през времето на “ужаса от отчаянието”, че освобождението е близко, и така да укрепи вярата им (Е. Жакоб).

Поетичните книги и книгите на мъдростта

Те образуват един сборник, чиято литературно цялост е неоспоримо.

На първо място сред тях се нареждат Псалмите, паметник на еврейската поезия. Голяма част от тях са съчинени от Давид, друга – от проповедници и ученици; главни теми в тях са възхвалите, съзерцанието, молбите. Те са били предназначени да изпълняват определена роля при литургиите.

Най-известната книга на мъдростта и благочестието, тази на Иов, датира от 400 или 500 г. пр. Хр.

Автор на книгата на Плача за падането на Йерусалим би могъл да бъде Иеремия. Тя е написана през VI в. пр. Хр.

Трябва също да споменем и Песен на Песните – алегорическите песни за Божията любов, книгата на Притчите – сбор от словата на Соломон и други придворни мъдреци, Екlesiастът или Qoheleth, в която се води спор относно земното щастие и мъдростта.

По какъв начин този извънредно разнообразен по съдържанието си ансамбъл от книги, писани в продължение на най-малко седем века, произхождащи от много разнообразни източници, включени впоследствие в едно произведение, се е превърнал с течение на векове в книгата на юдео-християнското Откровение, която има няколко отделни варианта в зависимост от религиозните общности? Тя е наречена “канон” – гръцка дума, която означава недосегаемост.

Тази амалгама води началото си не от християнството, а от времето на юдаизма, като несъмнено е имало един първоначален етап през VII в. пр. Хр., а след това други книги са били прибавени към първите записани. Трябва да се отбележи, че през цялото това време първите пет книги, образувачи Тората или Петокнижието, са заемали главно място. След като предсказанията на Пророците са натрупали обещания за наказания в зависимост от извършения грях, те били включени заедно с написаните преди тях книги. Същото било направено с щедро раздаваните обещания за спасение, дело на същите пророци. През II в. пр.р.Хр. Канонът на пророците бил съставен.

Останалите книги от рода на Псалмите поради чисто литургичното им предназначение са били обединени с други писания като Плачът и мъдростите на Соломон или на Иов. Християнството, което отначало било приело вида на юдео-християнство преди промените, извършени от Павел, съвсем естествено включило наследството на Стария завет, към което така строго се придържат авторите на Евангелията. Този проблем е много добре проучен от автори като кардинал Даниелу. Но докато при Евангелията е било възможно да се направи чистка и да се отстранят Апокрифите, то при Стария завет това е било сметнато за невъзможно, поради което всичко или почти всичко е било запазено.

Едва ли някой, поне на Запад, би се осмелил чак до края на Средновековието да оспори нещо, свързано с тази смесица. Едва началото на Новото време са се появили някои критики, както видяхме по-горе, но отделните църкви са успели да наложат своя авторитет. В наше време възникна строга критика на текстовете, но ако специалистите по църковните проблеми са посветили много от таланта си на изучаването на многобройни детайли, те са предпочели да не се задълбочават в т. нар. затруднения. Но по нищо не личи те да са настроени да ги разгледат от гледна точка на съвременните познания. Въпреки че понякога се правят паралели, главно когато се появят сходства между тях и библейските разкази, все още никой не се е ангажирал с едно ясно и задълбочено сравнение с научните понятия, което би довело до преразглеждане на смятаните досега за безспорни твърдения за истинността на юдео-християнските писания.

¹ Наречена така по името на Бог Яхве.

² Наречена така по името на Бог Елохим.

³ Произлизаща от жреците в Йерусалимския храм.

⁴ Издадена през 1974 г. (Т.3, 246-253).

⁵ Навсякъде препод. о. означава преподобния отец. - Бел. ред.

⁶ Оратория - общество от проповедници, създадено през XVII в.

III. СТАРИЯТ ЗАВЕТ И СЪВРЕМЕННАТА НАУКА. ЗАКЛЮЧЕНИЯ

Малко от разглежданите теми в Стария завет, а също и в Евангелията, могат да бъдат сравнени със съвременните познания. По въпроси, които бихме могли да определим като главни, съществува несъответствие между библейския текст и науката.

Както видяхме в предната глава, в Библията са открити исторически грешки и ние посочихме онези, забелязани от няколко еврейски и християнски тълкуватели. На лице е съвсем естествена тенденция тези факти да бъдат омаловажавани, тъй като според теолозите е напълно нормално автор на свещени текстове да представя историческите факти от гледна точка на теологията, която пише историята в зависимост от нуждите на своето дело. По-нататък, при Евангелие от Матей, ще открием същото произволно отношение към реалността и същите коментари, имащи за цел да представят за истина една неистина. Подобен подход не би могъл да удовлетвори един логичен и обективен разум.

По пътя на логиката в Библията може да бъдат открити изключително много противоречия и неправдоподобни твърдения. Един и същ факт може да бъде представен по два различни начина поради наличието на различни извори, използвани при съставянето на разказа. На специалистите по критика на текстовете са добре известни различните промени, по-късните добавки, както и коментарите, прибавени *a posteriori*, а впоследствие включени при новото преписване в разказа, и някои от тях съвестно са го отбелязали. Например само що се отнася до Петокнижието, в своето Общо въведение към превода на книгата Битие, препод. о. дьо Во е посочил множество несъответствия, които не е нужно да привеждаме тук, тъй като в хода на изложението това ще бъде многократно направено. Основният извод, който следва от изложеното дотук, е, че библейският текст не трябва да се възприема буквално.

Ето един много характерен пример:

В Битие (6: 3) Бог решава непосредствено преди Потопа да ограничи за в бъдеще живота на хората до сто и двайсет години: “Нека дните им бъдат сто и двайсет години”. Но по-нататък виждаме (Битие, 11: 10–32), че десетте наследници на Ной са имали продължителност на живота от 148 до 600 години (вж. таблицата в тази глава, където е представено поколението на Ной до Авраам). Между тези два пасажа има явно противоречие. Обяснението е просто. Първият пасаж (Битие, 6: 3) е от яхвисткия текст, който, както видяхме по-горе, датира от X в. пр. Хр. Вторият пасаж от Битие (11: 10–32), е много по-късен текст (VI в. пр. Хр.), принадлежащ на жреческите предания, които са много точни при изброяването на продължителността на живота, но при съчетаването на двете се достига до противоречия.

Именно в книга Битие откриваме най-очевидните несъответствия със съвременната наука. Те се отнасят до три основни момента:

1. Сътворението на света, неговите страни;
2. Датата на Сътворението на света и датата на появата на човека на земята;
3. Притчата за Потопа.

Сътворението на света

Както отбелязва препод. о. дьо Во, книга Битие започва с два “обединени разказа за Сътворението”. Трябва да ги изследваме самостоятелно, за да можем да установим дали отговарят на научните данни.

Първи разказ за Сътворението

Първият разказ е представен в глава 1 и в първите знамения на глава 2. От гледна точка на науката той представлява паметник на неточността. Неговата критика трябва да се прави ред по ред.

– Глава 1, знамения 1 и 2:

“В начало Бог сътвори небето и земята. А Земята беше пуста безвидна и тъмнина се разстилаше над бездната, и Дух Божий се носеше над водата.”

Можем да приемем, че на етапа, когато земята още не е била създадена, всичко било потънало в мрак, но споменаването, че е съществувала вода, е чисто и просто една алегория. Най-вероятно това е преразказ на някакъв мит. В третата част на тази книга ще видим, че в първоначалния стадий на образуването на вселената е съществувала газообразна маса; да се говори за наличието на вода е погрешно.

– Знамения 3 и 5:

“Рече Бог: да бъде светлина. И биде светлина. Видя Бог, че светлината е добро нещо, и отдели Бог светлината от тъмнината. Светлината Бог нарече ден, а тъмнината – нощ. Биде вечер, биде утро – ден един.

Светлината във вселената е резултат от сложни реакции, протичащи в звездите, за които ще говорим в третата част на тази книга. Следователно в този стадий от Сътворението звездите още не са били образувани според Библията, тъй като “светилата” по небесния свод се споменават в Битие едва в знамение 14 като създадени “за да осветяват Земята и да отделят ден от нощта”, което е напълно вярно. Но не е логично да се споменава възпроизведеният ефект (светлината) в първия ден, когато създаването на средството за възпроизводството му (“светилата”) е станало три дни по-късно. Освен това споменаването на деня и нощта през първия ден е чиста алегория: те не могат да съществуват преди да съществува земята и въртенето ѝ под светлината на нейната звезда: Слънцето!

– Знамения 6 и 8:

“И Бог каза: Да бъде простор посред водите, който да раздели вода от вода. И Бог направи простора; и раздели водата, която беше под простора, от водата, която беше над простора; и стана така. И Бог нарече простора небе. И стана вечер, и стана утро, втори ден.”

Тук продължава митът за водите с разделянето им на два слоя от небесния свод, който според разказа за Потопа е пропуснал водите отгоре и те се разлеели върху земята. Идеята за разделянето на водите на две маси е научно неприемлива.

– Знамения 9 и 13:

“И рече Бог: да се събере водата, що е под небето, на едно място, и да се яви сушата. Тъй и стана така. (Водата под небето се събра на местата си, и се яви суша.) Сушата Бог нарече земя, а събраните води – морета. И видя Бог, че това е добро. И рече Бог: да произведе земята злак, трева, що дава семе (по свой род и подобие), и плодно дърво, що дава според рода си на земята плод, чието семе си е в него. Тъй и стана. И произведе земята злак, трева, трева, що дава семе по свой род (и подобие), и (плодно) дърво, що дава (на земята) плод, чието семе си е в него според рода му. И видя Бог, че това е добро. Биде вечер, биде утро – ден трети.”

Напълно приемлив за науката е фактът, че по времето, когато земята е била покрита с вода, са се издигнали континентите. Но изцяло неприемливо е твърдението, че високоорганизираните растения, размножаващи се чрез семена, са могли да съществуват преди да е съществувало слънцето (това е станало на четвъртия ден според книга Битие) и преди да е било установено редуването на деня и нощта.

– Знамения 14 до 19:

“И рече Бог: да бъдат светила на небесната твърд, (за да осветляват земята и) отделят ден от нощ и да бъдат знакове и за времена, и за дни, и за години; да бъдат те светила на небесната твърд, за да светят на земята. Тъй и стана. И създаде Бог двете

големи светила: по-голямото светило да управлява деня, а по-малкото светило да управлява нощта, създаде и звездите; и ги постави Бог на небесната твърд, за да светят на земята, да управляват деня и нощта и да отделят светлина от тъмнина. И видя Бог, че това е добре. Биде вечер, биде утро – ден четвърти.”

Това описание на библейския автор е приемливо.

Единствената критика, която може да му бъде отправена, е за мястото му в общия ансамбъл на разказа. Както знаем, Земята и Луната са се отделили от Слънцето. Следователно твърдението, че Слънцето и Луната са се образували след Земята, напълно противоречи на най-стабилните теории относно произхода на елементите на Слънчевата система.

– Знамения 20 до 30:
“И рече Бог: да произведе водата влечуги, живи души; и птици да полетят над земята по небесната твърд. (Тъй и стана.) И сътвори Бог големи риби и всякакъв вид животни-влечуги, които произведе водата според рода им, и всякакви пернати птици според рода им. И видя Бог, че това е добро. След това Бог ги благослови и рече: плодете се и множете се и напълнете водите в моретата, и птиците да се множат на земята. Биде вечер, биде утро – ден пети.”

Този пасаж съдържа неприемливи твърдения.

Битие разказва, че животните са се появили първо в моретата и във въздуха. Според библейския разказ едва на другия ден, както ще видим в следващите знамения, земята е била населена с животни.

Наистина животът е произлязъл от водата: ще разгледаме въпроса в третата част на тази книга. След това земята била колонизирана, ако може така да се изразим, от представителите на животинското царство, а от един отделен клас рептилии, наречени псевдоподи, по-късно произлезли птиците; множеството общи черти на двата класа ни позволяват да направим подобен извод. Но в книга Битие земните животни се появяват едва на шестия ден, след появата на птиците. Следователно този ред на поява на земните животни и птиците е неприемлив.

– Знамения 24 до 31:
“И рече Бог: да произведе земята живи души според рода им, добитък и гадини; и земни зверове според рода им. Тъй и стана. И създаде Бог земните зверове според рода им, и добитъка според рода му, и всички земни гадове според рода им. И Бог видя, че това е добро.

След това рече Бог: да сътворим човек по Наш образ, (и) по Наше подобие; и да господарува над морските риби, над небесните птици, (и над зверовете) и над добитъка, над цялата земя, и над всички гадини, които пълзят по земята. И сътвори Бог човека по Свой образ, по Божий образ го сътвори; мъж и жена ги сътвори. И благослови ги Бог, като им рече: плодете се и множете се, пълнете земята и обладвайте я и господарувайте над морските риби (и над зверовете), над небесните птици (и над всякакъв добитък, над цялата земя) и над всякакви животни, които пълзят по земята. И рече Бог: ето, давам ви всякаква трева, що дава семе, каквато има по цялата земя, и всякакво дърво, чийто плод е дървесен и дава семе – това ще ви бъде за храна; а на всички земни зверове, на всички небесни птици и на всяка (гадина), която пълзи по земята и има жива душа, дадох за храна всичкия злак тревист. Тъй и стана. И видя Бог всичко, що създаде, и ето, беше твърде добро. Биде вечер, биде утро – ден шести.”

Това е завършването на Сътворението, където авторът изброява всички живи същества, които не са споменати дотук, и изрежда основните храни, дадени на хората и животните.

Както видяхме, грешката се състои в поставянето на появата на земните животни след птиците. Но появата на човека на земята правилно е поставена след появата на другите класове живи същества.

– Разказът за Сътворението завършва с трите първи знамения от втора глава:

“Така бидоха свършени небето и земята и цялото им воинство. И свърши Бог до седмия ден Своите дела, що прави, и в седмия ден си почина от всичките Си дела, що извърши. Бог благослови седмия ден и го освети, защото в него си почина от всички Свои дела, що бе сътворил и създал.”

Разказът за седмия ден налага коментар.

Първо за значението на думите. “Почина” пък е превод на еврейската дума *shabbat* със същото значение, откъдето и почивният ден при евреите се нарича “шабат”. Очевидно “почивката” на Бог след шестдневната работа е една легенда, но тя може да бъде обяснена. Не бива да забравяме, че разказът за Сътворението е написан от проповедници или писари, духовни наследници на Езекил, пророка от времето на вавилонския плен през VI в. пр. Хр., и принадлежи на жреческите предания. Както знаем, проповедниците са преразказали яхвистката и елоистката версия за Сътворението, като са ги променили в съответствие със своите цели, за които препод. о. дьо Во пише, че са имали главно “законодателен” характер. По-горе пояснихме това понятие.

Яхвисткият текст за Сътворението, който е много по-стар от жреческия, не съдържа нищо относно шабат на Бог, уморен от работата си през седмицата, но жреческият автор го е поставил в разказа си. Той е разделил седмицата на дни, всеки от които има определено значение, и е наблегнал най-вече на почивката шабат, като я оправдава с факта, че сам Бог пръв е постъпил така. С изключение на мотивирането на тази практическа необходимост, разказът за Сътворението се подчинява на очевидна религиозна логика, но по начин, който от гледна точка на научните познания може да бъде окачествен като измислица.

Жреческият автор се е стремил да обедини в рамките на една седмица последователните фази на Сътворението, за да може да въведе религиозния канон, но от гледна точка на науката това не е оправдано. Днес ние знаем, че образуването на вселената и на Земята, което ще разгледаме в третата част на книгата по повод на сведенията в Корана относно Сътворението, е станало на етапи, включващи извънредно големи периоди от време, чиято продължителност дори приблизително не може да се определи от данните на съвременната наука. Дори ако разказът завършваше с шестия ден и не се споменава за седмия ден – шабат, дори ако според Корана, можеше да се приеме, че става дума по-скоро за неопределени периоди, отколкото за дни, жреческият разказ си остава неприемлив, тъй като последователността на отделните епизоди е в явно противоречие с основните научни истини.

Следователно жреческият разказ за Сътворението е ловко направено построение, чиято цел далеч не е опознаването на истината.

Втори разказ

Вторият разказ за Сътворението, съдържащ се в книга Битие, който следва първия без преход и коментар, не дава материал за същите критики.

Да не забравяме, че той датира от около три века по-рано. Текстът е много кратък. Засяга главно Сътворението на човека и на земния рай за сметка на Сътворението на земята и небето, на които се спира много по-накратко: “И свърши Бог до седмия ден Своите дела, що прави, и в седмия ден си почина от всичките Си дела, що извърши. Бог благослови седмия ден и го освети, защото в него си почина от всички Свои дела, що бе сътворил и създал. Ето, тъй станаха небето и земята, при сътворението им, в онова време, когато Господ Бог създаде земята и небето, и всякакво полско храстче,, което го нямаше още на земята, и всякаква полска трева, що не бе още никнала; защото Господ Бог не пращаше дъжд на земята, и нямаше човек, който да я обработва, но пара се

вдигаше от земята и оросяваше цялото земно лице. И създаде Господ Бог човека от земна пръст и вдъхна в лицето му дихание за живот; и стана човекът жива душа.” (Глава 2: 4–7)

Това е т. нар. яхвистки разказ, който фигурира в текстовете на Библията, с които днес разполагаме. Дали този разказ е бил в началото така кратък, преди да бъде прибавен към него жреческият разказ? Никой не би могъл да каже дали яхвисткият текст не е бил съкратен с течение на времето, както и никой не би могъл да каже дали няколкото реда, с които днес разполагаме, имат същото съдържание, както и най-старият текст на Библията за Сътворението.

Яхвисткият текст не споменава в точния смисъл нито образуването на земята, нито на небето. Според него в момента на създаването на човека от Бог не е съществувала земна растителност (още не бил паднал дъжд), тъй като избликналите от земята води били покрили нейната повърхност. Следващата част от текста го потвърждава: едновременно със създаването на човека Бог засажда една градина. Следователно растителното царство се е появило едновременно с появата на човека на земята, което е научно невярно: когато човекът се е появил на земята, тя отдавна е била покрита с растителност, въпреки че не се знае колко стотици милиони години разделят двете събития.

Това е единствената критика, която можем да отправим към яхвисткия текст. Докато жреческият текст е обект на сериозни критики по въпроса за произхода на земята и човека, като ги разполага в рамките на една седмица, яхвисткият не посочва точното време на тези събития и по този начин ги отбягва.

Дата на Сътворението на света и датата на появата на човека на Земята

Еврейският календар, който е съставен според сведенията на Стария завет, посочва със сигурност тези дати: втората половина на християнската 1975 година отговаря на 5736 година от Сътворението на света. Човекът, създаден няколко дни по-късно, би трябвало да е на същата възраст, посочена от цифрите на еврейския календар.

Необходимо е да бъде извършена една корекция поради различния начин на отчитане на времето, първоначално в лунни години, докато западният календар отговаря на слънчевите години. Но корекцията от 3%, която трябва да направим, за да отстраним грешката, е незначителна. За предпочитане е, за да не усложняваме пресмятанията, да спрем дотук. В случая е важен разредът на величината и грешката от трийсет години за едно хилядолетие няма значение. Достатъчно точно е да кажем, че според еврейското летоброене Сътворението на света е станало приблизително трийсет и седем века пр. Хр.

Какво може да ни даде съвременната наука? Отговорът на въпроса за образуването на вселената би породил затруднения. Времето на възникването на Слънчевата система може да бъде определено със задоволителна точност. Следователно е възможно да пресметнем периода между установената от науката дата (на която ще се спрем в третата част на книгата) и сведенията, съдържащи се в Стария завет, които са плод на внимателното изучаване на библейския текст. Книга Битие предлага много точни данни за времето между Адам и Авраам. За периода след Авраам до християнската ера съдържащите се в нея сведения не са достатъчни и трябва да бъдат допълнени от други източници.

1. От Адам до Авраам

Родословията от глави 4, 5, 11, 21, 25 на Битие съдържат много точни данни за всички предшественици на Авраам по права линия до Адам; включени са продължителността на живота на всеки от тях, възрастта на бащата при раждането на

сина и това позволява лесно да бъдат установени датите на раждане и на смърт на всеки по отношение на Адам, както показва следната таблица:

РОДОСЛОВИЕТО НА АВРААМ

	Дата на раждане след Сътворението на Адам	Продължителност на живота	Дата на смъртта след Сътворението на Адам
1. Адам		930	930
Сет	130	912	1042
Енос	235	905	1140
Каинан	325	910	1235
Малелеил	395	895	1290
Иаред	460	962	1422
Енос	622	365	987
Матусал	687	969	1656
Ламех	874	777	1651
10. Ной	1056	950	2006
Сим	1556	600	2156
Арфаксад	1658	438	2096
Сала	1693	433	2122
Евер	1723	464	2187
Фалек	1757	239	1996
Рагав	1787	239	2026
Серух	1819	230	2049
Нахор	1849	148	1997
Тара	1878	205	2083
20. Авраам	1948	175	2123

Таблицата е съставена въз основа на сведенията, съдържащи се в жреческия текст на Битие, който е единственият текст в Библията, предлагащ подобни уточнения. От нея следва, че според Библията Авраам се е родил 1948 години след Адам.

2. От Авраам до началото на нашата ера

За този период Библията съдържа сведения, които биха позволили да направим точни пресмятания, което направихме при книга Битие за предците на Авраам. За да пресметнем какъв период от време отделя Авраам от Иисус, трябва да прибегнем до други източници. Днес се смята, че епохата на Авраам отстои приблизително на осемнайсет века от нашата, като са възможни малки отклонения. Ако към това прибавим известното ни от книга Битие относно времето, разделящо Авраам от Адам, ще достигнем извода, че Адам е живял около трийсет и осем века преди Иисус. Тези изчисления несъмнено са погрешни и грешката произтича от неверните сведения в Библията за продължителността на периода Адам – Авраам, които са послужили при

създаването на еврейския календар. Днес срещу защитниците на истинността на Библията можем да противопоставим несъвместимостта на пресмятанията на еврейските свещеници от VI в. пр. Хр. със съвременните научни познания. В продължение на векове тези изчисления са служили като основа при определянето датата на събитията в античността спрямо Иисус.

Издадените в минали времена Библии обикновено предлагат на читателите си в обяснителни предговорихронология на събитията от Сътворението на света до момента на поява на съответните книги; в зависимост от времето някои цифри са били променени. Така например Vulgate clementine от 1621 г. уточнява, че Авраам е живял малко по-рано и поставя Сътворението през XI в. пр. Хр. Многоезичната Библия на Уолтън, издадена през XVII в., предлага на читателя освен библейските текстове на много езици и таблици, аналогични на предложените тук, отнасящи се за предците на Авраам. Изчисленията почти съвпадат с предложените в тази книга. Но след настъпването на съвременната епоха за издателя повече не било възможно да остави подобни нереални хронологии, без да влезе в противоречие с научните открития, които доказват, че Сътворението е станало много по-рано. Таблиците и предговорите били премахнати, но читателят останал в неведение относно неверността на библейските текстове, които послужили при съставяне на хронологичните таблици и очевидно повече не било възможно да бъдат приемани за верни. Предпочетено било да останат и срамежливо да се прикрият с формулировки, дело на учени диалектици, за да се запази основният текст без промени. Именно благодарение на подобни похвати родословията от жрческия текст на Библията продължават да са валидни, въпреки че през XX в. е невъзможно времето да се отчита по такъв начин.

Що се отнася до появата на човека на земята, съвременната наука ни позволява да я определим само след една определена граница. Убедени сме, че човекът е съществувал на земята вече надарен с интелигентност и способност да действа, което го е отделяло от подобните по анатомия живи същества, след една дата, която може да бъде пресметната, но която никой не може точно да определи. Все пак днес с основание се приема, че следите от човечество, способно да разсъждава и действа, са намерени и те датират отпреди десетки хиляди години.

Тази приблизителна датировка се отнася до открития последен тип праисторически човек от типа на неантропите (човекът от Кроманьон). Разбира се, на други места по земята са открити и други останки от по-слабо еволюирали типове (палеоантропи), които биха могли да са отпреди стотици хиляди години. Но дали те могат да бъдат наречени истински хора?

Във всеки случай научните данни относно неантропите са достатъчно точни и позволяват да се твърди, че те са се появили много по-рано, отколкото твърди книга Битие. Следователно изчисленията, направени в съответствие с данните в нея във връзка с появата на човека на земята, са несъвместими с установените научни познания на нашето време.

Потопът

Глави 6, 7 и 8 от книга Битие са посветени на разказа за Потопа. По-точно, съществуват два разказа, които не са разположени един до друг, а са примесени помежду си, като правилно се спазва последователността при редуването на епизодите. В действителност трите глави са изпълнени с явни противоречия; и тук, както и по-горе, те могат да бъдат обяснени със съществуването на два определено различаващи се източника: яхвистки и жрчески.

По-горе видяхме, че източниците образуват една несвързана смесица; всеки оригинален текст е бил разделен на параграфи или на изречения, като части от единия източник се редуват с части на другия и по този начин в около сто реда се преминава седемнадесет пъти от единия източник към другия.

Като цяло разказът е следният:

Когато Бог видял, че покварата е обзела хората, той решил да ги унищожи заедно с всички живи същества; предупредил Ной и му наредил да построи Ковчега, където да качи жена си, тримата си синове и техните три жени, както и други живи същества. За последните съществуват различни източници: един откъс от разказа (от жречески произход) посочва, че Ной е взел по една двойка от всеки вид; следващият пасаж (от яхвистки източник) уточнява, че Бог заповядал да вземат от т. нар. чисти животни седем самки и седем самца от всеки вид и от т. нар. нечисти – само по една двойка. Но малко по-нататък се казва, че Ной действително е качил в Ковчега по една двойка от всеки вид. Специалисти като препод. о. дьо Во смятат, че това е поправен откъс от яхвисткия текст.

Един параграф (от яхвистки произход) посочва, че Потопът е продишван от дъждове, но в друг (жречески) като причина за Потопа се посочва водата от дъждовете и земните извори.

Цялата земя била залята до и над върховете на планините. Всичко живо на нея било унищожено. След една година Ной излязъл от Ковчега, който след спадането на водите бил заседнал на върха на планината Арарат.

Трябва още да добавим, че според източниците Потопът има различна продължителност: четирийсет дни за спадане на водата според яхвисткото предание, сто и петдесет, според жреческото.

Яхвисткият разказ не уточнява в кой период от живота на Ной е станал Потопът, но според жреческия това е станало, когато Ной е бил на шестстотин години. Същият разказ чрез родословията може да се датира спрямо Адам и Авраам. Според изчисленията, направени по данните от книга Битие, Ной се е родил 1056 години след Адам (вж. таблицата на предците на Авраам) и Потопът е станал 1656 г. след създаването на Адам. Следователно Потопът е станал 292 години преди раждането на Авраам.

Според Битие от Потопа би трябвало да бъде засегнат целият човешки род и всички сътворени от Бога човешки същества върху земята да бъдат унищожени; човечеството би трябвало да се възроди от тримата синове на Ной и техните жени, така че три века по-късно Авраам да заvari наново сформиралите се човешки общности. Как е възможно такъв процес да протече за толкова кратко време? Тази кратка забележка поставя под съмнение достоверността на целия разказ.

Освен това историческите данни свидетелстват за несъвместимостта му със съвременните познания. Авраам е живял живял 1800–1850 г. пр. Хр. Ако наистина е имало Потоп три века преди Авраам да види бял свят, така както твърди Битие в своите родословия, изчисленията отпращат неговата рождена дата към XXI или XXII в. пр. Хр. Съвременната историография твърди, че по това време на много места по земята са съществували процъфтяващи цивилизации, завещали останките си на бъдещето.

В Египет това е времето, предшествашо Средното царство (2100 г. пр. Хр.) – приблизително съвпада с първия междинен период преди Единайсетата династия. Във Вавилон на власт е Третата династия на Ур. В развитието на тези цивилизации подобно прекъсване не е известно, следователно не целият човешки род – по думите на книга Битие е бил засегнат.

В заключение ще бъде трудно да оценим повествованието за събитията в трите библейски разказа като отговарящо на истината. Принудени сме да признаем, че погледнато обективно, въпросните стигнали до нас текстове не са отражение на самата истина. Нима е възможно Бог да съобщи нещо, различно от нея? Подобна представа за Бога, който поучава хората благодарение на измислици, и то на противоречащи си измислици, е трудно приемлива. Така съвсем естествено стигаме до хипотезата за възможната човешка намеса или за предаваните от поколение на поколение устни

предания, въз основа на която са били установени текстовете. Не е чудно, че в книга Битие има противоречия и невероятни твърдения, несъвместими с прогреса на науката, който ни позволи да имаме известни познания относно събитията и да преценяваме реалността им, когато знаем, че тази книга е била поправяна най-малко два пъти за три века. Не е ли логично да приемем изложената хипотеза за грешките в библейския текст, поставяща под съмнение единствено хората? За съжаление повечето коментатори, били то християни или евреи, не я приемат. Въпреки това, приведените от тях аргументи заслужават внимание.

IV. СТАНОВИЩЕ НА ХРИСТИЯНСКИТЕ АВТОРИ ЗА НАУЧНИТЕ ГРЕШКИ В БИБЛЕЙСКИТЕ ТЕКСТОВЕ. КРИТИЧЕСКО ИЗСЛЕДВАНЕ

Учудване предизвикват християнските коментатори, които реагират толкова различно пред съществуващите натрупани грешки, противоречия и несъстоятелни твърдения. Някои от тях ги приемат и в своите работи без колебание засягат парещи проблеми. Други заобикалят неприемливите факти, увличат се в защита на текста дума по дума и чрез апологетични изказвания и поток от често твърде неочаквани аргументи се стремят да ни убедят с надеждата да ни накарат да забравим това, което логиката отхвърля.

В увода си към своя превод на Библията препод. о. дьо Во отбелязва съществуването на подобни критики и дори разглежда тяхната обосновааност, но за него необективното възстановяване на събитията от миналото представлява интерес. Няма значение, че “Библията предава спомена за едно или няколко катастрофални наводнения в долината на Тигър и Ефрат, които преданието е увеличило до размерите на световен катаклизъм”, пише той в бележките си; “най-важното е, че свещеният автор на мястото на този спомен е поставил вечното учение за правосъдието и милосърдието на Бог, за лукавството на човека и за спасението на праведните”. Така се оправдава превръщането на една народна легенда в събитие с божествено значение. Тази позиция фактически оправдава и всяка намеса при събирането на писанията, за които се твърди, че са свещени и съдържат Словото на Бог. Приемането на възможността за човешка намеса в божественото означава да се прикрият всички промени в библейските текстове. Теологичната цел оправдава направеното от всички “жрчески” автори от VI в., които в стремежа си да придадат легитимност на текстовете, са достигнали до познатите ни, изпълнени с измислици предания.

Мнозина християнски коментатори са прибягнали до остроумното обяснение на грешките, неправдоподобните или противоречията, следвайки библейските автори, които отразяват различни културни традиции и различни миогледи, откъдето следва изводът за обособяването на различни “литературни жанрове”. С въвеждането на този израз в остроумната диалектика на коментаторите се решават всички проблеми. Всяко противоречие между два текста се обяснява с различния начин на изразяване на всеки от авторите, т. е. с неговия специфичен “литературен жанр”. Тези аргументи далеч не са общоприети, тъй като липсват сериозни доводи в тяхна подкрепа. Но въпреки това и днес те продължават да са в употреба и при Новия завет ще видим чрез какви измамни похвати се правят опити за обясняване на явните противоречия в евангелията.

Друг начин, прилаган при спорните текстове, за да се направи приемливо това, което логично е отхвърлено, е обграждането им с аналогични оценки. Така вниманието

на читателите се отклонява от основния въпрос за истинността му и често дори от самия разказ, за да се насочи към друго.

Подобен начин на изразяване е обект на разсъжденията на кардинал Даниелу, публикувай в списание Живият Бог под името: “Потопът, Покръстването, Страшният съд”. Той пише: “Най-старите предания са видели в Потопа символ на Христос и на Църквата”. Това е “епизод с огромно значение..., присъда над цялото човечество”. След като цитира Ориген, който в Поучение за Езекил говори за “корабокрушението на вселената, спасена в Ковчега”, кардиналът споменава значението на числото осем, “показващо броя на спасените в Ковчега (Ной и жена му, тримата синове и трите им съпруги)”. Той повтаря от свое име написаното от Юстин в неговия Диалог: Те символизируют осмия ден, в който нашият Христос е възкръснал от мъртвите” и пише: ”Ной, първият новороден от едно ново поколение, образ на Христос, който реализира това, което Ной изобразява”. Той проследява сравнението между Ной, от една страна, спасен от дървото на ковчега и носен от водата, и от друга - водата при кръщението (“водата на Потопа, която ражда едно ново човечество”) и дървото на Кръста. Кардинал Даниелу набляга върху значението на този символизъм и накрая поставя ударение върху “духовното и доктринално богатство на тайнството на Потопа”.

Възможно е много да се говори за тези апологетични сравнения. Трябва да припомним, че става дума за събитие, чиято истинност е трудно защитима в планетарен мащаб. Коментар като този на кардинал Даниелу ни връща в епохата на Средновековието, когато е било задължително да се приема текстът такъв, какъвто е, и всяко неконформистко мнение е било недопустимо.

Все пак обнадеждаваща е констатацията, че преди тази епоха на наложено поведение са съществували и напълно логични мнения, като това на Свети Августин.

Ако се съди по изложеното от Свети Августин в неговото писмо № 82, от което цитираме най-характерния пасаж, по времето на Отците на църквата вече са съществували проблеми, свързани с критиката на текстовете:

“Разбрах, че точно към книгите от Писанията, наречени канонически, трябва да се отнасям с толкова уважение и внимание и съм твърдо убеден в истинността на написаното от техните автори. Когато в някоя от тези книги срещам твърдения, противоречащи на истината, аз не се съмнявам, че или текстът (на моя екземпляр) е неверен, или че преводачът не е предал точно оригиналния текст, или че моят разум не може да го възприеме.”

Според Свети Августин не е възможно един свещен текст да съдържа грешка. Той изследва възможните причините и не изключва възможността в основата му да стои човек. Това е поведение на вярващ, надарен с критично чувство. По времето на Свети Августин не е било възможно съпоставянето на библейския текст и науката. Такива широки разбирания като неговите биха позволили да се смекчат много от противоречията, които в наше време възникват при съпоставянето на библейските текстове с научните познания.

Съвременните специалисти, напротив, се стремят да защитават библейския текст от всяко обвинение в погрешност. Препод. о. дьо Во в своя Предговор към книга Битие изтъква мотивите си за защита на текста на всяка цена дори когато много категорично обяснява догмата за безгрешността. Ако срещне противоречие на истината в някакъв откъс неприемлив от научна или историческа гледна точка. Той апелира “да не разглеждаме библейските разкази според правилата на историческия жанр, както правят съвременниците ни”, а биха ли могли да съществуват различни начини за писане на историята. Разказана неточно, историята се превръща, както всички знаем, в исторически роман. Но в случая с Библията нормите са различни. Библейският коментатор не приема възможността за контрол върху библейските разкази от страна на геологията, палеонтологията или праисторията. Библията, пише пак там той, не е

свързана с нито една от тези науки и ако я съпоставим с научните данни, ще достигнем или до едно нереално противопоставяне, или до изкуствено съответствие.” Трябва да отбележим, че тези изводи са направени по повод наличието в книга Битие на твърдения, които невинно съответстват на данните на модерната наука. Но ако истинността на преданията от първите единайсет глави, отнасящи се до времето на патриарсите, е напълно доказана, авторът не пропуска да се позове на съвременните познания за някои други. Той пише: “Подозрението по отношение на тези предания би трябвало да отстъпи пред подкрепящите ги свидетелства от археологията и историята на Изтока.” Или казано по друг начин: ако се потвърждава написаното в Библията, научните данни се приемат, ако ли не – не е желателно да се споменават.

За да примирят непримиримото, т. е. теорията за истинността на Библията с неверността на някои факти, съдържащи се в Стария завет, съвременни теолози са се постарали да ревизират класическите представи за истинност. Съществува опасност да излезем извън темата на тази книга, ако се опитаме да направим подробен преглед на остроумните разсъждения, изложени нашироко в трудовете, посветени на истинността на Библията, като например този на О. Лорец (1972) Каква е истината на Библията.¹ Затова само ще споменем едно негово мнение по този въпрос.

Авторът отбелязва, че II събор на Ватикана “не е посочил строги правила за различаване на истинното от погрешното в Библията. Важни съображения показват, че това е невъзможно, тъй като Църквата не може да определи истинността или погрешността на научните методи окончателно да реши въпроса за достоверността на Светите писания”.

Очевидно църквата не би могла да се произнесе върху стойността на един научен “метод” като средство за достигане на познание. Но в дадения случай става дума за нещо съвсем различно. Не е необходимо да бъдат разисквани теории, а строго установени факти. Изисква ли се в наше време човек да е много образован, за да знае, че светът не е сътворен и съответно човекът не се е появил на земята преди трийсет и седем или трийсет и осем века и че тези дати, почиващи на библейските родословия, може да бъдат обявени за неверни без опасност да сгрешим? Цитираният автор би трябвало да го знае. Неговите твърдения целят единствено да променят проблема и да осушат разглеждането му.

Приведеният пример за позициите на християнските автори по научните грешки в библейските текстове ясно показва затрудненията пораждани от тях и невъзможността да се защити друга логична теория освен тази, че те са дело на хората, както и да се приеме, че те са част от едно послание.

Царящото по повод посланието сред християните притеснение най-ясно пролича по време на II събор на Ватикана (1962–1965), където бяха необходими пет редакции, за да се стигне след три години дискусии до съгласие по основния документ и да се сложи край на “това мъчително положение, което заплашваше да предизвика навлизането на събора в задънена улица”, по изразеното от магистър Вебер в увода² му мнение към съборен документ № 4 за посланието.

В две изречения от този документ, отнасящ се до Стария завет, се посочва по неоспорим начин, че някои текстове в негосъдържат несъвършенства и отживелици:

“Като имаме предвид положението на човечеството преди спасението, донесено от Христос, книгите от Стария завет ни позволяват да познаем какво е Бог и какво е човекът, както и начина, по който Бог със Своето милосърдие постъпва към хората. Тези книги, въпреки съдържащите се в тях несъвършенства и отживелици, са свидетелство на истинската Божия цел.”

Едва ли може по-ясно да се посочи, че някои текстове, окачествени като несъвършени и изпълнени с отживелици, трябва да бъдат подложени на критика и дори премахнати.

Това е откъс от общата декларация, окончателно приета с 2344 гласа срещу 6. В коментарите към официалния документ намираме едно изречение, излязло изпод перото на магистър Вебер, което внася поправки присъстващото в официалния документ в мисъл за отживялостта на някои текстове: “Несъмнено някои книги от Еврейската библия имат значение, ограничено от времето, и съдържат известни несъвършенства.”

Думата отживелици, употребена в официалната декларация, не е синоним на значение, ограничено от времето, което е израз на коментатора, както и определението еврейска, добавено пак от него, цели да намекне, че на критика може да бъде подложена само версията на еврейски, докато съборът има предвид именно Стария завет, когато говори за несъвършенството и отживялостта на някои от неговите части.

¹ Издаден от *Le Centurion*.

² Издаден от *Le Centurion* през 1966 г.

V. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Когато разглеждаме Светите писания, трябва да го правим обективно, а не изкуствено да им приписваме качества, които бихме искали те да притежават. За тази цел трябва да познаваме не само текстовете, но и тяхната история. Именно тя дава възможност да придобием представа за обстоятелствата, довели до поправки на текстовете, за продължителния процес на съставянето на сборниците – с многобройни добавки и съкращения, за да достигнат днешния си вид.

Тези пояснения обясняват факта, че в Стария завет може да открием различни версии на един разказ, противоречия, исторически грешки, неправдоподобни и несъвместими с научните истини твърдения. Съвсем естествено е присъствието на последните във всички древни човешки творби. Не е чудно, че ги намираме и в библейския текст, когато научаваме обстоятелствата, при които е ден.

Много преди времето, когато е било възможно да се поставят научни проблеми, когато е можело да се отбелязват само противоречията и неправдоподобностите, един човек, надарен със здрав разум – Свети Августин, е доказал, че противоречащите на истината твърдения не може да имат божествен произход, тъй като е смятал, че Бог не би могъл да даде на хората учение, което не отговаря на действителността. Той е бил готов да изключи от свещения текст всичко, което според него е трябвало да отпадне поради посочените причини.

По-късно, когато е станало ясно, че някои пасажии от Библията са несъвместими със съвременните познания, идеите на Свети Августин не са намерили последователи. Напротив, процъфтявала е литературата, създадена с цел да се оправдае наличието на текстове, които въпреки всичко продължават да са съставна част от Библията.

Вторият събор на Ватикана (1962–1965) се опита да смекчи противоречията, като предложи известни уговорки относно “книгите от Стария завет”, които “съдържат несъвършенства и отживелици”. Дали това ще остане само едно пожелание, или ще бъде последвано от промяна в отношението към онези части от книгите, които трудно може в XX век да бъдат приети, за да остане само това, което е “свидетелство за истинския замисъл на Бог”?

ЕВАНГЕЛИЯ

I. УВОД

Много от читателите на Новия завет са смутени и дори объркани, когато разсъждават за смисъла на някои разкази или когато сравняват версиите за едно и също събитие, които се намират в различните евангелия. До този извод достига препод. о. Роге в книгата си Въведение в Евангелието.⁶ Големият опит, който той е натрупал през годините като сътрудник на един католически седмичник, когато бил натоварен със задължението да отговаря на неговите, объркани от четенето на евангелията читатели, му е позволил да оцени степента на предизвиканите у тях смущения. Той отбелязва, че молбите за пояснения, идващи от хора, принадлежащи към различни социални и културни среди, се отнасят най-вече до текстове, възприети като “неясни, неразбираеми, дори противоречиви, абсурдни и скандални”. Следователно не подлежи на съмнение фактът, че четенето на пълния текст на евангелията може да причини сериозно объркване сред християните.

Наблюденията са отскоро: книгата на препод. о. Роге е издадена през 1973 г. От известно време повечето християни са запознати само с отделни части от евангелията, предлагани им по време на тържествени служби или коментирани от амвона. Като общност те рядко се интересуват от целия текст на евангелията, с изключение може би на протестантите. Учебниците по вероучение съдържат само откъси: пълният текст изобщо не е разпространен. По време на средното ми образование, което получих в едно католическо заведение, аз разполагах с произведенията на Вергилий и Платон, но не и с Новия завет: по-късно разбрах защо не бе позволено да правим преводи на светите християнски книги: гръцкият текст би бил много по-полезен за образованието ни. Това би предизвикало към нашите наставници въпроси, които биха ги объркали.

Откритията, които може да направи всеки критичен ум при прочитане пълния текст на евангелията, са накарали църквата да се намеси, за да помогне на читателите да преодолеят объркването си. “Много християни имат нужда от подготовка, за да могат да четат евангелията”, констатира препод. о. Роге. На автора принадлежи голямата заслуга за това, че е поставил толкова деликатни проблеми, независимо дали приемаме, или не предложените обяснения. За съжаление невинаги се подхожда по същия начин към повечето трудове, посветени на християнското Послание.

В популярните издания на Библията, въвеждащите бележки най-често съдържат доводи, предназначени да убедят читателя, че евангелията не поставят проблеми, свързани с авторството на различните книги, с тяхната автентичност и правдоподобността на преданията. При наличието на толкова неизвестни факти относно авторите, в чиято личност не сме ни най-малко убедени, времето, изминало между края на мисията на Иисус и написването на евангелските текстове, се съкращава изключително. Целта е да се докаже, че съществува само една редакция на текста, въпреки че специалистите са доказали многобройните поправки. Тук-там се говори за известни затруднения при тълкуването, но се заобикалят очевидни противоречия, които не могат да останат скрити за мислещия читател. Често установяваме, че малките обяснителни речници – прилагани към изданията допълнителни към успокояващи твърдения – прикриват или направо задушават неправдоподобията, противоречията или очевидните грешки под обилната възхваляваща аргументация. Отчайващ е измамният характер на тези коментари.

Изложените тук разсъждения несъмнено ще предизвикат учудване сред читателите, които още не са запознати с тези проблеми. Затова, преди да навлезем в същността на тезата, бих искал да илюстрирам мислите си с един много показателен пример.

Нито Матей, нито Иоан говорят за Възнесението на Иисус. В своето евангелие Лука твърди, че то е станало в деня на Възкресението, а в Деяния на апостолите, чийто автор е пак той – четирийсет дни по-късно. Що се отнася до Марко, той го споменава (без да уточни деня) в последната част, която днес се приема за неавтентична. Следователно не съществува никакво сигурно писмено свидетелство за Възнесението. Коментарите обаче с невероятна лекота отминават този толкова важен проблем.

А. Трико в своя Кратък речник към Новия завет към Библията на Крампон, една много разпространена книга⁷, издадена през 1960 г., не е включил статия за Възнесението. В Синописа на Четирите евангелия⁸ от прерод. о. Беноа и прерод. о. Боисмар, професори в Библейската школа в Йерусалим, в т. II (издаден през 1972), с. 451 и 452 се твърди, че противоречието при Лука в неговото Евангелие и при Деянията на апостолите се обясняват чрез една “литературна хитрина”. Който може, да го разбере!

Очевидно Роге в своето Въведение в Евангелието от 1973 г. (с. 187) не е бил очарован от подобен аргумент. Но предложеното от него обяснение е най-малкото странно:

“В този случай, както и в много други подобни, проблемът изглежда нерешим само ако приемем буквално написаното в Светите писания, като забравя религиозното им значение. Не става дума да разтворим реалността в несъстоятелен символизъм, а да потърсим теологическите цели на онези, които са ни открили тайнствата, като ни предлагат факти, които можем да възприемем, и символи, приспособени към нашия дух, здраво свързан с плътта.”

Подобно тълкуване е незадоволително. Апологетични формулировки от този тип могат да доведат до безкритично отношение.

Цитатът на прерод. о. Роге представлява интерес и поради мнението, че има “много подобни случаи” от рода на този с Възнесението в евангелията. Следователно трябва да разгледаме проблема изцяло, основно, напълно обективно. Логично би било да потърсим обяснение в условията, при които са били написани евангелията и тези на религиозния климат от това време. Изтъкването на поправките върху първоначалните варианти, като се започне още от устните предания, чак до промените в текстовете по време на предаването им до наши дни, намалява в значителна степен учудването от наличието на неясни, трудни за възприемане, противоречиви, неправдоподобни пасажки, често абсурдни или несъвместими с истините, достигнати благодарение развитието на науката. Тези изводи свидетелстват за човешката намеса при съставянето на текстовете, както и за по-късни промени.

Интересът към обективното изучаване на Светите писания датира от няколко десетилетия. В наскоро публикуваната книга Вярата във Възкресението, Възкресението на Вярата⁹, препод. о. Каненгисер, професор в Католическия институт в Париж, описва дълбоката промяна с думите: “Вярващите едва са запознати с промените, настъпили в методите на тълкуване на Библията след времето на Пий XII¹⁰, и отъждествявани с истинска революция”. Следователно “революцията”, за която авторът говори, е станала съвсем скоро. Нейното влияние започва да се проявява в поучаването на вярващите най-малкото от някои специалисти, подтикнати от духа на обновлението. “Промяната в най-сигурните перспективи на пасторалната традиция, пише авторът, е в по-голяма или в по-малка степен резултат от революцията в методите на тълкуване.”

Препод. о. Каненгисер предупреждава, че “не трябва да приемаме буквално” фактите, отнасящи се до Иисус в евангелията, които са “написани под влияние на обстоятелствата” или “за целите на борбата”, чиито автори са “записали преданията на своите общности за Христос”. Той подчертава по повод Възкресението на Христос, което е тема на книгата му, че никой от авторите на евангелията не може да бъде

приеман за очевиден, и намежда, че същото може да се каже и за останалата част от живота на Христос, тъй като според евангелията никой от апостолите с изключение на Юда не се е отделял от Учителя от момента на срещата им до последните му мигове на този свят.

Всъщност много се отдалечихме от традиционните позиции, тържествено прокламирани още веднъж от II събор на Ватикана преди десетина години и повтаряни в широко разпространените издания, предназначени за вярващите. Но малко по малко истината излиза наяве.

Не е лесно тя да бъде възприета, тъй като тежкия товар на една толкова яростно отстоявана традиция още тегне над нас. За да се освободим от него, трябва да започнем разглеждането на проблема от самото начало, т. е. първо да уточним обстоятелствата при раждането на християнството.

II. ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД. ЮДЕО-ХРИСТИЯНСТВОТО И СВЕТИ ПАВЕЛ

Повечето християни вярват, че евангелията са били написани от преки свидетели на живота на Исус и поради това са неоспорими свидетелства за събитията, изпъстрили неговия живот и учение. Как бихме могли при наличието на подобни гаранции за автентичността им да оспорваме учението, което се основава върху тях, как бихме могли да се съмняваме в стойността на институциите на църквата, които са приложение на указанията, дадени от самия Исус? Предназначените за широката публика съвременни издания на евангелията съдържат коментари, чрез които се разпространяват подобни понятия сред масите.

Фактът, че съставителите на евангелията са били очевидци, се представя на вярващите като една аксиома. Не е ли нарекол евангелията от свети Юстин в средата на II в. Мемоари на апостолите. На всичко отгоре това за авторите, се изтъкват толкова подробности, че може да се запита как е възможно да се съмняваме във верността им: Матей е бил известна личност, “чиновник в митницата или в бюро за пътни такси в Капернаум”; известно е дори, че той е знаел арамейски и гръцки. Марко също със сигурност е бил съратник на Петър; няма никакво съмнение, че той е бил очевидец на събитията. Лука е “скъпият лекар”, за когото говори Павел: сведенията за него са много точни. Иоан е апостолът, който винаги е бил близо до Исус, синът на Зеведей, рибарят от Генисаретското езеро.

Съвременните изследователи на началния период на християнството показват, че този начин на представяне на нещата не отговаря ни най-малко на действителността. По-нататък ще видим кои са авторите на евангелията. Що се отнася до десетилетията след смъртта на Исус, трябва да знаем, че развоят на събитията далеч не съвпада с това, което се казва, и че пристигането на Петър в Рим не ознаменува началото на църквата. Напротив, в периода между края на мисията на Христос и края на II в., т. е. повече от един век, се разгръща борба между две течения, които може да назовем християнството на Павел и юдео-християнството; едва по-късно първото надделяло над второто и учението на Павел се наложило над юдео-християнството.

Голям брой трудове от последните десетилетия, основаващи се на последните научни открития, позволиха да се стигне и до по-модерни разбирания. Сред тях трябва да посочим изследването на кардинал Даниелу. В статията си “Нов поглед към произхода на християнството, юдео-християнството”, която публикува през декември 1967 г. в списание Изследвания прави преглед на предишните изследвания, с което дава

възможност да разгледаме появата на евангелията в друга светлина, различаваща се от предложеното в изданията за масовия читател. По-долу ще представим основните моменти от тази статия заедно с подробни цитати.

“Малката група апостоли” след Иисус образува “една еврейска секта, вярна на ритуалите и на култа към Храма”. На новоприсъединилите се покръстени езичници обаче се предлага един, ако можем да го наречем така, специален режим: съборът в Йерусалим от 49 г. ги освобождава от обрязване и от еврейските ритуали; “много от юдео-християните отхвърлят подобна отстъпка”. Тази група е напълно отделена от Павел. Нещо повече, Павел и юдео-християните стигат до сблъсък по повод на покръстените езичници (случката в Антиохия през 49 г.). “Според Павел обрязването, шабатът, култът към Храма са напълно невалидни дори за евреите. Християнството трябва да се освободи от обвързаността си с политико-религиозните цели на юдаизма, за да се отвори за езичниците.”

За юдео-християните останали “лоялни израелтяни” Павел е предател: юдео-християнските документи го наричат “враг”, обвиняват го в “тактическо двуличие”; “до седемдесетте години юдео-християните са мнозинството на Църквата” и “Павел остава изолиран”. Глава на общността по това време е Иаков, роднина на Иисус. Заедно с него са Петър (в началото) и Иоан. “Иаков може да бъде наречен опора на юдео-християнството, той остава силно свързан с юдаизма, като се противопоставя срещу християнството на Павел.” Семейството на Иисус заема важно място в юдео-християнската църква в Йерусалим. “Наследник на Иаков станал Симеон, син на Клеопа, братовчед на Учителя.”

Кардинал Даниелу привежда примери от юдео-християнски писания, посочващи възгледите за Иисус на общностите, образувани първоначално около апостолите: Евангелие на евреите (произхождащо от едно юдео-християнско общество в Египет), Хипотипозес на Климент, Признанието на Климент, вторият Апокалипсис на Иаков, Евангелие на Тома¹ “Най-старите паметници на християнската литература несъмнено принадлежат именно на тези юдео-християни”, за които с подробности разказва кардинал Даниелу.

“През първия век на установяването на Църквата юдео-християнството е било доминиращо не само в Йерусалим и Палестина. Изглежда, че навсякъде юдео-християнското учение е изпреварвало в развитието си това на Павел. Това обяснява защо посланията на Павел непрекъснато споменават за конфликт.” Същите противници той среща навсякъде – в Галатия, Коринт, Колос, Рим и Антиохия.

Сирийско-палестинският бряг на Газа в Антиохия е юдео-християнски, “както свидетелстват Деянията на апостолите и писанията на Климент.” Съществуването на юдео-християни в Средна Азия е засвидетелствано от посланията на Павел към Галатяните и Колосяните. Писанията на Папия дават сведения за юдео-християнството във Фригия. Първото послание на Павел към Коринтяните разказва за юдео-християните, в частност в Аполос. Според посланието на Климент и Пастора от Ермиас Рим е “важен център”. За Светоний и Тацит християните представляват една еврейска секта. Кардинал Даниелу смята, че първото покръстване на Африка е било дело на юдео-християни. Еврейското евангелие и писанията на Климент Александрийски го потвърждават.

Познаването на тези факти е важно, за да се разбере условията при написването на евангелията: условия на борба между религиозните общности. Текстовете, с които разполагаме днес след нееднократно поправяне на източниците, са се появили около 70г. – времето на яростна борба между двете враждуващи общности, когато юдео-християните още са имали надмощие. Но след еврейската война и падането на Йерусалим през 70 г. настъпва промяна. Кардинал Даниелу обяснява упадъка по следния начин:

“След като евреите били дискредитирани в империята, християните се опитали да се отделят от тях. Тогава превес получили елинизирани християни: по-късно се наложил Павел; християнството се освободило идеологически и политически от юдаизма; християните се превърнали в третия народ. Независимо от това до последния еврейски бунт – през 140 г., юдео-християнството останало доминиращо в културно отношение.”

В периода от 70 г. до 110 г. са се появили Евангелията на Марко, Матей, Лука и Иоан. Но това не са първите записани християнски документи: посланията на Павел са много по-ранни. Според О. Кулман посланието на Павел към тесалонийците е написано през 50 г. Но когато Евангелие от Марка е било завършено, то вече е било изчезнало.

Павел, най-оспорваната личност на християнството, смятан за предател на идеите на Исус от неговото семейство и от апостолите, останали в Йерусалим около Иоан, разпространявал християнството независимо от онези, които Исус бил събрал около себе си, за да проповядва своето учение. Тъй като не познавал Исус приживе, той оправдавал законността на мисията си, като твърдял, че възкръсналият Исус му се е явил по пътя към Дамаск. Редно е да се запитае какво би представлявало християнството без Павел, като съставяме многобройни хипотези по този повод. Не може да твърдим обаче, че без борбата между общностите, предизвикана от дисидентството на Павел, Светите писания щяха да изглеждат така, както ги познаваме днес. Тези “писания на борбата”, както ги нарича препод. о. Каненгисер, са се появили в периода на остра конфронтация между религиозните общности. Като съставили сборника на “Канона”, дело на победилото християнство в стила на Павел, те се наложили, а всички други документи, несъвпадащи с избраната от църквата линия, били осъдени като противоречащи на ортодоксалното виждане.

След като влиятелната общност на юдео-християните изчезнала, за нея продължило да се говори, като се използвал терминът юдеисти. Ето как кардинал Даниелу описва края им:

“Отделени от Великата църква, еврейските й привърженици много скоро стигнали до упадък на Запад. Но техните следи могат да се проследят от III до IV в. в Палестина, Арабия, Трансйордания, Сирия и Месопотамия. Някои били погълнати от исляма, който в известна степен е техен наследник; други се присъединили към ортодоксалното схващане на Великата църква, като все пак запазва базата на семитската култура следи от нея се откриват в църквите на Етиопия и Халдея.”

III. ЧЕТИРТЕ ЕВАНГЕЛИЯ. ТЕХНИТЕ ИЗТОЧНИЦИ И ИСТОРИЯ

Сред първите писмени паметници на християнството - евангелията се споменават много по-късно в сравнение с писанията на Павел. Едва след средата на II в., по-точно след 140 г., има данни за събирането на евангелски писания, докато “след началото на II в. множество християнски автори посочват, че познават значителен брой послания на Павел”. Тези изводи, които са изложени в издадения през 1972 г. “Увод към вселенския превод на Библията, Новият завет”¹, заслужават да бъдат цитирани изцяло, още повече че са резултат от колективна работа на повече от сто католически и протестантски специалисти.

Евангелията, станали по-късно официални, т. е. канонически, са получили известност много късно, въпреки че съставянето им било завършено в началото на II в. Според Вселенския превод първите цитати на разкази, принадлежащи към тях,

започват да се появяват към средата на II в., но “е трудно да се определи дали тези цитати са взети от текстовете, които авторите са имали на разположение, или те са се задоволили да посочат по памет фрагменти от устните предания”.

“Преди 140 г. не е съществувало никакво доказателство за наличие на сборник от евангелистки писания”, четем в този превод на Библията. Това твърдение напълно противоречи на написаното от А. Трико (1960) в коментарите към неговия превод на Новия завет: “Много рано, още от началото на II в., станало обичайно да се наричат евангелия книгите, които към 150 г. и свети Юстин е наричал “Мемоарите на апостолите”. За съжаление подобни твърдения са много разпространени и създават невярна представа сред масовия читател за времето на съставяне на евангелията.

Евангелията са се превърнали в едно неразделно цяло повече от един век след края на мисията на Иисус, а не веднага след нея. Според Вселенския превод едва около 170 г. Четирите евангелия са били провъзгласени за част от каноническата литература.

Както ще видим по-долу, мнението на Юстин, че апостолите са техни автори, днес също не може да бъде прието.

Според А. Трико евангелията на Матей, Марко и Лука са били написани преди 70 г.: това е неприемливо, освен може би за Марко. Този коментатор се стреми, както и много други, да представи авторите на евангелията като апостоли или съратници на Христос и за тази цел предлага дати на написването им, близки до времето, по което е живял Иисус. Що се отнася до Йоан, който според А. Трико е живял около 100 г., християните са свикнали да го виждат представен до Христос в тържествени обстоятелства, но трудно бихме приели, че той е авторът на евангелие, носещо неговото име. Според Трико и други коментатори Йоан, както и Матей, е сигурен свидетел на разказаните от него събития, макар че според повечето критици хипотезата, че той е авторът на Четвъртото евангелие, не е обоснована.

И ако въпросните Четирите евангелия не могат с основание да бъдат смятани за “memoari” на апостолите или на спътниците на Иисус, тогава какъв е техният произход?

В книгата си Новият завет² О. Кулман пише по този повод, че евангелистите “само са изразявали схващанията на една примитивна религиозна общност, чиито устни предания са записали. Трийсет или четирийсет години евангелията са съществували само в устна форма; следователно устните предания са запазили главно отделни слова и разкази. Евангелистите са били тези, които са свързали отделните фрагменти, всеки по свой начин в зависимост от собствената си личност и от теологическите си цели. Свързването на словото на Иисус в едно цяло, както и подреждането на преданията в последователен разказ с помощта на изрази, при това не много точни, от типа на след това, веднага след и т. н., накратко – времевата рамка на Синоптическите писания³ имат изцяло литературен характер и ни най-малко не са обосновани от историческа гледна точка”.

Същият автор продължава: “Накрая трябва да отбележим, че при записване на преданията за живота на Иисус примитивната общност е била водена по-скоро от потребностите на проповядването, на учението и на култа, отколкото от интерес към неговата биография. Разказите за събитията от живота на Иисус са целели да илюстрират проповядваните истини на вярата и именно тези проповеди са послужили при записване на преданията. Катехизисът на старата църква е предал част от словото на Иисус.”

Коментаторите на Вселенския превод на Библията излагат същата теза относно съставянето на евангелията: създаване на устни предания под въздействие на проповедите на учениците на Иисус и на други проповедници, съхраняване на тези материали, които окончателно влизат в евангелията чрез проповеди, литургии, просвещаване на вярващите; възможно е някои изповеди и слова на Иисус, като например разказа за страданието, да са били записани по-рано; евангелистите са

използвали различните писмени паметници, както и устните предания, за да създадат текстовете, “пригодени за различна среда, отговарящи на нуждите на църквите, изразяващи разсъждения върху Писанията, като са поправяли грешките и дори са отговаряли при подходящ повод на аргументите на противниците. По този начин евангелистите са събрали и записали в зависимост от собствените си схващания даденото им от устните предания”.

Тази колективна позиция, дело на повече от сто католически и протестантски тълкуватели на Новия завет, се различава от линията, определена от II събор на Ватикана по догматичното решение относно Посланието, резултат на работата между 1962 и 1965 г. По-горе приведохме част от този съборен документ, отнасящ се до Новия завет. Съборът е обявил, че книгите, които са включени в него, съдържат “несъвършенства и отживелици”, но не е изказал подобни съмнения относно евангелията. Напротив, можем да прочетем следното:

“Всеки може да забележи, че измежду всички Свети писания, дори и от Новия завет, евангелията с право заемат главно място, тъй като представляват вярно свидетелство за живота и делото на Въплътеното слово, нашия Спасител. Винаги и навсякъде църквата е защитавала тезата, че апостолите са автори на Четирите евангелия. Това, което по волята на Христа са проповядвали апостолите, а по-късно самите те и хората около тях по вдъхновението на Светия дух са записали – тези Писания са основа на вярата, т. нар. Четвероевангелие, дело на Матей, Марка, Лука и Йоана.”

“Нашата Света майка Църквата е поддържала и поддържа ясно тезата, че Четирите евангелия, чиято историчност не подлежи на съмнение, вярно предават това, което Иисус, Божият син, е направил и проповядвал по време на живота си сред хората, до деня когато е бил възнесен на небето... Следователно авторите на Четирите евангелия ни съобщават верни и точни факти от живота на Иисус.”

Тези думи недвусмислено потвърждават верността на делата и думите на Иисус, предадени от Четирите евангелия.

Мнението на събора ни най-малко не съвпада с цитираните по-горе автори:

“Не трябва да приемаме буквално Евангелията написани, по влияние на обстоятелствата или за целите на борбата, чиито автори са записали преданията на своите общности за Иисус” (препод. о. Каненгисер)

Евангелията представляват текстове, “приспособени към различни слоеве, съдържащи разсъждения върху Писанията, поправящи грешките и, отговарящи дори при подходящ повод на аргументите на противниците. Чрез тях евангелистите са събрали и записали в зависимост от възгледите си това, което са им предложили устните предания” (Вселенски превод на Библията.)

Очевидно съществува противоречие между декларацията на събора и изказаните мнения, датиращи от последните години. Невъзможно е да открием общи черти между декларацията на Ватикана, според която евангелията представляват свидетелство за думите и делата на Иисус, и съществуването на противоречия, неправдоподобности и твърдения, които не отговарят на действителността във въпросните текстове.

Напротив, ако разглеждаме евангелията като израз на схващанията на събирачи на устните предания, принадлежащи към различни религиозни общности, като писания, повлияни от обстоятелствата или плод на борбите, няма нищо чудно, че в тях може да открием подобни недостатъци, резултат от дейността на хората в такива условия. Хората са напълно искрени, въпреки че разказват събития, чиято неточност не подозират, неточността им или предават притчи, които влизат в противоречие с тези на други автори, или представят разказите за живота на Иисус от гледна точка, изцяло различаваща се от тази на противника поради противоречията между различните религиозни общности.

Както видяхме, историческата реалност съвпада с този начин на възприемане на евангелията. Това напълно се потвърждава от данните за тях, с които разполагаме.

Евангелие от Матей

Първо по ред в книгите на Новия завет е Евангелие от Матей. Това е напълно оправдано, тъй като това Евангелие в известен смисъл е продължение на Стария завет: написано е, за да се докаже, че “Иисус продължава историята на Израел”, както твърдят коментаторите във Вселенския превод на Библията, откъдето ще приведем подробни цитати. Като доказателство за това Матей непрекъснато се позовава на откъси от Стария завет, като показва, че Иисус е Месията, когото евреите са очаквали. Евангелието започва с родословието на Иисус.⁴ Матей го проследява от Авраам до Давид. По-долу ще видим, че той допуска грешки, обикновено премълчавани от коментаторите. Независимо от това, явно е намерението му чрез тази роднинска връзка още в началото да определи основната идея на книгата си. Авторът проследява развитието ѝ, като непрестанно изтъква поведението на Иисус пред еврейския закон, чиито главни принципи: молитва, говееене и покаяние, са основно разгледани.

На първо място, Иисус отправя посланието си предимно към своя народ. Той казва следното на дванайсетте апостоли: “Не тръгвайте по пътя на езичниците и не влизайте в град на самарянитеб ; вървете към заблудените овце на Израилевия дом” (Матей, 10: 5–6). “Аз бях изпратен само при заблудените овце от Израилевия дом” (Матей, 15: 24). В края на Евангелие от Матей на второ място, разпростира апостолата на първите ученици на Иисус над всички народи, като влага в устата му следната заповед: “Вървете, направете от всички народи ваши ученици” (Матей, 28: 19), но началото трябва да бъде къщата Израилева. За това Евангелие А. Трико казва: “Под гръцките одеяния, плътта и духът на книгата са еврейски; усеща се този дъх и ясните му знаци личат.”

Дори само това мнение е достатъчно, за да потърсим произхода на това Евангелие в преданията на юдео-християнската общност, която, както пише О. Кулман, “се стреми да скъса връзките, свързващи я с юдаизма, като запази континуитета на Стария завет. Главните интереси, основният тон на това евангелие подсказват съществуването на напрегната атмосфера”.

При създаването на текста може би са оказали влияние и политически фактори. Римската окупация на Палестина естествено предизвиква силното желание на завладяната страна да дочака освобождението си и всички молят Бог да се намеси в помощ на избрания от Него народ, чийто всемогъщ Повелител е и който може, както вече многократно е правил през вековете, да се намесва пряко в делата на хората.

Кой е Матей? Трябва веднага да отбележим, че днес е прието, че той не е спътник на Иисус. А. Трико в коментара си към превода на Новия завет от 1960 г. го представя по следния начин: “Матей, наречен още Леви, по занятие митнически чиновник или бирник, е бил служител в митническото бюро в Капернаум, когато Иисус го призовал, за да го направи един от учениците си.” Така са смятали и отците на църквата Ориген, Йероним, Епифаний. В наши дни обаче съществува напълно различно мнение. Няма съмнение, че авторът е бил от еврейски произход; използваният речник е палестински, а редакцията гръцка. О. Кулман пише, че “авторът отправя словата си към хора, които, въпреки че говорят гръцки, са познавали еврейските обичаи и арамейски език”.

Според коментаторите на Вселенския превод, произходът на това евангелие е следният:

“Обикновено се смята, че то е било написано в Сирия, може би в Антиохия [...] или във Финикия, тъй като в тези области са живеели много евреи⁵ [...]. Косвено можем да открием следи от полемиката срещу ортодоксалния синагогален юдаизъм във вида, в който го познаваме от синагогалното събрание в Ямина през 80-те. При тези условия много автори смятат, че първото евангелие е било написано през 80–90 г., може би

малко по-рано: трудно е да бъдем напълно сигурни в датата... Тъй като не познаваме истинското име на автора му, трябва да се задоволим с някои черти, посочени в самото евангелие: авторът се разпознава в занятието му. Запознат със Светите писания и еврейските предания, познаващ и уважаващ, но и поставящ остри въпроси към религиозните водачи на своя народ, смятан за майстор в изкуството да проповядва и обяснява учението на Иисус на слушателите си, посочващ винаги практически последиствия от проповедите, той отговаря съвсем добре на описанието за един образован евреин, приел християнството, стопанин на къщата, “който изважда из съкровището си ново и старо”, както казва Матей в 13: 52. Твърде далечен образ от този на чиновника от бюрото в Капернаум, наречен от Марко и Лука Леви и станал един от дванайсетте апостоли.

Всички приемат, че при написването на това евангелие Матей е използвал същите извори, както Марко и Лука. Но неговият разказ се различава, при това по основни въпроси, както ще видим по-късно. Впрочем Матей широко е използвал Евангелие от Марка, който не е ученик на Иисус (О. Кулман).

Матей си позволява големи волности спрямо текстовете. Ще приведем примери за това по отношение на Стария завет, за родословието на Иисус, което е в началото на това евангелие. Той е включил в книгата си разкази, които могат да бъдат наречени невероятни. Това определение е употребил препод о. Каненгисер в цитираната по-горе книга по повод един епизод от Възкресението на Иисус: този с пазачите. Той смята, че историята с военната стража около гроба, “войниците езичници”, които “отиват да рапортуват не на своите началници, а на проповедниците, като последните им заплатили, за да разказват лъжи”. Впрочем той добавя: “Трябва да избягваме несериозните забележки, тъй като Матей е имал достойни за уважение намерения: да включи по свой начин в творбата си едно древно сведение, принадлежащо на устните предания. Но мизансценът му е достоен за Иисус Христос суперзвезда.”⁶

Нека да припомним, че този извод относно Матей принадлежи на един известен теолог, професор в Католическия институт в Париж. Разказът на Матей за събитията около смъртта на Иисус е още един пример за неговата фантазия:

“И ето, храмовата завеса се раздра на две отгоре надолу; земята се потресе; и скалите се разпукаха; и гробовете се разтвориха; и много тела на починали светии възкръснаха; и като излязоха из гробовете подир възкресението Му, влязоха в светия град, и се явиха на мнозина.”

Този пасаж от Матей (27: 51–53) не се среща в другите Евангелия. Трудно е да се обясни защо телата на въпросните светии са възкръснали по време на смъртта на Иисус (в навечерието на шабата според евангелията), а не са излезли от гробниците си след неговото възкресение (на другия ден след шабата според същите източници).

Може би при Матей откриваме най-характерната и най-малко оспорваната неправдоподобност под формата на словата на Иисус, предадени от автора: епизодът с видението на Иона в 12: 38–40

Иисус се намирал сред писарите и фарисеите, които се обърнали към него със следните думи: “Учителю, искаме да видим личба от Тебе.” Иисус им отговорил: “Лукав и прелюбодееен род иска личби; но личба няма да му се даде, освен личабата на пророк Иона; защото както Иона беше в утробата китова три дни и три нощи, тъй и Син Човеческий ще бъде в сърцето на земята три дни и три нощи.”

Следователно Иисус оповестява, че ще остане на земята три дни и три нощи. Но Матей, а заедно с него Марко и Лука твърдят, че смъртта и погребението на Иисус са станали в навечерието на шабата, т. е. престоят на земята е продължил три дни (treis kmeras в гръцкия текст). Този промеждутък от време може да съдържа две, а не три нощи (treis nuktas в гръцкия текст)⁷

Коментаторите на Евангелията често премълчават този епизод. Впрочем препод. о. Роге се спира на неправдоподобността на твърдението, като отбелязва, че Иисус “е останал в гроба” само три дни (от които само един пълен) и две нощи. Но, добавя той, “изразът е неясен и не означава друго, а три дни”. Обидно е да се констатира, че коментаторите са принудени да използват подобни аргументи, които не доказват нищо, докато за разума би било по-лесно да приеме, че отклонението се дължи на грешката на някой преписвач!

Друга характерна черта освен неправдоподобностите е, че Евангелие от Матей принадлежи на една юдео-християнска общност в процес на отделяне на юдаизма, но запазваща основната линия на Стария завет. От гледна точка на историята на юдео християнството то притежава изключителна важност.

Евангелие от Марка

То е най-късото от четирите евангелия. Също е и най-старото, но това не означава, че е дело на някой от апостолите, най-много може да е книга, написана от ученик на апостол.

О. Кулман пише, че той не смята Марко за един от учениците на Иисус. Въпреки това авторът отбелязва за тези, за които принадлежността на това евангелие би изглеждала подозрителна, че “може би Матей и Лука не биха използвали това евангелие, ако не знаеха, че то наистина се основава на учението на апостол”. Но това е аргумент без голяма стойност. В подкрепа на изказаните си съмнения същият О. Кулман посочва, че много често в Новия завет се повтаря някой си “Иоан, наречен Марко”, без да се посочва, че става дума за автор на евангелие, а и самият текст не посочва името на автора.

Оскъдните сведения по този въпрос принуждават коментаторите да приемат като решаващи някои подробности, изглеждащи невероятни, като например: използвайки като претекст, че Марко е единственият евангелист, разказващ епизода за един младеж, облечен само с парче плат, който, след като бил задържан, го хвърлил и избягал гол (Марко, 14: 51–52), някои от тях заключават, че въпросният младеж може да е бил Марко, “верен ученик, който се е опитал да последва Учителя” (Вселенски превод); според други този епизод може да се разглежда като “личен спомен, белег за автентичност, един анонимен подпис”, “доказващ, че той е бил очевидец на събитието”(О. Кулман).

Според този автор “многобройните обрати на изреченията подкрепят хипотезата, че авторът е бил евреин по произход”, но наличието на латинизми подсказват, че е възможно той да е написал това евангелие в Рим. “Той се обръща към християните, които не живеят в Палестина, и се стреми да им обясни използваните от него арамейски изрази.”

В действителност преданието иска да ни представи Марко като спътник на Петър в Рим въз основа на края на първото послание на Петър (ако той в действителност е неговият автор). Петър пише на получателите на посланието: “Общността на избраните във Вавилон ви поздравява, както и Марко, моят син.” “Вавилон вероятно означава Рим”, четем в коментарите на Вселенския превод, откъдето се прави изводът, че Марко, придружителят на Петър в Рим, и Евангелистът са едно и също лице... Сигурно същите мотиви са подтикнали Папия, епископ на Хиарополис около 150 г., да припише въпросното евангелие на някой си Марко, който е бил “преводач на Петър”, а и сътрудник на Павел.

Поради тези причини се смята, че Евангелие от Марка е било написано след смъртта на Петър, т. е. най-рано между 65 и 70 г. според Вселенския превод, а според О. Кулман – около 70 г.

Самият текст съдържа неоспорима слабост: написан е без никаква грижа за хронологията. Така например в началото на разказа си Марко поставя епизода с четиримата рибари, които Иисус заставя да го последват само с думите: “Аз ще ви направя ловци на хора” (1: 16–20), без дори да ги познава. Освен това евангелистът показва пълно отсъствие на чувство за правдоподобност.

Както отбелязва препод. о. Роге, Марко е “неумел писател”, “най-окаяният от всички евангелисти”, който въобще не може да състави разказа си, и авторът подкрепя твърдението си с цитат от този пасаж, разказващ ръкополагането на дванайсетте апостоли:

“После се възкачи на планината и повика при себе си, които сам искаше; и дойдоха при Него. И отреди дванайсет, за...” (Марко, 3: 13–16).

В някои откъси той влиза в противоречие с Матей и Лука, както посочихме по-горе за знаменията на Иона. Освен това относно знаменията, които Иисус дава на хората по време на мисията си, Марко разказва един епизод (8: 11–13), който изглежда невероятен:

“И излязоха фарисеите и почнаха да се препират с Него, и изкушавайки Го, искаха Му личба от небето. А той въздъхна дълбоко и рече: за какво тоя род иска личба? Истина ви казвам, няма да се даде личба на тоя народ. И като ги остави, пак влезе в кораба, и мина на отвъдната страна.”

Несъмнено по този начин Иисус потвърждава намерението си да не извършва никакъв акт, който би могъл да изглежда свръхестествен. Коментаторите на Вселенския превод, като се учудват, че Иисус ще даде само едно знамение, това на Иона (вж. Евангелие от Матей), смятат за “парадоксално” твърдението на Марко, че “този род няма да получи знамение” след чудесата, представени “от самия Иисус като знамения” (Лука, 7: 22; 11:20).

Цялото Евангелие от Марка е официално признато за каноническо. Въпреки това крайт му (16: 9–20) се смята от съвременните автори за добавен по-късно: Вселенският превод ясно го посочва.

Този завършек не е представен в двата най-стари ръкописа на Евангелията, Codex Vaticanus и Codex Sinaiticus, датиращи от IV в. По този повод О. Кулман пише: “Гръцките ръкописи и някои версии са прибавили на това място едно заключение, отнасящо се за проявленията, което не принадлежи на Марко, а е взето от други Евангелия.” Съществуват множество версии на този финал. В текстовете съществуват една дълга и една кратка версия, понякога дългата версия е с една добавка или присъстват и двете версии.

Препод. о. Каненгисер прави следния коментар относно финала: “Последните знамения трябвало да се премахнат по време на официалното приемане (или изданието за широко разпространение) на книгата в общността, която му се явявала като гарант. Нито Матей, нито Лука, нито afortiori Иоан са познавали липсващата част. Но наличието на празнота било неприемливо. Много по-късно, когато всички разполагали със създадените по едно и също време писания на Матей, Лука и Иоан, било компилирано едно заключение, като отделни елементи били взети от различни места на другите евангелия. Ако разгледаме детайлите при Марко (16: 9–20), лесно ще различим частите на този пъзел. Така ще придобием по-ясна представа за свободата, с която се е ползвал жанрът на евангелисткия разказ чак до началото на втори век.”

Тези разсъждения, принадлежащи на един велик теолог, ни предлагат недвусмисленото мнение за човешката намеса в текстовете на Светите писания.

Евангелие от Лука

“Хроникьор” според О. Кулман, “истински романист” за препод. о. Каненгисер, Лука ни предупреждава във въведението си, адресирано към Теофил, че ще напише

разказ, засягащ същите събития, като използва сведенията на очевидци (което предполага, че самият той не е такъв), както и проповедите на апостолите. По-късно същият Теофил на свой ред започва да съставя разкази за Иисус. Извършената методична работа Лука представя по следния начин:

“Понеже мнозина предприеха да съчинят разказ за напълно известните между нас събития, както ни ги предадоха ония, които от самото начало бяха очевидци и служители на словото, то намерих за добре и аз, след като грижливо проучих всичко от начало, наред да ти опиша, достопочтени Теофиле, за да узнаеш твърдата основа на онова учение, на което си се учил” (1:1–4)

Още от първите редове проличава разликата между Лука и “окаяния писател” Марко, чиито творби споменахме по-горе. Неговото евангелие е неоспорима литературна творба, написана на класически гръцки, без варваризми.

Лука е покръстен образован езичник. Неговото отношение към Иисус проличава веднага. Както подчертава О. Кулман, Лука пропуска най-юдейските знамения от Марко и набляга върху словата на Иисус против неверието на евреите и свързани с доброто му отношение към самаряните, които били ненавиждани от евреите, докато Марко, както видяхме, твърди, че Иисус е помолил апостолите да ги отбягват. Това е ясен пример за това, че приписвайки на Иисус думи, произлизащи от личните им схващания евангелистите, макар и наистина напълно убедени в правилността им, пригаждат версията към гледната точка на общността, към която самите те принадлежат. При наличието на подобни доказателства възможно ли е да се отрича, че Евангелията не са “написани, под влияние на обстоятелствата” или на “борбата”, за което вече стана дума? Сравнението между общата схема на Евангелие от Матей и това от Лука са показателен пример.

Кой е Лука? Някои искат да го идентифицират с лекаря, носещ същото име, когото Павел споменава в някои от своите послания. Вселенският превод отбелязва, че “повечето от тълкувателите виждат в описанието, давано от на болните, довод в подкрепа на идеята за лекарската професия на автора на евангелието”. Това е силно преувеличена оценка. Лука не прави истинско “описание”; “използваният от него речник е като на всеки културен човек от неговото време”. Някой си Лука е съпровождал Павел по време на пътуванията му. Дали това е същото лице? О. Кулман подкрепя това схващане.

Възрастта на Евангелие от Лука може да бъде определена по множество белези: Лука е използвал евангелията на Марко и Матей. Може да се предположи, четем във Вселенския превод, че той е бил запознат с обсадата и разрушаването на Йерусалим от армиите на Тит през 70 г. Следователно евангелието е създадено след описаните събития. Често съвременните критици предлагат като време на написването му периода между 70 и 80 г., но по-голямата част от тях смятат, че то е още по-древно.

Отделните разкази на Лука се отличават в голяма степен от тези на неговите предшественици. По-горе посочихме някои от тях. Във Вселенския превод те са на с. 181 и следващите я. В книгата си Новият завет на с. 18 О. Кулман посочва разкази от Евангелие от Лука, които не могат да бъдат открити никъде на друго място. При това не става дума само за подробности.

Лука разказва за детството на Иисус по свой начин. Разказът на Матей за детството на Иисус се различава от този на Лука. Марко въобще не споменава нищо по този повод.

Матей и Лука предлагат различни родословия на Иисус: от гледна точка на науката противоречията и неправдоподобностите са толкова значителни, че се налага да посветим отделна глава на тази тема. Фактът, че Матей, когато се обръща към евреите, започва с родословието на Авраам и го свързва с Давид, и че покръстеният езичник

Лука се стреми да го продължи, може да бъде обяснен. Но по-долу ще видим, че след Давид двете родословия си противоречат.

Разказите на Лука, Матей и Марко за мисията на Иисус се различават по много пунктове.

Събитие с основно значение за християните, каквото е въвеждането на Светото причастие, е представено по различен начин от Лука и от другите двама евангелисти⁸. В книгата си Въведение в Евангелието препод. о. Роге отбелязва (с. 75) че думите, с които се въвежда Причастието, са ни предадени от Лука (22: 19–24) по начин, различаващ се от този при Матей (26: 26–29) и Марко (14: 22–24), които са почти еднакви. “Напротив, формулата, предлагана от Лука, е много близка на споменатата от свети Павел (1-во послание към Коринтяните, 11: 23–25).

Както видяхме, Лука в своето евангелие излага събитията около Възнесението на Иисус в противоречие с написаното в Деянията на апостолите, за които е прието да се смята, че той е техен автор, и които са неотделима част от Новия завет. В това евангелие той твърди, че Възнесението е станало по време на Великденските празници, а в Деянията – четирийсет дни по-късно. Това противоречие е дало повод на християнските тълкуватели за любопитни коментари.

Но коментаторите, загрижени за обективността, както и тези от Вселенския превод, се чувстват принудени да признаят най-общо, че при Лука “грижата да се представят вярно фактите не е на първо място...”. Препод. о. Каненгисер, сравнявайки разказите от Деянията на апостолите, чиито автор също е Лука, с разказите на същите събития на Павел, стига до следното заключение: “Лука е най-чувствителният и с най-литературни качества сред четиримата евангелисти, той притежава качества на истински романист”.

Евангелие от Иоана

Разликата между Евангелие от Иоана и другите три е толкова голяма, че в книгата си Въведение в Евангелието препод. о. Роге, след коментарите към другите, неочаквано прави много изразителното описание на четвъртото евангелие: “като един различен свят”. Наистина, това е една много различна книга: разлика при подреждането и избора на разказите, на гледните точки, разлики в стила, както и географски и исторически разлики, и дори разлики в теологическите цели (О. Кулман). Следователно сравнени с другите евангелисти, словата на Иисус са предадени от Иоан по друг начин. По този повод препод. о. Роге отбелязва, че докато синопсисът предава словата на Иисус със “силен, много по-близък до устните предания” стил, при Иоан основното са размишленията и те са толкова обширни, че понякога може да се запитаме дали все още говори Иисус и дали неговите мисли не са неусетно продължени от размишленията на евангелиста”.

Кой е авторът? По този много оспорван проблем са изказани най-разнообразни мнения.

А. Трико и препод. о. Роге са в групата на коментаторите, които не хранят никакво съмнение: Евангелие от Иоана е дело на очевиден; авторът е Иоан, син на Зеведей и брат на Иаков, апостолът, за когото има безброй сведения в учебниците за непосветените. Разпространената иконография го изобразява близо до Иисус, както например по време на Тайната вечеря. Кой би предположил, че Евангелието от Иоана не е дело на апостол Иоан, един толкова известен персонаж?

Твърде късното написване на четвъртото евангелие не може да бъде сериозен аргумент срещу подобна позиция. Окончателният вариант е написан към края на I в. Това би позволило да допуснем, че по времето на Иисус е съществувал един много млад апостол, който шесейсет години по-късно е могъл да напише подобно нещо и е живял близо един век.

В изследването си върху Възкресението препод. о. Каненгисер стига до заключението, че от всички апостоли единствено Павел може да се приеме като очевиден на Възкресението на Иисус. Иоан обаче разказва за появата на апостолите, един от които е бил самият той, и то не всичките, с изключение на Тома (20: 19–24), а всъщност едва осем дни по-късно апостолите са били налице (20: 25–29).

О. Кулман в своята книга Новият завет не застава на ничия страна.

Вселенският превод на Библията уточнява, че повечето критици не поддържат хипотезата, която приписва авторство на Иоан, но въпреки всичко не трябва да се изключва подобна възможност. Според нас всичко навежда на мисълта, че разпространеният днес текст е дело на няколко автори: “Възможно е това Евангелие в днешния си вид да е било публикувано от учениците на автора, които са добавили глава 21, както и още някои други откъси (като например 4:2 и може би 4:1; 4:44; 7: 37; 11:2; 19:35). Що се отнася до разказа за прелюбодейката (7: 53–8, 11), общоприетото мнение е, че това е един откъс с неизвестен произход, вмъкнат по-късно (но който въпреки това е част от Каноническото писание).” Пасажът 19: 35 изглежда като “написан” от “очевиден” (О. Кулман) и е единственият по-ясен от цялото Евангелие от Иоана, но коментаторите смятат, че той е бил прибавен по-късно.

Според О. Кулман по-късните добавки са ясно очертани в това Евангелие: например глава 21– “дело на ученик, който по този начин е подправил текста на това Евангелие”.

Само приведените тук забележки на най-изтъкнатите християнски автори, , без да споменаваме всички други хипотези на тълкувателите, показват, че по въпроса за авторството на четвъртото евангелие царят пълно объркване.

Историческата стойност на разказите на Иоан често е оспорвана. Съвсем ясно проличават различията с другите три евангелия. О. Кулман предлага едно обяснение за това. Според него Иоан е имал теологически цели, различаващи се от тези на другите евангелисти. Тези цели “са ръководещи при избора на Словата, както и начина на представянето им... Поради тази причина авторът често удължава редовете и приписва на исторически реалния Иисус това, което му е открил Светият дух”. Такива са според тълкувателя причините на различията.

Бихме могли да приемем твърдението, че Иоан, който е писал след другите евангелисти, е могъл да избере някои разкази, присъщи само нему, за да илюстрира по-добре тезата си, и няма нищо чудно, че неговото евангелие не съдържа всички разкази, които намираме в другите три. Вселенският превод посочва някои примери за това (с. 282). Но най-необясними са някои пропуски. Едни са направо невероятни, както е например разказът за Причастието. Възможно ли е Иоан, най-задълбоченият от всички евангелисти, да е пропуснал месата – епизод с толкова важно значение за християнството, станал по-късно един от стълбовете на ритуалите му? В разказа си за вечерята преди Страданията Христово той описва само измиването на краката на учениците, предизвестяването на предателството на Юда и отричането на Петър.

И обратно, съществуват разкази, които откриваме само при Иоан и които липсват при другите трима автори. Те са посочени от Вселенския превод (с. 283). Бихме могли да допуснем, че тримата автори не са придавали същата важност на някои епизоди, за разлика от Иоан. Но не бихме могли да приемем без учудване наличието при Иоан на разказ за появата на възкръсналия Иисус пред учениците му на брега на Тивериадското езеро (Иоан, 21: 1–14), който представлява преразказ с множество прибавени подробности на чудния риболов, представен от Лука (5: 1–11) като епизод от случилото се на живия Иисус. Лука споменава, че там е присъствал и апостол Иоан, т. е. евангелистът, ако приемем твърдението на преданията. Тъй като този разказ от Евангелие от Иоана е част от глава 21, за която се приема, че е добавена по-късно, може да се допусне с основание, че споменаването на Иоан в разказа на Лука е предизвикало

включването му в четвъртото евангелие. Въпреки че целта е била да се трансформира един разказ за живия Иисус в разказ за събитията след смъртта му, както видяхме, нищо не е могло да спре извършителя на тези промени в евангелския текст.

Друга съществена разлика между Евангелие от Иоана и другите три е продължителността на мисията на Иисус. Според Марко, Матей и Лука тя е една година. Според Иоан тя е продължила повече от две години. О. Кулман отбелязва този факт. Вселенският превод казва по този повод следното:

“Докато синоптиците разказват за един дълъг престой в Галилея, последван от повече или по-малко продължително придвижване към Юдея и накрая за кратък престой в Йерусалим, Иоан, напротив, споменава за чести премествания от един район в друг и за по-продължително оставане в Юдея и най-вече в Йерусалим (1: 19–51; 2: 13–3: 36; 5: 1–47; 14: 20–31). Той разказва за няколко пасхални тържества (2: 13; 5: 1; 6: 4; 11: 55) и следователно според него престоят на Иисус и мисията му са продължили повече от две години.”

Тогава на кого измежду Марко, Матей, Лука и Иоан трябва да се вярва?

Източниците на Евангелията

Общият преглед, който направихме на евангелията и който е резултат от критическо изследване на текстовете им, ни позволява да твърдим, че те представляват “несвързана и с непоследователен план литература”, чиито противоречия изглеждат непреодолими” – според израза на коментаторите на Вселенски превод на Библията, на чийто авторитет можем да се позовем, тъй като всяка оценка, изказана по този въпрос, влече след себе си тежки последствия. Както видяхме, съвременната история на религията предлага факти, отнасящи се до появата на евангелията, които биха помогнали на внимателния читател да намери обяснение на някои смущаващи черти на тази литература. Необходимо е обаче да се отиде по-далече и да се направи преглед на сведенията от публикациите в съвременната епоха върху източниците, които били използвани от евангелистите при написването на текстовете им: интересно би било също така да се види дали историята на текстовете след записването им би ни позволила да намерим обяснение на някои техни особености.

По времето на Отците на църквата въпросът за източниците е бил разглеждан твърде опростено. В първите векове на нашата ера като източник е било възможно да се приеме единствено онова евангелие, което пълните ръкописи поставят на първо място, т. е. Евангелие от Матей. Проблемът за изворите е засягал само Марко и Лука. Иоан се е смятал за отделен случай. Свети Августин е смятал, че Марко, който е втори в традиционния ред на представянето, е използвал Матей, когото предава накратко, и че Лука, трети в ръкописите, си е послужил с данните на единия и другия: това показва прологът му, който цитирахме по-горе.

Тълкувателите от това време са могли със същия успех, както нас, да установят степента на съвпадение на текстовете и да открият множество знамения, присъстващи в две или в три синоптически евангелия. Коментаторите на Вселенския превод на Библията са направили следните пресмятания:

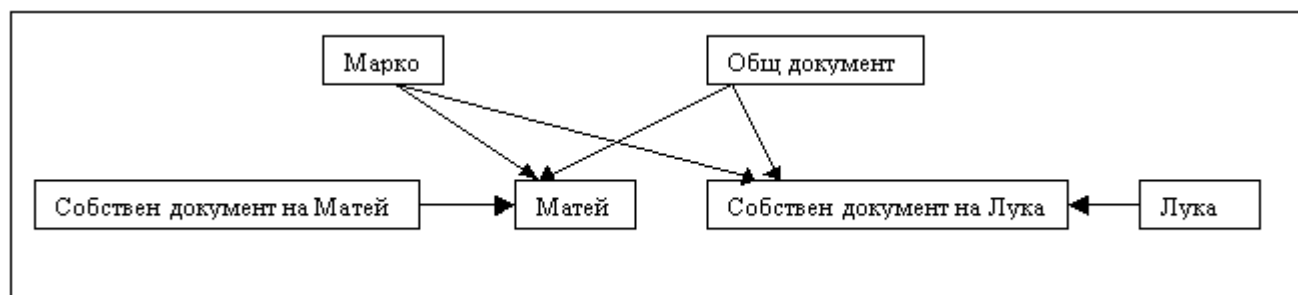
- знамения, общи за тримата синоптици330;
- знамения, общи за Марко и Матей178;
- знамения, общи за Марко и Лука100;
- знамения, общи за Матей и Лука230;

а броят на знаменията, които присъстват при всеки един от първите трима евангелисти, е 330 за Матей, 53 за Марко и 500 за Лука.

Едно хилядолетие и половина е минало от времето на Отците на църквата до края на XVIII в., без да бъде поставен някой нов проблем относно изворите на евангелистите: всички са се придържали към традицията. Едва през модерната епоха е било прието да

се смята, че всеки евангелист, като използвал откритите при другите сведения, е създал от тях разказ по свой маниер според своите собствени разбирания. Тогава на преден план е излязъл начинът на събиране на материалите за разказите, от една страна – устните предания на примитивните религиозни общности, от друга - един общ за всички източник, написан на арамейски език, който не е бил открит. Въпросният писмен източник може да е представлявал компактен блок или да е бил съставен от множество фрагменти от различни разкази, които са послужили на всеки от евангелистите за написване на своето произведение.

Преди около век по-задълбочени изисквания доведоха до уточняване на някои, които с течение на времето стават все по-сложни. Първата от модерните теории е т. нар. теория на двата източника на Холцман (1863). Според нея, както посочват О. Кулман и Вселенският превод, Матей и Лука са използвали отчасти Марко и отчасти друг един общ за тях документ, който днес е изгубен. Така била съставена следната схема:

Според Кулман следните пунктове от тази схема подлежат на критика:

1. Произведението на Марко, което е послужило на Лука и Матей, не може да бъде неговото Евангелие, а някоя по-ранна редакция.
2. Не е отделено място на устните предавания в схемата, което е съществен пропуск, тъй като именно тя в продължение на трийсет или четирийсет години е запазила словата на Иисус и разказите за мисията му, а всеки евангелист е само изразител на вижданията на християнската общност, записал тези устни предания.

По този начин достигахме до идеята, че Евангелията, във вида, в който днес ги познаваме, дават отражение на представите на християнските общности в един много отдалечен период за живота и делото на Иисус, както и на вярванията им, на теологическите им схващания, чиито изразители са станали евангелистите.

Съвременните изследвания на текстуалната критика върху източниците на Евангелията показаха, че процесът на образуването на текстовете е още по-сложен. Синописът на Четирите евангелия на препод. о. Беноа и препод. о. Боисмар, професори в Библейската школа в Йерусалим (1972–1973), поставя ударението върху многоетапната еволюция на текстовете, която е успоредна на еволюцията на преданията, последствията от което препод. о. Беноа описва така: “[...] в резултат на една дълга еволюция словата и разказите са придобили форма, различна от преданията в началото, и следователно не са така автентични. Някои от читателите на тази книга може да бъдат учудени или объркани от факта, че дадени слова на Иисус, някои притчи или предизвестия на съдбата му са били произнесени по начин, значително различаващ се от предлаганото ни, и че са претърпели промени и допълнения от тези, които са ни ги предали. Това може да предизвика объркване или дори да изглежда скандално на непривикналите към подобни исторически разследвания”.

Промените в текстовете, извършени от страна на тези, които са ни ги предали, са били в схема на препод. о. Боисмар, която представлява по-нататъшно развитие на

теорията за двата източника. Работата по изработването на тази схема включва изучаване и сравняване на текстовете и е невъзможно да бъде изложена накратко.

Първоначалните източници на евангелията са четири основни документа, наречени А, Б, В и К (общата схема).

Документ А произлиза от юдео-християнските среди и е послужил на Марко и Матей.

Документ Б представлява интерпретация на документ А и е бил използван в пагано-християнските църкви; срещаме го при всички евангелисти с изключение на Матей.

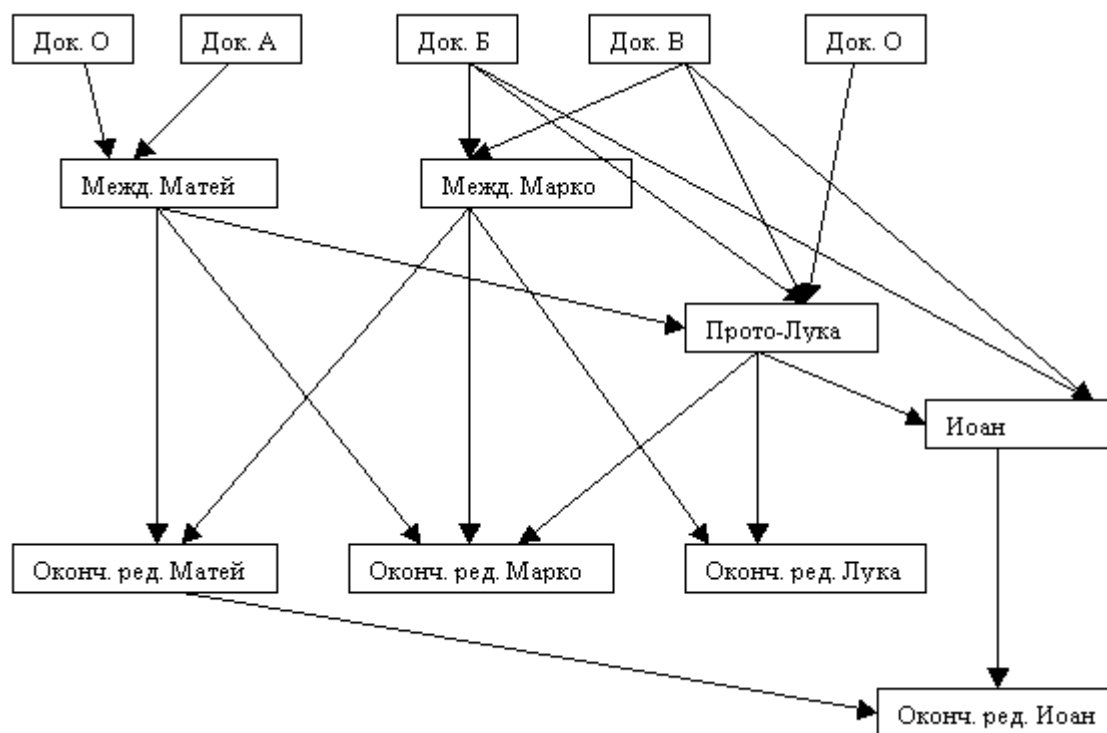
Документ В е послужил на Марко, Лука и Иоан.

Документ К съдържа повечето от източниците, общи за Матей и Лука; това е общият документ от теорията за двата източника, приведена по-горе.

Нито един от тези документи не е бил включен в същинския си вид в окончателните текстове, с които разполагаме. Между тях и окончателната редакция съществуват междинни редакции, наречени от автора: междинен Матей, междинен Марко, Прото – Лука и Иоан. Тези междинни документи, чрез които са достигнати окончателните варианти на Четирите евангелия, са послужили едновременно както и при близките по дух окончателни редакции, така и при другите евангелия. Общата схема представя нагледно връзките между различните варианти.

Резултатите от това старателно проучване имат голямо значение. Те показват, че текстовете на евангелията, които имат своя история (която ще разгледаме по-долу), имат според израза на препод. о. Боисмар и своя предистория, т. е. преди появата на окончателните редакции, още на етапа на междинните документи, те са претърпели промени. Това обяснява защо един толкова известен епизод от живота на Иисус, какъвто е чудесният риболов например, е представен от Лука като случка от времето преди смъртта му, а от Иоан – като епизод от появляването му след Възкресението.

М. Е. Боисмар
СИНОПСИС НА ЧЕТИРИТЕ ЕВАНГЕЛИЯ
ОБЩА СХЕМА

Док. А,Б,В,О = Основни документи, послужили при написването

Межд. Матей = Междинна редакция на Матей

Межд. Марко = Междинна редакция на Марко

Прото –Лука = Междинна редакция на Лука

Иоан = Междинна редакция на Иоан

Оконч. ред. Мат. = Окончателна редакция на Матей

Оконч. ред. Марко = Окончателна редакция на Марко

Оконч. ред. Лука = Окончателна редакция на Лука

Оконч. ред. Иоан = Окончателна редакция на Иоан

Изводът, който следва от това, е, че не може да сме сигурни, че когато четем евангелията, общуваме с Божието слово. Препод. о. Беноа предупреждава за тази опасност читателя на Евангелията и му предлага своеобразна компенсация: “Дори и в повечето случаи да не можем да чуем директно гласа на Иисус, ние чуваме този на църквата и му се доверяваме като на преводач, получил разрешение от нашия Повелител, който, след като някога е говорил на нашата земя, днес ни говори чрез словата си.”

Как бихме могли да съгласуваме тази ясна преценка за неавтентичността на някои от текстовете и изречението от догматичната декларация относно Божието откровение на II събор на Ватикана, която противно на горното ни уверява в точното предаване на словата на Иисус: “Четири евангелия, чиято историчност тя (Църквата) потвърждава без колебание, точно предават това, което Иисус, синът Божи, действително е направил и проповядвал по време на живота си сред хората за тяхното спасение, до деня когато бе възнесен на небето.”

Ясно е, че работата на Библейската школа в Йерусалим опровергава в значителна степен декларацията на събора.

Историята на текстовете

Погрешно би било да смятаме, че от момента на написването им евангелията са се превърнали в основополагащи писания на зараждащото се християнство и на тях то се позовавало така, както и на Стария завет. Главен авторитет по това време са били устните предания, съобщаващи словата на Иисус и учението на апостолите. Първите писания, които са получили разпространение и са се наложили много преди евангелията, са били посланията на Павел, написани много десетилетия по-рано?

Както видяхме, преди 140 г. не е съществувало никакво доказателство за съществуването на сборник с евангелски писания въпреки изразяването от някои съвременни коментатори. Едва към 170 г. Четирите евангелия са получили статута на каноническа литература.

В първите години на християнството са били разпространени и множество писания за Иисус, които впоследствие не са били сметнати за достойни да бъдат признати за автентични и за които църквата наредила да бъдат скрити, откъдето дошло и името им апокрифни. От тези текстове са запазени някои произведения, тъй като те се “радвали на всеобщо уважение”, пише Вселенският превод, както например посланието на Барнабе, но за нещастие други били “отстранени по най-брутален начин” и от тях останали само фрагменти. Обявени за носители на грешки, те били унищожени пред очите на вярващите. Впрочем произведения като Евангелията на назарейците, Евангелията на евреите, Евангелията на египтяните, познати ни от разказите на Отците на църквата, са били доста сходни на каноническите евангелия. Не точно така стоят нещата с Евангелие на Тома и Евангелие на Барнабе. Някои от апокрифните писания съдържат измислени подробности, плод на народното въображение. Авторите на

изследвания върху апокрифите ги цитират с явно задоволство, като между тях има направо странни пасажки. Но подобни пасажки може да намерим във всички евангелия. Да си припомним просто измисленото описание на събитията, които са станали според Матей при смъртта на Иисус. Честно трябва да признаем, че пасажки, на които е трудно да се гледа сериозно, може да открием във всички писания от началото на християнството.

Изобилната литература за Иисус принудила църквата да елиминира част от нея по времето, когато започнала да се организира. Може би са били премахнати сто евангелия? Запазени са само четири, за да бъдат включени в официалния списък на новозаветните писания, който представлява т. нар. Канон.

В средата на II в. Марцион принудил църковните власти да заемат ясна позиция. Той бил яростен противник на евреите и отхвърлял целия Стар завет, както и всичко от писанията от времето след Иисус, което му изглеждало прекалено близко до Стария завет или произтичащо от юдео-християнските предания. Марцион зачитал само Евангелие от Лука – него приемал за говорител на Павел, – а така също и писанията на Павел.

Църквата обявила Марцион за еретик и включила в канона си всички послания на Павел, но заедно с евангелията на Матей, Марко, Лука и Йоан, както и някои други произведения от рода на Деянията на апостолите. Впрочем официалният списък се е променял в течение на времето през първите векове на нашата ера. За кратко време в него присъстват произведения, по-късно смятани за недостойни (апокрифни), докато други, които днес са включени в канона на Новия завет, по това време са били вън от него. Колебанията продължили до съборите в Хипон през 393 г. и в Картаген през 397 г. Но Четирите евангелия винаги са били част от Канона.

Можем само да съжаляваме заедно с препод. о. Боисмар за изчезването на голяма част от литературата, обявена от църквата за апокрифна, тъй като тя представлява интерес за историята. Този автор смята, че тя също има своето място в Синописа редом с официалните евангелия. Той отбелязва, че тези книги са били пазени в библиотеките до края на IV в.

По това време започнало въвеждането на ред. Оттогава са най-древните ръкописи на евангелията. По-старите документи, папируси от III в., един от които би могъл да бъде и от II в., съдържат само отделни фрагменти. Двата най-стари ръкописа на пергамент са гръцките ръкописи от IV в. Това са Codex Vaticanus, чието място на откриване е неизвестно, но се пази в библиотеката на Ватикана, и Codex Sinaiticus, открит на планината Синай и пазен в Бритиш музеум в Лондон. Вторият съдържа два апокрифни ръкописа.

Според Вселенския превод, по света съществуват двеста и петдесет други познати пергаментни, като последните са от IX в., но “не всички преписи на Новия завет, които са достигнали до нас, са еднакви. Напротив, може да установим значителни различия. Някои от тях засягат единствено подробности от граматиката, речника или словореда, но друг път между ръкописите съществуват разлики, които променят смисъла на цели пасажки”. Достатъчно е да се спрем на *Novum Testamentum graece*,⁹ за да придобием представа за различията на ниво текстове. Той съдържа един т. нар. среден текст на гръцки, който представлява синтез между различните версии, приложени към него.

Винаги може да се спори за автентичността на един текст, дори за най-уважаваните ръкописи. Пример за това е Codex Vaticanus. Изданието му във факсимиле от Ватикана през 1965 г. се придружава с бележка на издателя, която пояснява, че “няколко века след преписа (смята се, че това е станало през X или XI в.) някакъв писар е повторил с мастило всички букви без онези, които е смятал за погрешни”. В текста има пасажки, в които съвсем ясно първоначалните букви прозират под текста, написан с тъмнокафяво мастило. Нямаме никакво основание да смятаме, че текстът е точно възстановен.

Бележката впрочем уточнява: “Все още не сме разграничили ясно отделните писари, които в течение на векове са поправяли и допълвали ръкописа; несъмнено някои поправки са били направени по време на повторното четене на текста.” Въпреки това във всички учебници ръкописът е представен като препис от IV в. Трябва да си послужим с ватиканските източници, за да видим, че е възможно написаното да е било коригирано векове по-късно.

Възможно е да се изтъкне аргументът, че има други текстове, които да послужат за образец на сравнение, но как да изберем между вариантите, които променят смисъла? Известно е, че една много древна поправка на някой писар би предизвикала наличието на същите поправки в окончателния вариант. По-нататък ще видим, че само една дума на Йоан относно Параклетос (Свети дух) променя основно смисъла на откъса и изменя напълно значението му от гледна точка на теологията.

Ето какво пише О. Кулман за различните варианти в книгата си Новият завет:

“Понякога те са резултат на неволни грешки: преписвачът е пропуснал една дума или, напротив, я е написал два пъти, или пък по невнимание е пропуснал цяла част от дадено изречение, тъй като тя се намирала в ръкописа за преписване между две еднакви думи. Друг път става дума за съзнателни поправки: или преписвачът си е позволил да поправи текста в зависимост от личните си виждания, или се е опитвал да го съгласува с един паралелен текст, за да направи повече или по-малко умело различията по-незабележими. В зависимост от степента на освобождаване на писанията от Новия завет от останалата християнска литература и сакрализирането им преписвачите все повече се колебаели при извършването на подобни поправки: те смятали, че преписват автентичния текст, и по този начин записвали съществуващите варианти. И накрая, понякога копистът е добавял бележка в полето на текста, за да поясни някой неясен пасаж. Следващият преписвач, като смятал, че става дума за изречение, забравено от предшественика му, е считал за необходимо да включи и забележката от полето на текста. По този начин основният текст е ставал понякога още по-неясен.”

Писарите на някои ръкописи понякога са си позволявали твърде голяма свобода по отношение на текста. Такъв е например преписвачът на един от най-известните ръкописи (заедно с цитираните по-горе два) *Codex Bezae Cantabrigiensis* от VI в. Когато оценява различията в родословията на Исус при Лука и при Матей, писарят включва в преписа си на Евангелие от Лука родословието според Матей, но тъй като второто съдържа по-малко имена от първото, той ги увеличава с допълнителни имена (впрочем, без да възстанови равновесието).

Латинските преводи, като *Vulgatus* на свети Йероним (IV в.) и по-старите преводи (*vetus itala*), както и преводите на сирийски и коптски не са ли по-точни от гръцките ръкописи. Възможно е те да са били направени на базата на ръкописи, по-древни от посочените по-горе, изгубени в наше време. Не можем да дадем точен отговор.

Като цяло различните версии бяха подредени по семейства, обединени въз основа на сходни черти. Според Кулман можем да разграничим:

- текст, наречен сирийски, при съставянето на който може да са били използвани най-древните – в по-голямата си част – гръцки ръкописи; този текст е бил широко разпространен в Европа чрез книгопечатането след XVI в.; според специалистите той е най-лошият;

- т. нар. западен текст, включващ най-старите версии на латински и *Codex Bezae Cantabrigiensis*, написан едновременно на гръцки и на латински (според Вселенския превод тук се чувства тенденция към обяснения, неточности, парафрази, съгласувания);

- текст, наречен неутрален, към който принадлежат *Codex Vaticanus* и *Codex Sinaiticus*, и отличаващ се с много голяма чистота; съвременните издания на Новия завет го използват широко, въпреки че и той има слабости (Вселенски превод).

Съвременната критика на текстовете ни предлага “един опит за възстановяване на текст, който вероятно би бил по-близък до оригиналния. Във всеки случай не бихме могли и да се надяваме да достигнем самия автентичен текст” (Вселенски превод).

¹ Издаден от Editions du Cerf et Les Bergers et Les Mages.

² Издание на Press Universitaires de France през 1967 г.

³ Евангелията на Марко, Матей и Лука.

⁴ Противоречието с родословието според Евангелие от Лука ще бъде разгледано по-долу.

⁵ Не е известно дали такава общност не е съществувала също и в Александрия. О. Кулман смята, че можем да приемем подобна версия.

⁶ Американски филм за Христос, в който се изопачава неговата история.

⁷ Матей споменава този епизод и на друго място, но без да уточнява времето (16:1-4). Същото прави Лука (11:29-32). Според Марко както ще стане ясно по-нататък, Иисус заявил, че това поколение няма да получи знамение (Марко, 8:11-12).

⁸ Невъзможно е да се направи сравнение с Иоан, тъй като той не споменава за Причастието по време на Тайната вечеря.

⁹ Издание на Nestle et Aland през 1971 г.

IV. ЕВАНГЕЛИЯТА И СЪВРЕМЕННАТА НАУКА. РОДОСЛОВИЯТА НА ИИСУС

Родословията на Иисус

Двете родословия, съдържащи се в евангелията от Лука и на Матей пораждаат проблеми, свързани с истинността, със съответствието им с научните сведения и оттам – с автентичността им. Тези проблеми са твърде притеснителни за християнските коментатори, тъй като те отказват да приемат възможността всичко това да е продукт на човешкото въображение: жреческите автори са си послужили с него при съставянето на родословието на първите хора в Битие през VI в. пр. Хр. Така са постъпили и Матей, и Лука в частта, която не са взели от Стария завет.

Веднага трябва да отбележим, че родословията по мъжка линия нямат никакъв смисъл по отношение на Иисус. Ако трябва да се състави родословие на Иисус, който е син само на Мария и няма биологичен баща, то това трябва да бъде родословието на Мария, неговата майка.

Ето как изглеждат текстовете на Новия завет:

Родословието според Матей е в началото на неговото евангелие:

Книга за живота на Исуса Христа, Син Давидов, Син Авраамов

Авраам	роди	Исаака
Исаак	роди	Иакова
Иаков	роди	Иуда и братята му

Иуда	роди	Фареса и Зара от Тамар
Фарес	роди	Есрома
Есром	роди	Арама
Арам	роди	Аминадава
Аминадав	роди	Наасона
Наасон	роди	Салмона
Салмон	роди	Вооза от Раав
Вооз	роди	Овида от Рут
Овид	роди	Иесея
Есей	роди	цар Давида
Давид	роди	Соломона от Уриевата жена
Соломон	роди	Ровоама
Ровоам	роди	Авия
Авия	роди	Аса
Аса	роди	Иосафата
Иосафат	роди	Йорама
Йорам	роди	Озия
Озия	роди	Иоатама
Иоатам	роди	Ахаза
Ахаз	роди	Езекия
Езекия	роди	Манасия
Манасия	роди	Амона
Амон	роди	Иосия
Иосия	роди	Иоакима – и братята му
Иоаким	роди	Иехония

през време на преселението Вавилонско.

А след преселението Вавилонско:

Иехония	роди	Салатилия
Салатиил	роди	Зоровавеля
Зоровавел	роди	Авиуда
Авиуд	роди	Елиакима
Елиаким	роди	Азора
Азор	роди	Садока
Садок	роди	Ахима
Ахим	роди	Елиуда
Елиуд	роди	Елеазара
Елеазар	роди	Матана
Матан	роди	Иакова
Иаков	роди	Йосифа, мъжа на Мария, от която се роди Иисус, наричан Христос.

И тъй, всички родове от Авраама до Давида са четиринайсет рода; и от Давида до Вавилонското преселение – четиринайсет рода; и от Вавилонското преселение до Христа – четиринайсет рода.

Следователно общият брой на поколенията е следният: четиринадесет от Авраам до Давид, четиринадесет от Давид до заминаването във Вавилон, четиринадесет от преселението във Вавилон до Христос.

Лука (3: 23–38) предлага родословие, различаващо се от това на Матей:

“И сам Иисус беше на около тридесет години, когато почна да поучава, и както мислеха, беше син на Йосифа; който беше син Илиев, а Илий, Мататов; Матат, Левиев; Левий, Мелхией; Мелхий, Яанайев; Яанай, Йосифов; Йосиф, Мататиев; Матаия, Амосов; Амос, Наумов; Наум, Еслиев; Еслий, Нагеев; Нагей, Маатов; Маат, Мататиев; Мататия, Семейнов; Семейн, Йосехов; Йосех, Йодов; Йода, Ионанов; Иоанан, Рисов; Риса, Зоровавелов; Зоровавел, Салатиилев; Салатиил, Нириев; Нирий, Мелхией; Мелхий, Адиев; Адий, Косамов; Косам, Елмадамов; Елмадам, Иров; Ир, Иисусов; Иисус, Елиезеров; Елиезер, Йоримов; Йорим, Мататов; Матат, Левиев; Левий, Симеонов; Симеон, Юдов; Юда, Йосифов; Йосиф, Иоанамов; Иоанам, Елиакимов; Елиаким, Мелеев; Мелеа, Менов; Мена, Мататов; Матата, Натанов; Натан, Давидов; Давид, Есеев; Есей, Овидов; Овид, Воозов; Вооз, Салмонов; Салмон, Наасонов; Наасон, Аминадавов; Аминадав, Арниев; Арний, Есронов; Есрон, Фаресов; Фарес, Юдов; Юда, Иаковов; Иаков, Исааков; Исаак, Авраамов; Авраам, Таров; Тара, Нахоров; Нахор, Серухов; Серух, Рагавов; Рагав, Фалеков; Фалек, Еверов; Евер, Салов; Сала, Каинанов; Каинан, Арфаксадов; Арфаксад, Симов; Сим, Ноев, Ное, Ламехов; Ламех, Матусалов; Матусал, Еносов; Енос, Иаредов; Иаред, Малелеилов; Малелеил, Каинанов; Каинан, Еносов; Енос, Ситов; Сит, Адамов; а Адам, Божий.

Родословията стават по-ясни, представени в две таблици, едната от които излага родословието преди Давид, другата – родословието след Давид.

Родословието на Иисус преди Давид

Според Матей

Матей не цитира
нито едно име
преди Авраам

Според Лука

1. Адам
2. Сит
3. Енос
4. Каинан
5. Малелеил
6. Иаред
7. Енос
8. Матусал
9. Ламех
10. Ной
11. Сим
12. Арфаксад
13. Каинан
14. Сала
15. Евер

1. Авраам
2. Исаак
3. Иаков
4. Иуда
5. Фарес
6. Есром
7. Арам

8. Аминадав
9. Наасон
10. Салмон
11. Вооз
12. Овид
13. Иесея
14. Давид

16. Фалек
17. Рагав
18. Серух
19. Нахор
20. Тара
21. Авраам
22. Исаак
23. Иаков
24. Иуда
25. Фарес
26. Есром
27. Арний
28. Админ
29. Аминадав
30. Наасон
31. Салмон
32. Вооз
33. Овид
34. Иесея
35. Давид

Родословието на Иисус след Давид

Според Матей

14. Давид
15. Соломон
16. Ровоам
17. Авия
18. Аса
19. Иосафат
20. Иорам
21. Озия
22. Иотам
23. Ахаз
24. Езекия
25. Манасия
26. Амон
27. Иосия
28. Ехония

Според Лука

35. Давид
36. Натан
37. Матата
38. Маинан
39. Мелеа
40. Елиаким
41. Иона
42. Иосиф
43. Иуда
44. Симеон
45. Левий
46. Матат
47. Иорим
48. Елиезер
49. Иоси
50. Ир

Преселението във Вавилон

Според Матей

Според Лука

51. Елмодам

29. Салатиил	52. Косам
30. Зоровавел	53. Адий
31. Авиуд	54. Мелхий
32. Елиаким	55. Нирий
33. Азор	56. Салатиил
34. Садок	57. Зоровавел
35. Ахим	58. Риса
36. Елиуд	59. Иоанан
37. Елеазар	60. Иуда
38. Матан	61. Иосифов
39. Иаков	62. Семейн
40. Иосиф	63. Мататия
41. Иисус	64. Маат
	65. Нагей
	66. Еслий
	67. Наум
	68. Амос
	69. Мататия
	70. Иосиф
	71. Ианай
	72. Мелхий
	73. Левий
	74. Матат
	75. Илий
	76. Иосиф
	77. Иисус

Промени в ръкописите по отношение на Стария завет

Ако оставим настрана правописните промени, трябва да посочим:

а) Евангелие от Матей

В Codex Bezae Cantabrigiensis, един изключително важен ръкопис от VI в., написан на два езика – гръцки и латински, родословието е изчезнало, като липсва изцяло в гръцкия текст и частично в латинския, но може просто първите листове да са били изгубени.

Трябва да отбележим, че Матей си позволява твърде големи волности по отношение на Стария Завет, от който премахва части от родословието, за да направи едно пресмятане (което в крайна сметка не предлага, както ще видим по-надолу).

б) Евангелие от Лука

1. Преди Авраам: Лука споменава двайсет имена, докато Старият завет – деветнайсет (вж. таблицата за наследниците на Адам в главата за Стария завет). След Арфаксад (№ 12) Лука е добавил някой Каинан (№ 13), който липсва в книгата Битие от Стария завет като син на Арфаксад.

2. От Авраам до Давид: в зависимост от ръкописа има 14 до 16 имена.

3. От Давид до Иисус.

Голямо значение има версията Codex Bezae Cantabrigiensis, в която се съдържа измислено родословие, приписано на Лука, но съставено от това на Матей, към което

писарят е прибавил пет имена. За съжаление родословието на Иисус от ръкописа на Евангелие от Матей е изчезнало и не е възможно да направим сравнение.

Критически преглед на текстовете

Пред нас се намират две родословия, различаващи се помежду си, но имащи като обща цел да включат Авраам и Давид. За да улесним изследването им, ще ги разделим на три части:

- от Адам до Авраам;
- от Авраам до Давид;
- от Давид до Иисус.

1. Периодът от Адам до Авраам

Тъй като Матей започва родословието от Авраам, то не е засегнато тук. Само Лука дава сведения за предците на Авраам до Адам: 20 имена, от които 19 могат да бъдат намерени в Стария завет, както вече бе подчертано (глави 4, 5 и 11).

Можем ли да приемем, че преди Авраам са съществували само 19 или 20 поколения човешки същества? Разгледахме този проблем във връзка със Стария завет. Ако се позовем на таблицата на Адамовите потомци, съставена съответно според Битие и представяща периодите от време, изчислени според него, между появата на човека на земята и раждането на Авраам са изминали около деветнайсет века. Днес се приема, че Авраам е живял приблизително през 1850 г. пр. Хр., следователно според изчисленията, направени въз основа на Стария завет, човекът се е появил на земята приблизително трийсет и осем века пр. Хр. Очевидно Лука е използвал тези сведения в своето евангелие. С преписването им той е станал изразител на очевидни неточности. По-горе бяха приведени историческите аргументи, на които се базира това твърдение.

Но колко сведения от Стария завет, неприемливи в наше време, продължават да съществуват: те са включени в понятието “отживелици”, споменато от II събор на Ватикана. Но и колко евангелисти повтарят тези несъвместими с науката твърдения! Това е много сериозна констатация, противоречаща на твърденията на защитниците на историчността на евангелските текстове.

Коментаторите ясно са схванали опасността от подобно нещо. Те се опитват да заобиколят трудността, като твърдят, че не става дума за пълно родословно дърво, че евангелистите са пропуснали имена и всичко това единствено с намерението “да възстановят най-общо или в основни линии родословието, основано на историческата реалност”¹. Текстовете не могат да служат като аргумент за подобна хипотеза, тъй като ясно е посочено: еди кой си роди еди кого си или е син на еди кого си. Нещо повече, за частта, отнасяща се за времето преди Авраам, евангелистът използва Стария завет, където родословието е изложено в следната форма:

Х, на такава възраст, роди Y ... Y живя толкова години и роди Z ...

Следователно пропуски липсват.

Частта от родословието на Иисус според Лука за времето преди Авраам не е приемлива от гледна точка на съвременните познания.

2. Периодът от Авраам до Давид

Тук двете родословия съвпадат или почти съвпадат (да 1–2 имена): неволните грешки на преписвача биха могли да обяснят разликите.

Дали достоверността тук е на страната на евангелистите? Историята посочва, че Давид е живял около 1000 г., а Авраам към 1800 – 1850 г. пр. Хр.: възможно ли е да са съществували 14 или 16 поколения за около осем века? Можем да кажем, че евангелистките текстове относно този период се намират на границата на приемливото.

3. Периодът след Давид

Уви, текстовете ни най-малко не се съгласуват по въпроса за божествения произход на Йосиф, съответно на Иисус.

Нека оставим настрана очевидните фалшификации на Codex Bezae Cantabrigiensis относно Лука и да сравним сведенията на двата най-меродавни ръкописа: Codex Vaticanus и Codex Sinaiticus.

В родословието на Лука след Давид има 42 имена до Иисус. В родословието на Матей след Давид има 27 имена. Следователно броят на наследниците на Давид, респ. на предците (фиктивни) на Иисус е различен в двете Евангелия. Впрочем има различия и в имената.

Но има и още нещо.

Според Матей родословието на Иисус се разделя след Авраам на три групи от по 14 имена: първата група от Авраам до Давид; втората от Давид до преселението във Вавилон; третата група от преселението във Вавилон до Иисус. В текста му действително в първите две групи се съдържат по 14 имена, но в третата – от заселването във Вавилон до Иисус – има само 13, а не както може да се очаква 14. Не съществува версия на Матей, която да съдържа 14 имена в тази група.

Освен това, за да състави една недействителна група от 14 имена, Матей е променил последователността на родословията в Стария завет.

Що се отнася до факта, че едно име липсва в третата група при Матей, поради което нито един съвременен текст на това Евангелие не съдържа общо 42 имена, учудване предизвиква не самият пропуск (който може да се дължи на неволна грешка на някой писар в древността), а по-скоро общото мълчание на коментаторите по този въпрос. Възможно ли е било пропускът да е останал незабелязан? Благосклонното мълчание е било нарушено от В. Трилинг, който в книгата си Евангелие от Матей² му отделя само един ред. Фактът съвсем не е за пренебрегване, тъй като коментаторите на това Евангелие, включително тези от Вселенския превод и други като кардинал Даниелу, отделят специално внимание на символа 3 пъти по 14 при Матей. Но за да го докаже, нима евангелистът не е премахнал без колебание библейски имена?

Ако това не успее, коментаторите ще изградят една убедителна апологетика, оправдаваща прикриването на имена и заобикаляща пропуските, които опровергават казаното от евангелиста.

Коментарите на съвременните тълкуватели

В книгата си Евангелия на Детството³ кардинал Даниелу подчертава изключително голямото символическо значение на “числовата схематизация” на Матей, тъй като тя посочва възходящата линия на родство на Иисус, потвърдена и от Лука. Според него Лука и Матей са “историци”, които са направили едно “историческо проучване”, като “родословието” е било “взето от архивите на семейството на Иисус”. Трябва да уточним, че тези архиви не са били открити.⁴

Кардинал Даниелу анатемосва несъгласните с неговата гледна точка: “Западният менталитет, непознаването на юдео-християнството и липсата на семитски усет са объркали толкова тълкуватели при интерпретацията на Евангелията. Те са наложили своите платоновски, картезиански, хегелиански и хайдегерски категории. И така веднага разбираме защо всичко се е объркало в разума им.” Очевидно нито Платон, нито Декарт, нито Хегел, нито Хайдегер имат нещо общо с критичното поведение към тези родословия, плод на въображението.

В търсене на смисъла на 3 пъти по 14 при Матей авторът се впуска в разсъждения, които може само да цитираме: “Може да става дума за десетте седмици на еврейския апокалипсис, като трите първи отговарят на времето от Адам до Авраам и трябва да бъдат премахнати: така остават седем седмици от годината, първите шест отговарят на

шест по седем, което представлява трите групи по четиринадесет, а седмата е била въведена от Христос, с която започва седмата възраст на света.” Подобни обяснения могат и без коментар!

Коментаторите на Вселенския превод на Библията – Новия завет – също ни предлагат неочаквани числови вариации в полза на това Евангелие:

Относно 3 пъти по 14 при Матей:

а) 14 би могло да бъде сбор от числовите стойности на 3 съгласни, които образуват името на Давид на еврейски (Д = 4, В = 6), т.е. $4 + 6 + 4 = 14$.

б) 3 пъти по 14 = 6 пъти по 7, и “Иисус достига до края на шестата седмица на Светата история, започваща с Авраам”.

Вселенският превод предлага 77 имена според Лука от Адам до Иисус, което позволява да намесим цифрата 7 като делител на 77 ($7 \times 11 = 77$). Става ясно, че и за Лука имаме прибавяне или премахване на имена, за да се достигне до един изкуствен списък от 77, който в замяна на това може да се използва при игра с цифрите. Родословията на Иисус в евангелията са може би темата, предизвикала най-характерните за християнските коментатори диалектични акробатични номера, достойни да се мерят с въображението на Лука и Матей.

V. ПРОТИВОРЕЧИЯ И НЕПРАВДОПОДОБНОСТИ В РАЗКАЗИТЕ

Всяко от четирите евангелия съдържа значителен брой разкази за събития, които не са описани в другите три; това е източник на сериозни проблеми; когато събитието има голямо значение, учудващо е, че за него говори само един евангелист: например, Възнесението на небето на Иисус в деня на Възкресението му. Впрочем много събития са разказани различно, а понякога и твърде различно от двама или повече евангелисти. Много често християните с изненада откриват присъствието на подобни противоречия, тъй като им е било повтаряно с толкова увереност, че авторите на евангелията са били очевидци на събитията.

В предните глави посочихме някои от тези смущаващи противоречия и неправдоподобности. Но най-различаващи се и противоречащи си са разказите за последните събития от живота на Иисус и последвалото ги негово Странание.

Разказите за Странанието Христово

Препод. о. Роге отбелязва, че интервалът от време между Великден и последната вечеря на Иисус с апостолите в синоптическите евангелия и в Четвъртото евангелие е различен. Според Иоан вечерята е била “преди празника Великден”, а според другите трима по време на самия празник. Резултатите от това различие са очевидни противоречия: даден епизод става неприемлив поради датата му, определена спрямо Великден. Като имаме предвид значението на Пасхата в еврейското богослужение и значението на прощалната вечеря на Иисус с учениците му, не можем да приемем, че е възможно в предадените по-късно от евангелистите спомени да съществуват подобни несъответствия.

Казано по-общо, разказите за Странанието Христово варират според евангелистите, в частност между първите три евангелия и това на Иоан. Последната вечеря на Иисус и Странанието му заемат значително място в Евангелие от Иоана, два пъти по-голямо от съответните пасажии при Лука и Марко; неговият текст е почти един път и половина по-дълъг от този на Матей. Иоан предава една много дълга реч на Иисус към учениците му, разказът за която обхваща четири глави (14 до 17) от неговото евангелие. По време на

тази последна среща Иисус дава на учениците си, които ще напусне, последни наставления и им прочита духовното си завещание. Но в другите евангелия няма нито дума за това. Напротив, Матей, Лука и Марко разказват за молитвата на Иисус в Гетсимания; Иоан не говори за нея.

Липсата в Евангелие от Йоана на разказа за появата на Светото причастие

Един от най-значимите факти, предизвикващи учудване сред читателите на разказа за Страданието Христово в Евангелие от Иоана, е, че той не споменава за появата на Светото причастие по време на последната вечеря на Иисус с апостолите.

Няма християнин, който да не познава иконографията на “Тайната вечеря”, където Христос е представен на масата сред апостолите за последен път. Най-великите художници изобразяват на това последно събиране Иоан близо до Иисус, същия Иоан, който обичайно се смята за автор на това евангелие, носещо неговото име.

За учудване на повечето християни според специалистите апостол Иоан не е автор на Четвъртото евангелие и в него не се споменава за появата на Светото причастие. Но освещаването на хляба и виното, превръщащи се в тяло и кръв на Иисус, е основен елемент от богослужението. Както посочихме по-горе, другите трима евангелисти разказват за него макар и да използват различни изрази. Иоан не споменава нито дума за това. Четирите разказа на евангелистите съвпадат само по два пункта: предсказанието за отричането на Петър и за предателството на един от апостолите (името на Юда е посочено само от Матей и Иоан). Единствено разказът на Иоан предава епизода с измиването на краката на учениците от Иисус в началото на вечерята.

Как е обяснен пропусъкът в Евангелие от Иоана?

Когато разсъждаваме обективно, първото, което ни идва наум, ако приемем, че разказите на първите трима евангелисти са точни, е възможността част от Евангелие от Иоана да е била изгубена. Но християнските коментатори са избрали друг подход.

Да направим преглед на някои от позициите.

В статията “Тайната вечеря” на своя *Кратък речник към Библията* А.Трико пише: “Последна вечеря на Иисус с Дванайсете и по време на която се появява Светото причастие. Разказ за нея намираме в Синоптичните евангелия (вж. Матей, Марко и Лука) и Четвъртото евангелие предлага допълнителни подробности.” (вж. Иоан) В статията “ **Светото причастие**” същият автор пише: “ **В трите първи евангелия въвеждането на Светото причастие е разказано накратко: това е един момент с кардинално значение в апостолическия катехизис. Св. Иоан добавя към краткия разказ един изключително необходим елемент – разказва речта на Иисус за хляба на живота**” (6: 32–58). Следователно коментаторът не споменава, че Иоан не е предал въвеждането на Светото причастие от Иисус. Авторът говори за “допълнителни детайли”, но това не са подробности относно въвеждането на Светото причастие (става дума само за церемонията по измиването на краката на апостолите). Що се отнася до “хляба на живота”, за който говори коментаторът, има се предвид споменаването от страна на Иисус – извън “Тайната вечеря” – за всекидневното даряване с манната небесна, която Бог давал на евреите по време на бягството им през пустинята, за която само Иоан разказва. Наистина, следващият пасаж на Евангелие от Иоана споменава индиректно за Причастието, като прави едно отклонение, посветено на хляба, но никой друг от евангелистите не споменава този епизод.

Следователно учудване предизвиква както мълчанието на Иоан по отношение разказаното от другите трима евангелисти, така и тяхното мълчание относно разказаното (според Иоан), което предава словото на Иисус.

Коментаторите на Вселенския превод на Библията – Новия Завет, признават, че става дума за съществен пропуск в Евангелие от Иоана, но обясняват по следния начин отсъствието на разказ за появата на Светото причастие: “Общо казано, Иоан въобще не се интересува от преданията и институциите на древния Израел, което може би го е

накарало да не обърне внимание на връзката между Светото причастие и пасхалната церемония.” Трудно бихме повярвали на подобно обяснение за пропуска на Йоан!

Проблемът обърква тълкувателите до такава степен, че теолозите започват да търсят преразказ или еквивалент на Светото причастие в разказаните от Йоан моменти от живота на Иисус. Така според О. Кулман в книгата му *Новият Завет* “чудото в Кана и превръщането на хлябовете предават метафорично тайнството на Светата тайна вечеря (“Светото причастие”)”. Нека да си припомним, че в Кана водата е била превърната във вино, тъй като тази напитка не достигала (първото чудо на Иисус, разказано само от Йоан в 2: 1–12). Що се отнася до превръщането на хлябовете, (Йоан, 6: 1–13), неговата цел е била да се нахранят 5000 души с 5 хляба, които били умножени с чудо. По време на разказа на тези събития Йоан не прави никакъв коментар и аналогията на тълкувателя се основава на въображението им. Връзките, които той прави, остават неясни, когато например същият автор смята, че излекуването на един парализик и един сляп по рождение “са предвестници на кръщението” и че “водата и кръвта, изтичащи от тялото на Иисус след смъртта му обединяват в едно” метафората, препращаща ни едновременно към кръщението и Светото причастие.

Препод. о. Роге цитира в книгата си *Въведение в Евангелието* едно друго сравнение на същия тълкувател: “Някои библейски теолози, като Оскар Кулман, смятат измиването на краката преди Тайната вечеря като символичен еквивалент на въвеждането на Светото причастие...”

Трудно е да се приемат доводите в полза на подобни мислени сравнения, резултат от стремежите на коментаторите да направят по-приемливи най-смущаващите пропуски на Евангелие от Йоана.

Появата на възкръсналия Иисус

Описанието в Евангелие от Матей на изключителните събития, съпровождащи смъртта на Иисус, бе посочено като пример за влияние на въображението върху разказа. Събитията след възкръсването са обект на противоречиви и дори екстравагантни разкази от всички евангелисти.

В своето *Въведение в Евангелието* препод. о. Роге ни предлага примери за объркването, безредието и дори противоречието, които изпълват в разказите:

“Списъкът на дошлите при гробницата жени не е напълно еднакъв при тримата синоптици. Йоан споменава само една: Мария Магдалена. Но тя говори в множествено число, сякаш е била придружена от някого: “Ние не знаем къде са го положили.” При Матей ангел известява на жените, че те ще видят Иисус в Галилея. Но само миг по-късно Иисус идва насреща им до гробницата. Изглежда, че Лука е схванал трудността и поправил източника. Ангелът казва: “Спомнете си какво ви говореше той, когато беше в Галилея...” Лука споменава само три появявания... – “Според Йоан е имало две появявания в разстояние на осем дни в манастирската трапезария в Йерусалим; след това за трети път край езерото, т. е. в Галилея. При Матей има само едно появяване в Галилея.” Коментаторът не е включил в прегледа финала на Евангелие от Марка, където се споменава за появяване, тъй като смята, че те “несъмнено е дело на друга ръка”.

Тези факти са в противоречие с разказа за появяванията на Иисус пред повече от петстотин души в първото послание на Павел до Коринтяните (15: 5–7), пред Иаков, пред всички апостоли, без да забравяме самия Павел.

След всичко това можем само да се учудваме на написаното от препод. о. Роге в същата книга относно “непристойните и отблъскващи измислици на някои апокрифи” по повод на възкресението. Действително тези определения с успех могат да бъдат използвани по адрес на Матей и на самия Павел, който напълно противоречи на другите евангелисти по въпроса за възкръсването на Иисус.

Освен посоченото противоречие такова съществува между разказа за появяването на Исус на Павел в Деяния на апостолите, написан от евангелиста Лука, и самия разказ на Павел. По този повод препод. о. Каненгисер в книгата си *Вярата във Възкресението, Възкресението на Вярата* (1974) подчертава, че Павел, “единственият очевиден при възкръсването на Исус, гласа на когото долавяме направо чрез Писанията му”¹, никъде не говори за личната си среща с Възкръсналия – ... чрез освен три много дискретни загатвания... – Той си налага забрана да не споменава нищо повече.”

Противоречието между единствения очевиден Павел, който въпреки това е съмнителен, и Евангелията е очевидно.

В книгата си *Новият завет* О. Кулман отбелязва противоречието между Лука и Матей, като първият твърди, че Исус се е появил в Юдея, а вторият – в Галилея.

Относно противоречието Лука – Иоан трябва да припомним, че епизодът, разказан от Иоан (21: 1–14), за появяването на Исус на брега на Тивериадското море пред рибарите, които след това хванали толкова риба, че не могли да я отнесат, е обикновено повторение на епизода на чудния риболов – на същото място, станал по време на живия Исус, разказан от Лука (5: 1–11).

В книгата си препод. о. Роге ни уверява по повод появяванията, че “несвързаността, неяснотата, безредието му внушават доверие”, тъй като тези факти доказват отсъствието на предварителна договореност между евангелистите², които в противния случай не биха пропуснали да настроят инструментите си. Доводът звучи странно. Те биха могли да предават напълно точно преданията на своите общности: големият брой противоречия и непрадopodobности в разказите за събитията ни навеждат на тази мисъл.

Възнесението на Исус

Противоречията продължават до края на разказите, тъй като нито Иоан, нито Матей споменават за Възнесението на Исус. Само Марко и Лука говорят за него.

Според Марко (16: 19) Исус “се възнесе на небето и седна отдясно на Бога” без да уточнява по кое време е станало Възнесението му, но трябва да отбележим, че краят на Евангелие от Марка, където се намира въпросното изречение, не е автентичен, а “добавен” според препод. о. Роге, въпреки че за църквата той е каноничен!

Единственият, който разказва за Възнесението и чийто текст не се оспорва, е Лука (24: 51): “И както ги благославяше, отдели се от тях”³ и се възнасяше на небето”. Евангелистът разказва за това събитие в края на повествованието си за възкресението и появяването пред Единайсетте: по подробностите може да се предположи, че възнесението е станало в деня на възкресението. Но в Деяния на апостолите, за автор на които се приема Лука, се описва (1: 2–3) появата на Исус пред апостолите между Страданията Христово и Възнесението с думите: “На които и представи себе си жив след страданията си с много верни доказателства, като им се явяваше през четиридесет дена и им говореше за Божието царство.” При определянето датата на християнския празник на Възнесението е послужил именно този пасаж от Деяния на апостолите (четирийсет дни след Пасхата, когато се празнува Възкресението). Но това противоречи на Евангелие от Лука: впрочем никой от евангелските текстове не го потвърждава.

Всеки християнин изпитва притеснение, когато научава подобни факти. Вселенският превод на Библията, Новият завет, признава фактите, но не се спира на противоречията, като само се задоволява да отбележи интереса, който биха могли да имат тези четиридесет дни за мисията на Исус.

Коментаторите, които искат всичко да обяснят и да примирят непримиримото, ни предлагат странни обяснения.

Така например изданието на Синопис на Четирите евангелия от 1972 г, дело на Библейската школа в Йерусалим, съдържа (Т. 2, с. 451) много любопитни коментари.

На критика се подлага дори думата възнесение: “В действителност не е имало възнасяне във физическия смисъл на думата, тъй като Бог не е нито горе, нито долу.” (пак там). Смисълът на забележката е трудноразбираем, защото остава въпросът по какъв друг начин е могъл да се изрази Лука.

Авторът на коментара определя като “литературна хитрост” във факта, че “в Деянията се говори за изтичането на четирийсет дни между възкресението и възнесението”, т. нар. “хитрост” цели “да подчертае, че престоят на Иисус на земята отива към края си”. Но, допълва той, фактът, че в Евангелие от Лука “събитието е разположено вечерта на неделята на Пасхата, тъй като евангелистът не прави пауза между различните епизоди, разказани от него след отварянето на празната гробница, сутринта на Възкресението...” – “... не е ли това също литературна хитрост, предназначена да остави една празнина във времето за появата на възкръсналия?” (пак там)

Усещането за притеснение, предизвикано от подобни интерпретации, е още по-ясно в книгата на препод. о. Роге, който различава... две възнасяния!

“Докато от гледна точка на Иисус Възнесението съвпада с Възкресението, за учениците му то е станало едва когато Иисус изцяло е спрял да им се явява, за да може да им бъде изпратен Светия дух и да започне времето на църквата.”

За читателя, който не е способен да долови теологическата тънкость на аргументацията му и който не разполага с никаква писмена култура, авторът е подготвил едно предупреждение, пример за апологетично многословие:

“Тук, както и на други места, проблемът изглежда нерешим само ако се приема буквално материалистично написаното в евангелията, като се забравя тяхното религиозно значение. Не става дума да разтворим реалността на фактите в един несъзнателен символизъм, а да потърсим теологичните цели на онези, които ни разкриват тайните, като ни предлагат факти, достъпни за нас, и символи, отговарящи на нашия свързан с плътта дух.”

Последните срещи на Иисус

Параклетос от Евангелие от Иоана

Единствен от евангелистите Иоан разказва за последните разговори на Иисус с апостолите, които завършват с една много дълга реч: на тях са посветени четири глави от неговото Евангелие (от 14 до 17), но в другите евангелия няма нищо подобно. А тези части от Евангелие от Иоана разглеждат проблеми с изключителна важност, които впоследствие стават основни. Изложени са с тържествеността и величието, подобаващи на сбогуването на Учителя със своите ученици.

Как бихме могли да обясним, че при Матей, Лука и Марко липсва толкова въздействащият разказ за сбогуването, в който се намира духовното завещание на Иисус? Възниква въпросът: първоначално имало ли е подобен текст при тримата първи евангелисти? Не е ли бил премахнат той по-късно? И защо? Веднага трябва да уточним, че не можем да предложим никакъв отговор; загадката относно този изключително голям пропуск в разказа на тримата първи евангелисти остава.

Главно място в разказа заемат загрижеността на Иисус за бъдещето на хората и желанието на Учителя да се обърне към учениците си, а чрез тях към цялото човечество и да им предаде своите наставления и поучения, както и да определи окончателно кой ще бъде техният водач, когото те ще следват след неговото изчезване. Само в текста на Иоан той е определен с гръцкото име *Параклетос*, или Утешител. Ето кои са основните пасажии:

“Ако ме любите, опазете Моите заповеди. И аз ще помоля Отца, и ще ви даде друг Утешител...” (14: 15–16)

Какво означава Параклетос? Текстът от Евангелие от Иоана с който *днес* разполагаме, обяснява думата по следния начин:

“А Утешителят, Дух Светий, Когото Отец ще изпрати в Мое име, Той ще ви научи на всичко и ще ви напомни всичко, що съм ви говорил.” (14: 26)

“... Той ще свидетелствува за Мене;” (15: 26)

“Аз обаче ви казвам истината: за вас е по-добре Аз да си замина; защото, ако не замина, Утешителят няма да дойде при вас; ако ли замина, ще ви Го пратя; и Той като дойде, ще изобличи света за грях, за правда и за съд...” (16: 7–8)

“А кога дойде Оня, Духът на истината, ще ви упъти на всяка истина; защото от Себе Си няма да говори, ще говори каквото чуе и ще ви възвести за бъдещето. Той мене ще прослави...” (16: 13–14)

(Трябва да отбележим, че пасажите от глави 14 до 17, които не са приведени тук, не променят общия смисъл на цитатите).

Най-често при бързо прочитане текстът, свързващ Параклетос със Светия дух, не привлича вниманието. Още повече че най-често използваните бележки и коментарите в изданията за широката публика ориентират читателя към смисъла, който ортодоксалното направление иска да придаде на тези пасаж. Ако се появи и най-малката трудност при възприемането им, под ръка са обясненията, като например тези от *Кратък речник към Новия завет* на А. Трико. В статията *Параклетос* на същия автор може да прочетем следното:

“Това име или дума, преведено от гръцки, в Новия завет е използвано само от Св. Йоан: четири пъти, когато разказва за словото на Иисус след “Тайната вечеря” (14: 16 и 26; 15: 26; 16: 7) и един път в първото му послание (2: 1). В това Евангелие думата е употребена за Светия дух; в посланието – за Христос. *Параклет* е дума, широко употребявана от елинизирани евреи през I в. в смисъл на застъпник, защитник. [...] Светият дух, известява Иисус, ще бъде изпратен от Отца и Сина и ще замени Сина в ролята му на спасител, изпълнявана от него по време на смъртния му живот. Светият дух ще действа като заместник на Христос в качеството си на всемогъщ утешител или застъпник.”

Според този коментар Светият дух е водачът на хората след смъртта на Иисус. Отговаря ли това на казаното в текста на Йоан?

Въпросът е изключително важен, тъй като, *a priori*, изглежда странно Светият дух да е обект на словата от цитирания по-горе откъс: “Защото от Себе Си няма да говори, ще говори, каквото чуе, и ще ви възвести бъдещето.” Трудно е да се приеме, че Светият дух може да говори и да казва това, което е чул... Доколкото знам, този въпрос, резултат от логиката, не е разглеждан от коментаторите.

За да придобием ясна представа за проблема, трябва да се отнесем до основния гръцки текст, тъй като е известно, че евангелистът Йоан е писал на гръцки, а не на друг език.

Всяка сериозна критика започва с търсенето на различни редакции. Сред познатите ръкописи на Евангелие от Йоана има само един, който може да промени смисъла на пасаж 14: 26 и това е известната версия на сирийски език, наречена Палимпсест.⁴ В нея не се говори за Светия дух, а просто за Дух. Дали писарят просто е допуснал грешка, или когато е трябвало да препише един текст, в който се твърди, че Светият дух може да чува и говори, не е посмял да напише това, което е приел за абсурд? Освен този вариант другите не заслужават внимание, тъй като в тях има обикновено има само граматични промени, които не изменят общия смисъл. Същественото е, че изложеното тук за значението на глаголите “чувам” и “говоря” важи за всички ръкописи на Евангелие от Йоана.

Това, което е преведено като “чувам”, е гръцкият глагол *ἁκούω*, *ḡ*значаващ възприемам звукове. От него произлизат думите *акустичен* и *акустика*, наука за звуковете.

Глаголът “говоря” е превод на гръцкия глагол *ῥημι*, който смисъл е издавам звукове, в частност говоря. В гръцкия текст на евангелията този глагол се среща често и с него се означава тържествена декларация на Иисус по време на проповедите му. Очевидно предаденото на хората има чисто материален характер, което подсказва употребеният гръцки глагол и не е свързано с вдъхновение, дело на Светия дух.

Следователно двата гръцки глагола *ῥημι* и *λέγω* означават конкретни действия, отнасящи се само до същество, което е надарено с органи на слуха и на речта. Не е възможно те да бъдат употребени за Светия дух.

В предложения ни от гръцките ръкописи вид, този откъс от Евангелие от Иоана е неразбираем, ако го приемем изцяло, заедно с думите Дух Светий от изречението (14: 26): “Утешителят, Дух Светий, когото Отец ще изпрати в Мое име...” което е единственото място в Евангелие от Иоана, където се посочва, че Утешителят и Дух Светий са едно и също нещо.

Но ако премахнем думите Дух Светий (*to pneuma to agion*) от това изречение, текстът на Иоан става изключително ясен. Допълнителна светлина хвърля един друг пасаж на Иоан от първото му послание, където под Утешител се разбира просто Иисус в качеството му на застъпник пред Бог.⁵ И когато според Иоан Иисус е казал: “И аз ще помоля Отца, и ще ви даде друг Утешител” (14: 16), той иска да каже, че на хората ще бъде изпратен “друг защитник” (застъпник), какъвто е бил той самият през целия си живот.

Следователно логично е да приемем, че Утешителят на Иоан е едно човешко същество като Иисус, надарено със слух и зрение, което ясно се потвърждава от гръцкия текст. И така Иоан известява, че по-късно на земята Бог ще изпрати друго човешко същество, което ще има посочената от него роля да проповядва сред хората Словото Божие и да повтаря Неговото послание. Това е логичната интерпретация на текста на Иоан, когато използваме истинския смисъл на думите.

Думите Дух Светий в текста могат да бъдат една по-късна добавка, която променя смисъла на пасажа, известяващ идването на друг пророк след Иисус, който е бил в противоречие с учението на християнската църква, че Иисус е последният от пророците.

¹ "Това качество не може да бъде приписано на никой друг автор от Новия завет" - пише той.

² Трудно е да си представим, че някои биха могли да го направят.

³ Става дума за единайсетте апостоли, тъй като Иуда, дванайсетият, вече е мъртъв.

⁴ Написан през IV или V в. и открит на планината Синай през 1812г. от А.С.Луис; наречен е по този начин, тъй като основният текст е бил открит чрез друг, след чието изтриване се е появил първият.

⁵ Много преводи и коментари на евангелията, предимно древни, превеждат думата като "утешител", което е напълно погрешно.

IV. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Приведените факти и цитираните коментари на изтъкнати християнски тълкуватели опровергаха твърденията на ортодоксалните, които се позовават на

линията, определена от последния събор и отнасяща се до историчността на евангелията, и според която те предават вярно делата и учението на Иисус.

Приведените аргументи може да бъдат обединени в няколко групи.

Първо, цитати от евангелията, пораждащи очевидни противоречия. Не може да се приеме съществуването на два факта, които си противоречат. Не може да се приеме съществуването на неправдоподобности или на твърдения, противоречащи на доказаните от съвременната наука сведения. Пример за това са двете родословия на Иисус, представени от евангелията, които съдържат редица неверни факти.

Много от християните не са запознати с тези противоречия, несъстоятелности или неправдоподобности и под въздействието на прочетените коментари, които предлагат остроумни обяснения с цел да ги убедят чрез хвалебствен лиризм, изпадат в пълно объркване при срещата си с тях. Приведохме много характерни примери за ловкостта на някои тълкуватели при прикриването на т. нар. “затруднения”. И действително много рядко някой пасаж от евангелията, който е официално обявен за каноничен от църквата, се определя като неавтентичен.

Съвременната критика на текстовете извади на бял свят факти, които по думите на препод. о. Каненгисер са “революция в методите на тълкуване” и доведоха до това вече “да не се приема буквално” разказаното в евангелията и че те не са, “писания, плод на обстоятелствата” или “на борбата”. Съвременните познания ни позволиха да разкрием историята на юдео-християнството и противоречията между религиозните общности, което обяснява съществуващите факти, които предизвикват объркване сред читателите днес. Вече е невъзможно да се твърди, че евангелистите са били очевидци на събитията, обаче много християни продължават да вярват в това. Трудовете на Библейската школа в Йерусалим (препод. о. Беноа и препод. о. Боисмар) показват ясно, че евангелията са били писани, поправяни и допълвани многократно. Затова към читателя на евангелията се отправя предупреждение, че той трябва “в повечето случаи от надеждата, че ще чуе директното слово на Иисус”.

Историческият характер на Евангелията е неоспорим, но те са преди всичко документи, които ни дават сведения за мирогледа на авторите им и представят традицията на първоначалните християнски общности. Свидетелстват за борбата между юдео-християнството и Павел чрез разказите за Иисус. Най-авторитетни в тази област са работите на кардинал Даниелу.

Тогава не е чудно, че когато евангелистите защитавали една лична гледна точка, са изменили някои събития. Не е чудно, че са пропуснали някои събития, както и това, че описанията на някои автори приличат на роман.

Можем да оприличим евангелията на рицарските поеми от Средновековието. Показателно е сравнението, което може да се направи между *Песента на Ролан*, най-известната между тях, която предава едно действително събитие в литературна форма. Сигурно ли е, че тя разказва една автентична случка: нападението на ариергарда на Карл Велики под командването на Ролан в Ронцевсалския проход. Според историческата хроника това събитие с второстепенно значение, станало на 15 август 778 г. (Айнхард), то е било увеличено до размерите на величествен подвиг, на битка от свещената война. Разказът е измислен, но това не може да затъмни реалността на борбата, която Карл Велики е трябвало да води, за да защити границите си от опитите за нахлуване на съседните народи: епическият вид на разказа не променя историческата истина.

Същото може да се каже и за евангелията: измислиците на Матей, очевидните противоречия между евангелията, неправдоподобностите, несъвместимостта на някои твърдения със съвременните познания, промените в текстовете направени в течение на годините, водят до наличието на глави и пасажки, които са плод на човешкото въображение. Но тези слабости не могат да хвърлят сянка на съмнение върху

реалността на мисията на Иисус: съмнения може да има единствено относно протичането ѝ.

КОРАНЪТ И СЪВРЕМЕННАТА НАУКА

I. ВЪВЕДЕНИЕ

Свързването на Корана и науката поражда учудване *a priori*, още повече че става дума за хармонизиране, а не за противопоставяне. Не е ли парадоксално за нас съпоставянето на една религиозна книга с атеистичните твърдения на науката? Действително учените в наше време, с малки изключения, под влияние на материалистичните теории, най-често са безразлични или се отнасят с презрение към религиозните проблеми, като в повечето случаи ги смятат за основани на легенди. Нещо повече, когато на Запад се говори за наука и религия, християнството и юдейството без проблеми влизат в религиозния диптих, но никой и не помисля за исляма. Впрочем за него са били изказани толкова неверни мнения, породени от грешни представи, че в наше време е много трудно да разберем какво е той в действителност.

Преди да направим сравнение между ислямското послание и науката е необходимо да дадем кратки сведения за тази така непозната в нашите страни религия.

Мнението, разпространено на Запад, е изцяло погрешно и е резултат от незнание или систематичен негативизъм. Но най-тежки са фалшификациите на фактите, тъй като ако погрешните преценки могат да бъдат извинени, то представянето на фактите в противоречие с истината не може да бъде простено. Очевидните неистини, които можем да прочетем в книгите на известни автори, пораждат учудване. Ето един пример: в *Encyclopedia Universalis*, т. 6, в статията “Евангелията” се споменават различията между тях и Корана и авторът пише: “Евангелистите [...] не претендират[...] както Корана, че предават една автобиография, издиктувана им по чудотворен начин чрез Бог на Пророка [...]” Но Коранът не може да бъде сравняван с автобиография: авторът би могъл да се увери в това, ако се погледне и най-лошия му превод. Това твърдение е също толкова неточно, колкото ако наречем едно евангелие разказ за живота на неговия автор. Отговорността за тази фалшификация носи професор от Факултета по теология в Лион! Подобни неистини изграждат невярна представа за Корана и за исляма.

Впрочем основания за надежда има, тъй като в наши дни религиите не са така затворени в себе си, както някога, и търсят взаимно разбирателство. Не е ли чудно, че християни католици от най-висшите сфери на йерархията се стремят да установят контакт с мюсюлманите, да премахнат неразбирателството и да променят разпространените неверни представи за исляма.

Във Въведението към тази книга аз споменах и цитирах един документ, който произлиза от Секретариата на Ватикана за нехристияните под заглавието “Ориентация към диалог между християни и мюсюлмани”, и посочва новите позиции относно исляма и забележителните промени от последните години. В третото издание на това изследване (1970) можем да прочетем следното: необходима е промяна “в нашите позиции спрямо него и критика на предразсъдъците ни”. “Първо трябва да се заемем с постепенна промяна в миогледа на нашите братя християни. Това е най-важното.” Трябва да изоставим “остарялата представа, наследена от миналото или изкривена от предразсъдъци и сплетни, [...] да признаем несправедливостите, допуснати спрямо мюсюлманите, за които вина има християнският Запад.”¹ В документа на Ватикана на

около сто и петдесет страници се излагат идеи, които отхвърлят класическите възгледи на християните върху исляма и отразяват вярно реалността.

Авторите на документа отправят към християните следната покана, озаглавена “Да се освободим от най-разпространените предразсъдъци”: “Трябва основно да ревизираме своите преценки за исляма, които често правим с лека ръка. Голямо значение има нашето поведение: трябва да не позволяваме в дълбините на душите ни да покланат такива твърде прибързани, дори произволни мнения, които не могат да ни дадат вярна представа за това, какъв е искрено вярващият мюсюлманин.”

Пример за произволно разпространените представи е навикът на нашия език да наричаме Бога на мюсюлманите Аллах, като че ли мюсюлманите вярват в Бог, различаващ се от този на християните. *Allah* означава на арабски Божествеността; става дума за единственото божество, откъдето следва, че то може да бъде означено най-точно само с думата Бог. За мюсюлманите това е *Allah*, Бог на Иисус и Моисей.

Документът на Секретариата на Ватикана за нехристияните подчертава това по следния начин: “Ние не подкрепяме твърдението на някои хора на запад, че Аллах не е истински Бог! Съборните документи дадоха справедлива оценка на подобни идеи. Не бихме могли по-добре да резюмираме същността на ислямската вяра от направеното в няколко изречения в *Lumen Gentium* ² : “Мюсюлманите, проповядващи вярата на Авраам, заедно с нас вярват в един-единствен и милосърден Бог, който ще бъде съдия на хората в последния ден...”

Това обяснява защо мюсюлманите не одобряват твърде разпространения в европейските езици обичай да се казва “Аллах”, а не Бог. Образованите мюсюлмани са приели превода на Корана на Д. Масон, където “най-после” е написано “Бог”, а не “Аллах”.

Текстът на Ватикана отбелязва: “Аллах е единствената дума, с която разполагат арабоезичните християни за Бог.”

Мюсюлмани и християни вярват в един и същ Бог.

След това документът на Ватикана отправя критика към другите неверни представи за исляма.

Той разглежда “фатализма на исляма” и с помощта на цитати от Корана му противопоставя идеята за отговорността на човека, който ще бъде съден според делата си. Той доказва, че представата за задължителния характер на исляма е невярна, и противопоставя искреността на вярата, подкрепена с цитат на две изречения от Корана, непознати за европейците:

“Няма принуждение в религията...” (2: 256)

“Предпочете ви Той и не ви наложи притеснение в религията...” (22: 78)

На разпространената представа за исляма като религия на страха, документът противопоставя идеята за исляма като религия на любовта, любов към ближния, основана на вярата в Бога. Авторите му не приемат идеята, че в исляма няма морал, както и една толкова разпространена сред християните и евреите представа за фанатизма на исляма, като коментират по следния начин: “В действителност ислямът никога в своята история не е бил по-фанатизиран примерно от християнските градове, когато християнството е получило известна политическа стойност.” Авторите привеждат цитати от Корана, които показват, че на Запад невярно се превежда понятието *свещена война* ; “на арабски се казва *Al jihvd fi sabol Allah* , усилието по пътя към Бог”, “усилие за разпространяването на исляма и за защитата му от враговете”. Документът на Ватикана продължава: “*Jihvd* в никакъв случай не е *kherem* от Библията, той не цели изстребление, а разпростирание в нови страни на правата на Бога и на хората [...] Насилията в миналото, свързани с *jihvd* , са следвали законите на войната; по време на Кръстоносните походи невинаги мюсюлманите са били тези, които са вършели най-много насилия.”

И накрая документът разглежда предразсъдъка, че ислямът е една “застинала религия, която задържа вярващите в Средновековието и ги прави неспособни да се приспособят към съвременните достижения на техниката”. Той сравнява подобни случаи, наблюдавани и в християнски страни, и обявява: “В традиционната еволюция на мюсюлманската мисъл [...] ние виждаме една възможност за развитие на гражданското общество.”

Тази защита на исляма от страна на Ватикана сигурно ще предизвика учудването на нашите вярващи съвременници – били те мюсюлмани, евреи или християни. Тя е проява на дух на искреност и отвореност, който контрастира с поведението от миналото. Но колко са малко християните осведомени за новите позиции, заети от най-високите авторитети на църквата!

Когато фактите са известни, конкретните действия в полза на това сближаване не изглеждат толкова необичайни: първо – официалното посещение на председателя на Секретариата на Ватикана за нехристияните при Саудитския крал Фейсал, след това – официалният прием на Великите улеми на Арабия от страна на папа Павел VI през 1974 г. Сега става по-ясно голямото духовно значение на приема на Великите улеми от Магистър Елхингер в катедралата в Страсбург, по време на който прелатът покани улемите да извършат молитвата си в катедралата – и те я осъществиха пред олтара, като стояха обърнати към Мекка.

Не е ли естествено да съпоставим части от двете послания, щом представители от най-високите нива на йерархията на християнския и мюсюлманския свят, почитащи един и същи Бог, се срещат, за да започнат един религиозен диалог? Целта на сравнението е да се изследват Писанията в светлината на научните сведения и познания относно автентичността на текстовете. Би трябвало да проучим Корана така, както вече направихме с Библията.

Връзката между религията и науката не е била еднаква винаги и навсякъде. Вярно е, че нито едно монотеистично писание не осъжда науката. Но трябва да признаем, че практически учените са били преследвани от религиозните власти. В християнския свят в течение на много векове по собствена воля и без опора от цитати от текстовете на Свещените писания, отговорни авторитети са се противопоставяли на развитието на науката. Това е накарало много учени да предпочетат изгнанието, за да не попаднат на кладата, или най-малкото да поискат тържествено опрощение, да осъдят поведението си и да се оттеглят. Като пример в това отношение винаги се посочва процесът срещу Галилей, преследван, защото продължил делото на Коперник в доказателствата за въртенето на Земята около слънцето. Накрая и той бил обвинен в невярно тълкуване на Библията, тъй като нито едно от Светите писания не могло да бъде използвано срещу него.

Отношението на исляма към науката е било като цяло съвсем различно. Няма нищо по-ясно от известния хадис на Пророка: “Търси науката дори и в Китай”, или другия, който посочва, че натрупването на знания е задължение на всеки мюсюлманин и на всяка мюсюлманка. Коранът, както ще видим в следващите глави, подканва да се развива науката и сам съдържа множество изключително подробни описания на природни явления, които съответстват напълно на данните от съвременната наука. Подобно нещо не можем да кажем за Юдео-християнското послание.

Все пак не може да се твърди, че през цялата история на исляма отношението на вярващите към науката е било винаги добронамерено. Вярно е, че в някои епохи задължението да се обучават и да обучават другите е било разбирано неправилно от някои и че в мюсюлманския свят, както и другаде, понякога са правени опити да се спре научното развитие. Но трябва да си спомним, че в периода на величието на исляма, между VIII и XII в. сл. Хр., когато в нашите християнски страни са били наложени ограничения на научното развитие, в ислямските университети са направени

значителен брой научни изследвания и открития. Именно там културата от това време е намерила средства за развитие. Библиотеката на Халифа в Кордова е съдържала 400 000 тома. Там е преподавал Авероес, изучавала се е гръцка, индийска и персийска наука. Затова студенти от много страни са идвали да учат в Кордова, така както в наше време ние ходим в САЩ, за да учим някои специалности. Много са древните ръкописи, достигнали до нас благодарение на образованите араби, които са пренесли културата в завоюваните страни. Какъв дълг имаме към тях заради математиката (алгебрата е арабска), астрономията, физиката, (оптиката), геологията, ботаниката, медицината (Авицена) и т. н. За първи път науката става международна в ислямските университети през Средновековието. По това време хората са били проникнати от религиозен дух в много по-голяма степен, отколкото днес; и това не е било пречка за мюсюлманите да са едновременно учени и вярващи. Науката е била сестра близначка на религията; тя никога повече няма да бъде такава.

По това време в християнските страни е царяла стагнация и пълен конформизъм. Научните изследвания са били спирани – нека пак да го припомним – не от самото Юдео-християнско послание, а от тези, които са претендирали, че са негови служители. След Ренесанса естествената реакция на учените е била да се реваншират на вчерашните си врагове и този реванш продължава и днес. И то до такава степен, че да се говори за Бог в научните среди на Запад е истинско изключение. Това поведение оказва влияние върху младите умове, които се обучават в университетите ни, включително и върху мюсюлманите.

В това няма нищо чудно, като имаме предвид често крайните позиции на нашите най-известни учени. Така например един нобелов лауреат за медицина преди десетина години се опита в популярна книга да докаже, че живата материя може да се зароди от само себе си, случайно, от няколко елементарни съставки и започвайки от въпросната примитивна жива материя под влиянието на различни външни фактори се образували живи същества, за да се достигне до съвършения организъм на човека.

Чудесата на съвременните научни познания в областта на живота по-скоро могат да доведат до противоположни заключения. Организиращият фактор, който ръководи зараждането на живота и го поддържа, изглежда все по-сложен за този, който го изучава: колкото по-добре познаваме детайлите, толкова по-голямо става възхищението ни. Това познание не води ли до постепенно намаляване на възможността за намеса на случайността? Колкото повече напредваме в познанията, в частност за безкрайно малкото, толкова по-красноречиви стават аргументите в полза на съществуването на един Творец. Но вместо да се изпълни със страхопочитание при вида на тези факти, човек става все по-горд. Той смята, че има правото да хули всяка идея за Бог, така както хули всичко, което намира по пътя си, ако то е пречка за него, за неговите апетити и за страстта му да притежава. Това представлява обществото, устремено към материалното, което днес е завладяло Запада.

Какви духовни сили могат да се противопоставят на замърсяването на мисълта, извършвано от много съвременни учени?

Християнството, както и юдаизмът показаха, че са неспособни да спрат вълната от материализъм и завладелия Запада атеизъм. Сред тях цари пълен безпорядък и от десетилетие на десетилетие съпротивата им пред вълната, заплашваща да отнесе всичко, намалява. За атеистите материалисти християнството е просто система, създадена от хората преди почти две хилядолетия, за да обоснове властта на едно малцинство върху себеподобните му. Те не могат да намерят в юдео-християнските писания, сроден на своя език: те са изпълнени с толкова противоречия, неправдоподобности и твърдения, противоречащи на съвременните научни познания, и когато повечето теолози искат да ни накарат да ги възприемем (текстовете) като едно неделимо цяло, им изглеждат чужди.

Говорят ли те за исляма? Те се усмихват с ирония само поради липса на познания по въпроса. Както повечето западни интелектуалци, независимо от вероизповеданието си, атеистите имат просто неверни представи за него.

Можем да ги оправдаем в известна степен: първо, ако изключим скорошните промени в позициите на най-отговорните инстанции на католицизма, ислямът от векове в нашите страни е обект на вековни клевети. Всеки жител на Запада, който е имал възможността да го опознае по-задълбочено, знае, че неговата история, догмите и целите му са били подлагани на значителни фалшификации. Трябва също да вземем под внимание факта, че публикуваните на Запад документи по този въпрос не облекчават труда на онзи, който би искал да се образова. Изключение правят тясно специализираните изследвания.

В действителност познаването на ислямското послание има огромно значение за осветляването на Корана. Но често пасажи от него, в частност отнасящи се до науката, са неправилно преведени или коментирани по такъв начин, че един учен би могъл напълно оправдано да ги критикува, което самата Книга не заслужава. Веднага трябва да отбележим една подробност: неточностите при превода или погрешните коментари, а често пъти и двете заедно преди един или два века не биха учудили никого, но днес шокират учените, които не могат да оценят приемливото от научна гледна точка твърдение, защото се съдържа в едно лошо преведено изречение. Много характерен пример за подобни грешки ще приведем в главата, посветена на размножаването на хората.

Защо се допускат грешки при превода? Те могат да бъдат обяснени с факта, че често съвременните преводачи безкритично приемат тълкуванията на древните коментатори. Последните можем да извиним, тъй като по тяхно време много арабски думи са останали с неуточнено значение и едва в наши дни истинският смисъл на някоя дума или изречение може да бъде разбран благодарение на натрупаните научни познания. Или казано с други думи, необходима е ревизия на преводите или на коментарите, която навремето е била невъзможна, докато днес вече притежаваме необходимите познания, за да открием истинския им смисъл. Проблеми от такъв характер не съществуват при Юдео-християнското послание; те засягат единствено Корана.

Научните аспекти, отнасящи се единствено до Корана, първоначално ме учудиха извънредно, защото аз никога не съм предполагал, че в текст, написан преди повече от тринайсет века, може да има сведения по изключително разнообразни въпроси, които напълно да отговарят на съвременните научни постижения. В началото изобщо не вярвах в исляма. Изучавах текстовете без всякакви предразсъдъци, напълно обективно. Ако може да се каже, че е имало някакво влияние над мен, то е влиянието на обучението, получено през детството ми, когато не се говореше за мюсюлмани, а за мохамедани, за да се отбележи ясно, че се отнася за религия, основана от един човек и която следователно не би могла да има никаква стойност по отношение на Бога. Както повечето хора на Запад и аз имах същите толкова разпространени в наше време грешни представи за исляма, които особено са ме учудвали, когато ги изказват специалисти или хора, запознати с тази религия. Преди да получа значително различаващата се от тази на Запада представа за исляма, самият аз бях в пълно неведение.

Възможността да си дам сметка за грешните преценки у нас за исляма дължа на изключителни обстоятелства. В Саудитска Арабия получих знания, които ми показаха до каква степен представите по този въпрос в нашите страни са неверни.

Безкрайно съм задължен на покойния крал Фейсал, чиято памет уважавам и когото имах високата чест да чуя как говори за исляма, както и сам да изложа пред него някои проблеми по интерпретацията на Корана от научна гледна точка. За мен беше

изключителна привилегия, че имах възможността да получа безценни сведения от него самия и от обкръжаващите го.

След като разбрах до каква степен представата за исляма в нашите страни се отдалечава от реалната му същност, аз почувствах острата нужда да науча арабски, който не владеех, за да мога да успея в изучаването на тази така непозната религия. Първата ми цел беше да прочета Корана и да проуча текста изречение по изречение с помощта на необходимите при подобно критично изследване коментари. Направих го, като отделих специално внимание на описанията на множество природни явления: точните подробности в Книгата, които изпъкват единствено при четенето на оригинала, предизвикаха учудването ми, тъй като те напълно отговаряха на постиженията от нашето съвремие, за които представител на епохата на Мухаммед не би могъл изобщо да има представа. По-късно прочетох и множество трудове на мюсюлмански автори, посветени на научните страни в текста на Корана, които ми дадоха много полезни знания; все още обаче не съм открил нито едно цялостно изследване по този въпрос, направено на Запад.

При първата среща с подобен текст учудване предизвиква най-напред изобилието от разглежданите теми: Сътворението, астрономията, изложени са схващания за земята, животинското и растителното царство, размножаването на хората. Докато в Библията за тях може да открием колосални научни грешки, тук не открих нито една. Това ме наведе на въпроса: ако допуснем, че човек е автор на Корана, как е могъл той да напише още през VII в. Хр. неща, съзвучни с нашите днешни научни познания? Няма място за никакво съмнение – текстът, с който разполагаме, не се различава от първоначалния текст (ще разгледаме въпроса в следващата глава). Как да обясни човек този факт? Според мен това е необяснимо, тъй като е невъзможно да се приеме, че един жител на Арабския полуостров е могъл да притежава по времето на крал Дагобер във Франция научна култура, която по някои въпроси е била с десетина века по-напреднала в сравнение с нашата.

Известно е, че по времето на Посланието на исляма и приблизително двацет години около Хиджра (662 г. сл. Хр) научните познания са били във вековен застой, а активният период на ислямската цивилизация, придружен с научен напредък, започва след Посланието на Корана. Само който не познава тези религиозни исторически данни, може да направи следното любопитно съждение, което чух някъде: ако в Корана съществуват учудващо напредничави твърдения, то те се дължат на научния напредък на арабските учени от съответното време; Мухаммед е използвал техните работи. Подобни фантазии не би си позволил онзи, който поне малко познава историята на исляма и знае, че периодът на научния и културния подем на арабския свят през Средновековието е след Мухаммед. Освен това повечето от научните факти, известни или споменати в Корана, са били потвърдени едва в наши дни, което още повече показва несъстоятелността на такива твърдения.

Вече става ясно защо в течение на векове коментаторите на Корана (включително тези от периода на величието на ислямската цивилизация) неизбежно са допускали грешки при тълкуване на някои знамения, чийто точен смисъл не са разбирали. Едва много по-късно, във време, близко до нашето, е станало възможно те да бъдат вярно преведени и тълкувани. От това следва, че само лингвистични познания не са достатъчни за разбирането на знаменията в Корана. Необходими са и разнообразни научни познания. Изследване от такъв вид е интердисциплинарно, енциклопедично. При излагането на засегнатите въпроси ще стане ясно колко обширни научни познания са необходими, за да бъде открит смисълът на някои знамения от Корана.

Но Коранът не е книга, която цели да изложи някои от управляващите вселената закони; неговата главна цел е религиозна. Той отправя към хората покана за размисъл върху някои творения е по повод описанията на Божественото всемогъщие. Те са

придружени от описания на факти за човешките сетива достъпни или от определени от Бога закони, които управляват вселената – както в областта на природните науки, така и относно човека. Някои от сведенията са лесно разбираеми, но други могат да бъдат изяснени само при наличието на необходимите за това научни знания. Това означава, че един човек от миналото е можел да открие само привидния смисъл, което в някои случаи е водело до грешни заключения поради ниското ниво на знанието по това време.

Подборът на знамения от Корана, направен за да бъдат посочени научните им характеристики, може да се стори твърде ограничен по обхват на някои мюсюлмански автори, които преди мен са ги коментирали. Като цяло смятам, че в сравнение с тях съм включил малко по-ограничен брой знамения. Но в замяна на това аз съм цитирал някои, на които досега не е било обръщано внимание от научна гледна точка. Ако не съм цитирал някои знамения, които те са цитирали, надявам се, че те няма да бъдат строги към мен. В някои от трудовете дори открих тълкувания, които ми се сториха неправилни от научна гледна точка; аз предлагам едно лично тълкуване, което направих напълно самостоятелно и независимо от каквато и да е чужда намеса.

Едновременно с това потърсих в Корана намеци за явления, вълнуващи хората, които досега не са били потвърдени от съвременната наука. Смятам, че в него открих идеята за съществуване във вселената на други планети, подобни на Земята. Трябва да кажем, че много учени приемат този факт за възможен, но съвременните познания ни най-малко не са го потвърдили. Прецених, че трябва да го спомена при всички произтичащи от него съмнения.

Ако бях направил това изследване преди тридесет години, би трябвало към споменатия факт да прибавя още един, също съдържащ се в Корана и също отнасящ се до астрономията – пътуването на човека в космоса. По това време се предвиждаше в резултат на първите опити с балистични ракети, че може би някога човек ще има материалните средства, за да се освободи от земната среда и да изследва космоса. Още тогава се знаеше знаменията от Корана, предсказващо, че човек ще реализира това предсказание. Сега то е потвърдено.

Сравняването между Светото писание и науката изисква позоваването на понятия, определяни като научни истини, и това се отнася както до Корана, така и до Библията. За да има стойност сравнението, научният аргумент в негова полза трябва да бъде стабилен и неподлежащ на оспорване. Тези, които отказват да приемат критериите на науката при оценяване на писанията, отричат възможностите на науката да представлява база за сравнение (било то относно Библията, която както видяхме, не понася подобно сравнение, било то относно Корана, който няма от какво да се страхува): според тях науката се променя и даден факт, който днес е приет, по-късно може да бъде отхвърлен.

Тази забележка изисква едно уточнение: трябва да правим разлика между научната теория и факта, дължащ се на наблюдение и подлежащ на контрол. Теорията има за цел да обясни едно явление или група от явления, чието възприемане е затруднено. В много случаи теорията може да бъде променена: възможно е тя да бъде допълнена или изместена от друга, когато научният прогрес позволява по-добър анализ на фактите и по-точното им обяснение. Напротив, фактът, дължащ се на наблюдение и научно доказан, не подлежи на промяна: неговите характеристики може да бъдат определени по-точно, но той остава такъв, какъвто е. Доказано е, че Земята се върти около Слънцето, а Луната около Земята и това не се изменя; в бъдеще е възможно техните орбити да бъдат определени още по-точно.

Именно поради възможността някои теории да претърпят промени, аз не взех под внимание например едно знамение от Корана, което според един мюсюлмански физик известяваше за съществуването на антиматерията – една много дискутирана днес теория. Напротив, с пълно право можем да приемем едно друго знамение, споменаващо

водния произход на живота, явление, което никога няма да бъде доказано, но в полза на което съществуват множество аргументи. Що се отнася до факти, резултат от наблюдение, като например еволюцията на човешкия ембрион, можем с успех да сравним различните стадии, описани в Корана, с познанията на съвременната ембриология и да установим, че съответните знамения от Корана напълно съответстват на научните знания.

Съпоставянето Коран – наука се допълва с две други сравнения: от една страна, с библейските разкази, засягащи определени проблеми, и от друга, от същата гледна точка със сведенията от Корана, Книгата на Посланието, известно от Бог на Пророка, и сведенията от хадисите, книгите с разкази и послания на Мухаммед, които не са част от записаното Послание.

В края на тази трета по ред част на настоящата книга са приведени с подробности резултатите от съпоставянето на библейските разкази и тези от Корана върху еднакви проблеми и резултатите от критическия преглед на всеки разказ. Такова проучване бе направено например относно Сътворението и Потопа. Установени бяха несъответствията на библейския разказ за тези събития, докато разказът за тях в Корана напълно отговаря на съвременната наука. Ще посочим и разликите, които ни дават правото да обявим едни разкази за приемливи, а други – не.

Това е много важен извод, тъй като в западноевропейските страни евреи, християни и атеисти единодушно твърдят, че Мухаммед е написал Корана, по имитация на Библията (впрочем без никакво доказателство за това). Твърди се, че разказите в Корана относно религиозната история повтарят библейските. Това е също така необоснована позиция, както и да се твърди, че Иисус е заблуждавал съвременниците си, че при проповедите си е използвал Стария завет: Евангелие от Матей, както вече видяхме, се основава на връзката му със Стария завет. Кой тълкувател би решил да оспори, че Иисус е Божи пратеник поради тази причина? Но именно затова на Запад най-често осъждат Мухаммед: той само е преписал Библията. Това е необосновано твърдение, което впрочем изобщо не взема под внимание факта, че за едно и също събитие Коранът и Библията може да предложат различни версии. Разликите в разказите се отминават с мълчание. Приемат ги за еднакви и по този начин не се дава възможност на науката да се намеси. Ще разгледаме тези въпроси във връзка с разказите за Сътворението и Потопа.

За Мухаммед сборниците с хадиси са това, което са Евангелията за Иисус: разкази за делата и думите на Пророка, чиито автори не са очевидци (това се отнася най-малкото до смятаните за най-автентични хадиси, със сигурност датиращи от времето след Мухаммед). В никакъв случай това не са книгите на записаното Послание. Те не са Словото на Бог, те предават казаното от Пророка. В тези изключително разпространени книги може да открием твърдения, съдържащи грешки от научна гледна точка, в частност медицински рецепти. Но кой би могъл със сигурност да каже дали приписваните на Пророка думи са автентични? Естествено няма да разглеждаме религиозни проблеми, свързани с хадисите. Много хадиси са със съмнителна автентичност: те са обект на спорове между самите мюсюлмански учени. Ако в настоящата книга са посочени някои от научните им характеристики, то е за да се посочат различията от тази гледна точка между тях и Корана, който не съдържа нито едно неприемливо научно твърдение. Ще видим, че разликите са изключителни.

Този извод ни кара да отхвърлим хипотезата, според която Мухаммед е автор на Корана. Как е възможно един първоначално необразован човек, по-късно превърнал се в родоначалник на цялата арабска литература, от гледна точка на литературната стойност на произведението му, да съобщава научни истини, немислими за хората от това време, и то без да допусне нито една грешка.

Това изследване, направено само от научна гледна точка, доведе до заключението, че е невъзможно човек, живял през VII в. сл. Хр., да изкаже поразнообразни проблеми и идеи, които не принадлежат на неговото време, а съответстват на това, което ще бъде доказано векове по-късно. За мен човек няма свое обяснение за Корана.

¹ *Всяка проява на враждебност към исляма, произлизаща дори от страна на враговете на християнството, е срещала одобрението на авторитетите на католическата църква. Например папа Бенедикт XIV, известен като един от най-големите духовници на XVIII век не се е поколебал да благослови Волтер за трагедията му "Мухаммед или фундаментализмът(1741)" - дебелашка сатира, по късно играна дори на сцената на Комеди Франсез.*

² *Името на документ на Ватикана II(1962-1965).*

II. АВТЕНТИЧНОСТ НА КОРАНА. ИСТОРИЯ НА НАПИСВАНЕТО МУ

Неоспоримата автентичност на текста на Корана му определя особено място сред другите книги, съдържащи Послания – нещо, което е невъзможно нито за Стария, нито за Новия завет. В първите две части на тази книга направихме преглед на поправките, обект на които са станали Старият завет и евангелията, преди да придобият днешния си вид. Същото не може да се каже за Корана, тъй като той е бил записан по времето на Пророка, и по-долу ще бъде показано по какъв начин е станало това.

Съществуващите различия между последния свитък – Корана, и първите два не могат да послужат като аргумент за непрестанно изтъкваните проблеми около датирането им. Някои се опитват да ги използват, без да вземат под внимание обстоятелствата при записването на Юдео-християнското послание, както и на Корана, като не оценяват на начина на предаването на Корана на Пророка. Изтъква се, че един текст от VII в. сл. Хр. има повече шансове да стигне до нас без промени, отколкото други текстове, които биха могли да са по-стари с петнайсет века. Забележката е точна, но не предлага обяснение. По-скоро тя иска да извини направените в течение на вековете поправки в юдео-християнските текстове, отколкото да подчертае, че текстът на Корана, който е по-скорошен, е изложен в много по-малка степен на опасност от промени.

Многобройността на авторите на един и същ разказ и промените, извършени в някои книги в течение на вековете, са причината за неточностите и противоречията в Стария завет. При евангелията, както видяхме, последователните редакции ни позволяват със сигурност да смятаме, че не са автентични, както и никой не би се наел да твърди, че винаги вярно предават Словото на Иисус или че разказват неговите дела в съответствие с действителността. Освен това авторите им не са очевидци на описваните събития.

Необходимо е също да обърнем внимание на разликата между Корана – Книгата на записаното послание – и хадисите – сборници с разкази за делата и думите на Мухаммед. Някои от спътниците на Пророка са започнали да ги съставят веднага след смъртта му, но тъй като грешката, дължаща се на хората, е могла да съществува в тях, те отново са били събрани по-късно и подложени на най-строга критика, което ни позволява да приемем, че те са документи от време, значително отдалечено от смъртта

на Пророка, но на които можем да се доверим. Що се отнася до текстове на евангелията, то тяхната автентичност невинаги е еднаква. Както нито едно евангелие не било написано по времето на Иисус (това е станало много след края на земната му мисия), така и текстът на нито един от сборниците с хадиси не е бил съставен по времето на Пророка.

При Корана нещата стоят по съвсем различен начин. Пророкът и вярващите са рецитирали наизуст текста в процеса на посланието и същевременно писарите от свитата му са го записвали. Следователно още в самото начало той притежава двата елемента на автентичност, които отсъстват при евангелията. Това е продължило до смъртта на Пророка. В една епоха, когато не всеки е умее да пише, но всички са могли да наизустяват, рецитирането е давало възможност за максимално строг контрол по време на окончателното записване на текстовете, което е едно значително предимство.

Коранът е бил низпослан на Мухаммед от архангел Гавраил ¹. Това е продължило повече от двацет години от живота на Пророка. Първите знамения са тези от сура 96, после е имало прекъсване за три години и след това откровението продължава двацет години до смъртта на Пророка през 632 г. сл. Хр., т. е. десет години преди хиджра ² (622 г.) и десет години след това.

Първото послание е било следното (сура 96, знамения 1 до 5): ³

“Чети [о, Мухаммед] в името на твоя Господ, Който сътвори сътвори човека от съсирек! Чети! Твоят Господ е Най-щедрия, Онзи, Който научи чрез калема, научи човека на онова, което не е знаел.”

В увода към своя превод на Корана проф. Хамидуллах отбелязва, че една от темите на първото послание е била “възхвалата на перото като средство на човешкото познание” и по този начин се обяснява “загрижеността на Пророка Коранът да бъде записан и запазен”.

Текстовете ясно показват, че много преди Пророкът да напусне Мекка и да отиде в Медина (т. е. преди хиджра), текстът на Корана вече е бил записан. Ще видим, че можем да се доверим на Корана за това. Знаем, че Мухаммед и вярващите около него са имали навика да рецитират низпослания им текст. Следователно не може да се смята, че Коранът съдържа неприемливи факти, неотговарящи на действителността, при условие че авторите на преписа винаги са се намирали под контрола на обкръжаващите Пророка.

Четири сури, датиращи от времето преди хиджра, споменават, че записването на Корана е станало преди Пророкът да напусне Мекка през 622 г. (сура 80, знамения 11 до 16):

“Ала не! Това е поучение и който пожелае, той се поучава в Писания почитани, въздигнати, пречистени, [преписани] от ръце на [ангели-] писари достойни, благочестиви.”

В коментарите към превода си на Корана от 1934 г. Юсуф Али пише, че когато тази сура е била известна, в ръцете на мюсюлманите от Мекка вече са се намирали четирийсет и две или четирийсет и пет други (от общо сто и четиринайсет).

– сура 85, знамения 21 и 22:

“Да, това е славен Коран в съхраняван скрижал.”

– сура 56, знамения 77 до 80:

“... това наистина е свещен Коран в съхранената Книга [-майка]. Докосват го само пречистените. Низпослание от Господа на световите.”

– сура 25, знамение 5:

“И казват: “Легенди на предците! Накарал е да му ги препишат и му се диктуват сутрин и вечер.”

Става дума за обвиненията на противниците към Пророка, които го обявили за измамник. Те разгласили, че историите, които са му диктували и които той записвал

или наредил (смисълът на думата е неясен, но трябва да си припомним, че Мухаммед е бил неграмотен) да запишат, идват от Древността. Във всеки случай дори противниците на Мухаммед признават, че знаменията разказва за записването на текста.

Една сура от времето след хиджра споменава за последен път листовите, върху които са били записани Божиите предписания:

– сура 98, знамения 2 и 3:

“Пратеник от Аллах, четящ пречистени свитъци [от Корана], в които има правдиви писания.”

Самият Коран ни осведомява по този начин за записването по време на живота на Пророка. Известно е, че около Мухаммед са се намирали множество писари, най-известен сред които е бил Заид Ибн Табит.

В предговора си към превода на корана (1971) проф. Хамидуллах описва ясно условията, в които е ставало записването на Корана до смъртта на Пророка:

“Източниците единодушно посочват, че когато някой фрагмент на Корана бивал откриван (известяван), Пророкът викал някого от грамотните си спътници и му го диктувал, като посочвал точното място на новия фрагмент във вече получения ансамбъл... Разказите уточняват, че след като го продиктувал, Мухаммед искал писарят да му прочете написаното, за да поправи отклоненията, ако имало такива... Друг известен разказ ни съобщава, че всяка година през месец рамадан Пророкът рецитирал пред Гавраил целия Коран (известен му дотогава)..., че на рамадана преди смъртта му Гавраил го е накарал да рецитира текста два пъти... Известно е, че от времето на Мухаммед датира обичаят по време на рамадана мюсюлманите да бдят и да рецитират целия Коран. Множество източници добавят, че по време на последното сглобяване на текста присъствал и писарят му Заид. Други говорят за присъствието и на други лица.”

При първото записване са били използвани различни средства: пергамент, кожа, дъсчици за писане, плешка от камила, меки камъни за гравирание и пр.

Но едновременно с това Мухаммед наредил на вярващите да наизустяват Корана, което те направили изцяло или частично и рецитирали текста по време на молитвите. Така се появили *Hafizyn*, които знаели наизуст целия Коран и го разпространявали. Двойният способ за запазването на текста – чрез записване и чрез наизустяване, осигурил достоверността му.

Скоро след смъртта на Пророка (632 г.) неговият наследник Абу Бакр, първият халиф на исляма, помолил стария писар на Мухаммед Заид Ибн Табит да подготви едно копие, което той и направил. По идея на Омар (бъдещият втори халиф) Заид прегледал всички документи, които успял да събере в Медина: свидетелства на *Hafizyn*, преписи на Книгата, направени на различна материя и принадлежащи на частни лица, с цел да се избегнат възможните грешки при преписването. По този начин се появило едно много точно копие на Книгата.

Изворите посочват, че наследникът на Абу Бакр, халифът Омар, го събрал в един том, който запазил и предал на дъщеря си Хафса, вдовицата на Пророка.

Третият халиф на исляма, Осман, чийто халифат продължил от 644 до 655 г., натоварил комисия от експерти да извърши едно голямо съпоставяне, което останало известно с името му. Тя проверила автентичността на документа, съставен при Абу Бакр и притежаван дотогава от Хафса. Комисията се допитала до мюсюлманите, които знаели текста наизуст. Съгласуването било сметнато за задължително условие, когато трябва да бъде записано дадено знамение, което предизвиква и най-малкото съмнение: известно е, че някои знамения могат да внесат корекции в други, що се отнася до наставленията, което лесно може да бъде обяснено предвид факта, че апостолатът на Пророка продължил почти двайсет години. Критиката на автентичността на текстовете била изключително строга. Така окончателният текст отразявал реда на сурите, който

Пророкът следвал при пълната рецитация на Корана през месец рамадан, както посочихме по-горе.

Бихме могли да се запитаме какви са мотивите, заставили първите трима халифи, в частност Осман, да извършат сглобяването и съпоставянето на текстовете. Те са прости: ислямът бързо се разпространявал в десетилетията след смъртта на Мухаммед и това ставало сред народи, които не говорили арабски език. Трябвало да се вземат необходимите мерки, за да се осигури пропагандата на текста в първоначалния му вид: сравняването на Осман преследвало именно тази цел.

Осман изпратил екземпляри от текста, получен след сравнението, в центровете на Ислямската империя и именно това дало възможност – според проф. Хамидуллах – да се запазят в Ташкент и в Истанбул копия, приписвани на Осман. Ако изключим някои грешки при преписването, най-старите свитъци, с които днес разполагаме и открити по целия свят, са идентични; същото се отнася и до свитъците, намиращи се в Европа (в Националната библиотека в Париж се намират фрагменти, датиращи според специалистите от VIII и от IX в. сл. Хр., т. е. от II и III в. от хиджра). Познатите древни текстове в своето множество са еднакви с минимални различия, които не променят нищо от общия смисъл, най-често поради факта, че древната писменост е била по-проста от съвременната.⁴

Суриите, сто и четиринайсет на брой, били подредени по дължина в низходящ ред, с някои изключения. Следователно хронологията на Посланието не е била съхранена. Но в повечето случаи тя е известна. Значителен брой разкази се намират на различни места в текста, което понякога предизвиква повторения. Много често един пасаж прибавя подробности към разказ, приведен в непълен вид на друго място. И всичко, което може да има отношение към съвременната наука, както и много от разглежданите в Корана проблеми, е разпръснато в Книгата без никакво подреждане.

¹ Архангел Гавраил-Джибрил-Бел.прев.

² Хиджра - Преселението на Пророка от Мекка в Медина.-Бел.прев.

³ Тези думи разтърсили Мухаммед. По-късно ще се спрем на тълкуването им, в частност във връзка с факта, че Мухаммед по това време не е можел нито да пише, нито да чете.

⁴ Написан през IV или V в. и открит на планината Синай през 1812г. от А.С.Луис; наречен е по този начин, тъй като основният текст е бил открит чрез друг, след чието изтриване се е появил първият.

III. СЪТВОРЕНИЕТО НА НЕБЕСАТА И ЗЕМЯТА

Различия и сходства с библейския разказ

За разлика от Стария завет, Коранът не предлага цялостен разказ за Сътворението. Вместо един последователен разказ, на различни места в Книгата откриваме пасаж, отразяващи някои от характерните му моменти и уточняващи повече или по-малко следващите събития от това време. Следователно за да придобием ясна представа за тях, трябва да съберем фрагментите, разпръснати в голям брой сури.

Разпръснатостта в Книгата на сведения, отнасящи се до една и съща тема, не е характерна само за Сътворението. Много от значимите сюжети в Корана са разгледани по същия начин – земни или небесни явления, или въпроси, засягащи Сътворението на

човека, които интересуват учения. За всеки конкретен случай бе предприето внимателното им събиране.

За много от европейските автори разказът в Корана е близък до библейския и затова двата се представят паралелно. Според мен тази концепция е погрешна, тъй като съществуват очевидни различия. В Корана може да бъдат открити твърдения, които нямат еквивалент в Библията и от научна гледна точка не са второстепенни, но са развити по начин, различен от този на Корана.

Явните аналогии между двата текста са добре познати; номерацията на последователните етапи на Сътворението е на пръв поглед еднаква: шестте дни в Библията съответстват на шест дни в Корана. Но в действителност проблемът е много по-сложен и заслужава да спрем вниманието си върху него.

Шестте периода на Сътворението

Библейският 14 разказ недвусмислено посочва, че Сътворението е продължило шест дни, последвано от един почивен ден, шаббат, аналогично на дните на седмицата. Видяхме, че този начин на повествование от страна на проповедниците през VI в. пр. Хр. отговарял на желанието да се наложи практиката на шаббат; всеки евреин е трябвало в деня на шаббата да си почине 15 , както е направил Бог след труда си през шестте дни на седмицата.

В смисъла, употребен в Библията, думата “ден” означава периода от време между два последователни залеза или два последователни изгрева за един земен обитател. Определеният по този начин ден зависи от периода на въртенето на Земята около оста си. Очевидно не би могло да се говори за “ден” в така посочения смисъл, преди механизмът, който го предизвиква, т. е. съществуването на Земята и въртенето ѝ около Слънцето, да е бил създаден в първите етапи на Сътворението според библейския разказ. Това бе разгледано в първата част на тази книга.

Ако се позовем на по-голямата част от преводите на Корана, можем да прочетем – аналогично на написаното в Библията, че процесът на Сътворението е продължил шест дни. Не можем да виним преводачите, които са употребили арабската дума в най-популярното ѝ значение. То е широко разпространено и в Корана (7:54) четем следното: “Вашият Господ е Аллах, Който сътвори небесата и земята в шест дена...”

Малко на брой са преводите и коментарите на Корана, отбелязващи, че в действителност думата “ден” трябва да бъде разбрана в значението на периоди. Мнозина смятат, че ако текстът в Корана разделя етапите на Сътворението на дни, то е с намерението да не се предизвиква сблъсък по повод едно толкова разпространено вярване сред евреи и християни и по този начин да се намали вярата им в сиянието на исляма.

Възможно е, без да се пренебрегва такъв подход, да се разгледа проблемът по-отблизо и да се изследва в какъв смисъл би могла да се употреби въпросната дума, която много коментатори продължават да превеждат с ден, в *самия Коран* и по-общо в езика от това време: *yawm*, в множествено число на арабски *auyut* .

Най-употребяваното ѝ значение е ден, но трябва да уточним, че то по-скоро означава дневната светлина, отколкото периода между залеза и предхождащия го ден. Множественото число *auyut* може да означава както ден, така и голяма продължителност, неуточнен период от време (но винаги продължителен). Въпросната дума присъства и на друго място в Корана в смисъл на “период от време”. Така например там четем:

– сура 32, знамение 5:

“Той управлява делата от небето до земята, после те се въздигат към Него в един Ден [*yawm*], колкото хиляда години, според вашето броене.”

– сура 70, знамение 4:

“Ще се въздигнат към Него ангелите и Духът [Джибрил] в Ден [*yawm*], колкото петдесет хиляди години...”

Фактът, че думата *yawm* е могла да означава период от време, напълно различаващ се от смисъла, в който я употребяваме днес (ден), е обърквал древните коментатори, които естествено, не са могли да притежават нашите познания относно продължителността на фазите на образуването на вселената. Поради тази причина през XVI в. Абу ал Суейд, който не е познавал понятието *ден*, определено от астрономията според движението на Земята, е смятал, че когато се има предвид Сътворението, трябва да се приложи деление не на дни в днешния смисъл, а на “събития” (на арабски *nawbat*).

Съвременните коментатори повтарят тази интерпретация. В своя коментар Юсуф Али (1934) настоява, че в знаменията, отнасящи се до фазите на Сътворението, трябва думите, друг път превеждани като “ден”, да се използват със значение “дълги периоди”, “ери”.

Следователно можем да допуснем, че Коранът съобщава, че Сътворението на света е минало през шест дълги периода от време. Наистина науката още не ни позволява да твърдим, че отделните етапи на общия процес, довел до формирането на вселената, са били на брой шест, но тя категорично доказва, че става дума за много дълги периоди от време, в сравнение с които “дните” според нашето разбиране биха изглеждали като недоразумение.

Един от най-дългите пасажии в Корана, отнасящи се до Сътворението, разказва за него, като смесва един разказ за събитията на земята и един за тези на небето. Става дума за знамения от 9 до 12 от сура 41:

(Бог се обръща към Пророка):

“Кажи: Нима наистина отричате Онзи, Който сътвори земята в два дни и сторвате Нему подобия? Той е Господът на световите.”

И стори по нея непоклатими планини, и я благослови, и разпредели там препитанието ѝ точно в четири дни поравно – за търсещите...

После се насочи към [сътворяването на] небето, а то бе дим, и рече на него и на земята: “Покорете се доброволно или по принуда!” Рекоха: “Покоряваме се доброволно.”

И ги направи седем небеса в два дни, и отреди Той на всяко небе неговото дело. И украсихме най-ниското небе със светилници, и за опазване. Така е отредил Всемогъщия, Всезнаещия.”

Четири знамения от сура 41 съдържат множество отличителни черти, на които ще се спрем по-късно: първоначалното газообразно състояние на космическата материя и символичното определяне броя на небесата като седем. Ще видим какво е значението на това число. Символичен е също така и диалогът между Бог и новосъздадените небе и земя: единствената му цел е да покаже, че създадените земя и небе се подчиняват на Божиите заповеди.

Критиците виждат в този откъс противоречие с вече обявените шест периода на Сътворението. Ако съберем двата периода при образуването на земята, четирите периода при разпределянето на богатствата ѝ между нейните обитатели и двата периода при образуването на небесата, ще получим числото осем, което противоречи на посочените по-горе шест периода.

В действителност текстът, подканващ човека да размисли за Божието Всемогъщество, като започне от земята и стигне до небесата, е от две части, свързани с арабската дума *thumma*, преведена като “освен това”, но която също може да означава “след това”, “впоследствие” или “от друга страна”. Следователно можем да предположим, че става дума за последователност, отнасяща се до последователността на събитията или на разсъжденията на човек върху представените събития. Би могло

също да става дума за просто изреждане на събития, изброени заедно, без намерение да се говори за последователност. Във всеки случай напълно е възможно периодите при Сътворението на небесата да съвпадат с двата периода при Сътворението на Земята: по-долу ще разгледаме по какъв начин са представени процесите при формирането на вселената и ще видим, че това се отнася едновременно до небесата и земята, напълно в съответствие с модерните представи. Тогава ще стане ясно, че изложеният начин за едновременно представяне на събитията е напълно правилен.

Не личи никакво противоречие между цитирания пасаж и произтичащата от други текстове в Корана представа за образуването на света за шест периода или фази.

Коранът не посочва реда и последователността при Сътворението на земята.

В едно знамение от току-що цитираните два пасажа от Корана се споменава за Сътворението на небесата и земята (7: 54), а в друго за Сътворението на земята и небесата (41: 9–12). Следователно Коранът не посочва в какъв ред са били сътворени небесата и земята.

В няколко знамения земята е посочена на първо място, както е 2: 29 и в 20: 4, където се говори за “Онзи, Който сътвори Земята и небесата...”. В много повече знамения положението е обратното, т. е. небесата са поставени преди земята (7: 54; 10: 3; 11: 7; 25: 59; 32: 4; 50: 38; 57: 4; 79: 27–33; 91: 5–10).

На практика, освен сура 79, нито един пасаж в Корана не посочва ясно реда и последователността: само един съюз *wa*, който свързва две думи със значението на “и” или думата *thumma*, която вече беше посочена в приведения по-горе пасаж, означава съвпадане или последователност на събитията.

Според мен съществува само един пасаж в Корана, където ясно е посочен редът на отделните елементи на Сътворението. Това са знамения 27–33 от сура 79:

“Вие ли сте по-трудни за сътворяване или небето? Той го съгради. Въздигна неговия свод и го изравни, и потъмни нощта му, и изведе утрото му, и земята след това разпротря. Извади от нея водите и пасбищата ѝ, и планините поби за ползване от вас и от вашия добитък.”

Изброяването на земните благодеяния на Бог спрямо хората, направено на език, подходящ за земеделците или номадите от Арабския полуостров, следва след покана към размишление над Сътворението на небето. Но съвсем ясно е посочено, че Бог е разпротрял земята и я е направил годна за обработване, след като е съществувало редуването на деня и нощта. Следователно двете групи явления, небесните и земните, са ясно разпределени във времето. Според приведеното тук твърдение Земята е съществувала преди да бъде разпротряна и следователно е съществувала преди Бог да сътвори небето. Така достигахме до представата за *едновременността* на земната и небесната еволюция, като явленията се преплитат. Не е от особено значение споменаването в текста на Корана за Сътворението на земята преди небесата или обратното: мястото на думите не определя реда на Сътворението, ако на друго място не са дадени уточнения.

Основният процес на образуването на вселената и завършекът му при формирането на световите

Две знамения в Корана представят в синтезиран вид събитията при образуването на вселената:

– сура 21, знамение 30:

“Не виждат ли неверниците, че небесата и земята бяха съединени, а Ние ги разделихме? И сторихме от водата всяко живо същество. Не ще ли повярват?”

– сура 41, знамение 11: Бог заповяда на Пророка да каже след една покана за размишление над сътворението на Земята:

“После се насочи към [сътворяването на] небето, а то бе дим, и рече на него и на земята...”

Следват заповедите за подчинение, които бяха посочени по-горе.

По-долу ще се спрем на водния произход на живота, който ще бъде разгледан отделно от другите биологически проблеми, засегнати в Корана. Засега трябва да запомним следното:

а) споменава се за съществуването на първоначална газообразна маса от фини частици, тъй като именно така може да се тълкува думата задимен (*Dukhən* на арабски). Газът е съставен главно от газообразна маса, в която са разпръснати малки частици, намиращи се в твърдо или дори в газообразно състояние, с по-висока или по-ниска температура;

б) споменава се за процес на разделяне (*fatq*) на първоначалната единна маса, чиито елементи в началото са били свързани помежду си (*ratq*). Трябва да уточним, че на арабски *fatq* означава прекъсване, разделяне, отделяне, а *ratq* означава спояване или съшиване на частите, за да се образува едно хомогенно цяло.

И в други пасажии на Книгата се уточнява, че процесът на разделяне на цялото на множество части е довел до образуването на многобройни светове. Първото знамение на Корана след уводното обръщение: В името на Аллах, Всемиловичивия, Милосърдния!, обявява: “Хвала на Аллах – Господа на Световите...”

Изразът “Светове” се среща на десетки места в Корана. Небесата също са посочени повече от едно, като това е направено не само с употребата на множествено число, но и с изброяването им до седем.

7 е употребено 24 пъти в целия Коран при различни изброявания. Често се употребява в смисъл на много, без да се знае защо тази цифра има подобен смисъл. При гърците и римляните числото 7 е имало същото значение на множественост. В Корана числото 7 е употребено относно небесата (*samawt*) 7 пъти, един път – за да се означат небесата, които се подразбират. На едно място се споменават 7 пътя към небето:

– сура 2, знамение 29:

“Той е, Който сътвори за вас всичко на земята, после се насочи към [сътворяването на] небето и създаде седем небеса. Той всяко нещо знае.”

– сура 23, знамение 17:

“И сътворихме седем небеса над вас, и не сме нехайни към творението.”

– сура 67, знамение 3:

“Който сътвори седем небеса на слоеве. Не ще видиш несъразмерност в творението на Всемиловичивия. Пак обърни взор! Нима виждаш пукнатини?”

– сура 71, знамение 15–16:

“Нима не виждате как Аллах сътвори седем небеса на слоеве? И стори Той там от луната сияние, и стори от слънцето светилник.”¹

– сура 78, знамение 12:

“... и съградихме над вас седем непоклатими небеса...”

Коментаторите на Корана са съгласни, че в тези знамения числото 7 означава множество без други пояснения².

Следователно небесата са многобройни, както и земите, и това далеч не е един от най-значителните поводи за учудване на съвременния читател на Корана, който открива в текстовете от това време твърдението, че в космоса има други планети, подобни на нашата, което дори хората от нашето време още не са доказали.

– Знамение 12 от сура 65 съобщава:

“Аллах е, Който сътвори седем небеса, и от земята също толкова. Повелята се спусна сред тях, за да узнаете, че Аллах за всяко нещо има сила и че Аллах обгражда със знание всяко нещо.”

Както видяхме, 7 означава необозначено множество и може да направим извода, че не съществува само една Земя, Земята на хората (*ard*) ; има и други подобни на нея във вселената.

И други неща предизвикват учудването на читателя на Корана през XX в.: знаменията посочват, че съществуват три групи от сътворени неща:

- намиращи се в небесата;
- намиращи се на Земята;
- намиращи се между небесата и Земята.

Ето няколко от тези знамения:

– сура 20, знамение 59:

“Каза [Муса]: Срещата с вас ще бъде в деня за разкрсяване и хората да се съберат сутринта!”

– сура 32, знамение 4:

“Аллах е, Който сътвори небесата и земята, и всичко между тях в шест дни. После се въздигна [безподобен] Той на Трона. Нямайте освен Него друг покровител, нито застъпник. Не ще ли се поучите?”

- Сура 50, знамение 38:

“Сътворихме Ние небесата и земята, и всичко между тях в шест дни, без да Ни засегне умора.”³

Споменаването на “небесата и земята”, а и всичко между тях откриваме на още шест места в Корана: 21: 16; 44: 7 и 38; 78: 37; 14: 85; 46: 3; 43: 85.

Сътворението извън небесата и земята, споменато многократно, е *a priori* трудно приемливо. За да разберем смисъла на знаменията, трябва да се позовем на последните човешки открития, отнасящи се до съществуването на извънгалактическа космическа материя, и да прибегнем до познатите ни от науката факти за образуването на вселената, като започнем от най-простите и стигнем до най-сложните. Следващият параграф е посветен на този проблем.

Но преди да преминем към чисто научни теми, добре би било да резюмираме наученото от Корана за Сътворението. Според приведеното дотук, основните моменти са следните:

1. Общо съществуват шест периода на Сътворението.
2. Преплитане на фазите на Сътворението на небесата и тези на земята.
3. Сътворението на вселената е започнало от една обща първоначална маса, образуваща блок, който веднага след това се разделил.
4. Многобройността на небесата и на земите.
5. Съществуването на неща, сътворени “между небесата и земята”.

Някои данни на съвременната наука за сътворението на вселената **Слънчевата система**

Земята и планетите, които се въртят около Слънцето, представляват един организиран свят с размери, които изглеждат колосални според човешките представи. Нима Земята не се намира на около 150 000 000 километра от Слънцето? Това е значително разстояние, но нищожно, сравнено със средното разстояние според човека, разделящо Слънцето от най-отдалечената от него планета в слънчевата система: приблизително 40 пъти разстоянието Слънце – Земя, т. е. почти 6 милиарда километра. Това разстояние, умножено по две, което е почти дванайсет милиарда километра, е най-голямото измерение на нашата слънчева система. На слънчевата светлина са й необходими повече от 6 часа, за да достигне въпросната планета – Плутон, като при това тя преминава разстоянието с ужасяващата скорост от 300 000 км в секунда. Но за да достигне до звездите, разположени в периферията на познатия ни звезден свят, на светлината са необходими милиарди години.

Галактиките

Слънцето, чийто спътник сме ние, както и другите заобикалящи го планети, е само една незначителна част от стотиците милиарди звезди, образуващи съчетанието, наречено галактика. През ясните летни нощи виждаме целия космос, осеян от тях, като това образуване наричаме Млечен път. Тази група звезди има значителни размери. Докато светлината може да пресече Слънчевата система за време, което се измерва с часове, за да достигне от единия край до другия на нашата галактика ѝ трябва да отнеме 90 000 години.

Но галактиката, към която принадлежим, колкото и необикновено голяма да ни се струва, е само един малък елемент от космоса. Извън нашата галактика съществуват гигантски звездни агломерации, подобни на Млечния път. Те бяха открити преди повече от петдесет години, благодарение на въвеждането в астрономията на усъвършенствани оптични уреди, като например телескопа на връх Уилсън в САЩ. По този начин могат да бъдат различени безброй звездни купове и отделни галактики, отдалечени на такова разстояние, което за да бъде измерено, трябваше да бъде въведена специална единица - светлинна година, парсекът (разстоянието, изминато от светлината за 3,26 години при скорост 300 000 км. в секунда).

Образуване и еволюция на галактиките, звездите и планетните системи

Какво е съществувало в безкрайното пространство преди, да бъде заето от галактиките? Съвременната наука може да отговори на този въпрос приблизително към началото на еволюцията на вселената, като е невъзможно да се изчисли какво време ни дели от него.

В най-отдалеченото време, за което науката може да се произнесе, вселената е била образувана от газообразна маса, съставена в по-голямата си част от водород и от хелий, които бавно се въртели. Мъглявината се разпаднала на множество фрагменти със значителни размери и маса, които астрофизиците изчисляват в порядъка на един милиард до 100 милиарда пъти тази на Слънцето (като тя се равнява на 300 000 пъти масата на Земята). Тези цифри дават представа за размерите на парчетата от първоначалната газообразна маса, от която са се зародили галактиките.

Следващото разпадане породило звездите. След това започнал процес на кондензация, в който се намесили гравитационните сили (тъй като телата се движели и се въртели все по-бързо), наляганията, магнитните полета и радиацията. Чрез свиване и превръщане на гравитационните сили в термична енергия звездите започнали да излъчват светлина. Започнали термоядрени реакции и от по-леките атоми чрез сливане се образували по-тежки; по този начин водородът се превръщал в хелий, след това във въглерод, за да се достигне до металите и металоидите. Затова може да се каже, че звездите имат живот, и съвременните астрономи ги класифицират в зависимост от стадия, който те са достигнали в еволюцията си. Звездите също умират: наблюдавани са внезапни експлозии в последния стадий на еволюцията им, при който някои звезди се превръщат в истински "трупове".

Планетите, в частност Земята, са произлезли чрез отделяне от първоначалната маса на първичната мъглявина. Вече четвърт век никой не оспорва, че Слънцето се е кондензирило в центъра на една мъглявина и че планетите са претърпели същите промени в диска, който я е заобикалял. Трябва да отбележим един факт от голямо значение за интересувания ни проблем, а именно, че отсъства последователен ред при образуването на елементите в космоса като Слънцето и Земята. Процесът е протекъл едновременно и има общо начало.

Науката може да ни даде сведения за епохата, когато това е станало. Ако възрастта на нашата галактика се приема на около десет милиарда години, пет милиарда години по-късно според същата хипотеза се е образувала слънчевата система. Изучаването на

естествената радиоактивност посочва, че възрастта на Земята и моментът на образуването на Слънцето са 4,5 милиарда години, с корекция от 100 милиона години съгласно изчисленията на някои учени. Тази точност е достойна за възхищение, защото 100 милиона години, въпреки че представляват значителен период от време, при съотношението максимална грешка: общо измервано време, представляват едва 2, 2 % (0,1/4,5).

Следователно специалистите по астрофизика са достигнали висока степен на познание относно образуването на Слънчевата система, която може да бъде обобщена така: кондензация и свиване на въртяща се газообразна маса, разделянето ѝ на фрагменти, породили Слънцето и планетите, сред които е и Земята.⁴ Благодарение на познанията ни върху примитивната мъглявина и разделянето ѝ на неизмерим брой звезди, групирани в галактики, няма място за съмнение, че идеята за наличието на множество светове е вярна, но няма гаранция за съществуването във вселената на свят, приличащ на нашата Земя.

Концепцията за съществуване на множество светове

Въпреки всичко съвременните астрофизици смятат, че е много вероятно в космоса да съществуват планети, сходни със Земята. Никой вече не приема възможността в Слънчевата система да бъде открита планета със сходни на земните условия. Следователно търсенето трябва да се насочи извън нашата система. Доводите в подкрепа на подобна възможност са следните:

Счита се, че в нашата галактика половината от 100 милиарда звезди биха могли да имат планетна система, подобна на слънчевата. Въпросните петдесет милиарда звезди, подобно на Слънцето, се въртят бавно, което навежда на мисълта, че около тях съществуват планети като спътници. Тези звезди са отдалечени от нас на разстояния, които правят невъзможно наблюдението на предполагаемите спътници, но някои особености на орбитата правят съществуването им твърде вероятно: леко вълнообразно изкривяване на орбитата на звездата. Така звездата на Барнар е знак за съществуване на придружаващ планетарен спътник, че тя може би притежава планета с маса, превишаваща масата на Юпитер, или може би две планети. П. Герен пише: “Явно планетните системи са изобилно разпръснати във вселената. Слънчевата система и Земята не са единствените...” И заключава: “Животът, както и планетите, дали му подслон, са разпространени в цялата вселена, навсякъде, където съществуват необходимите физико-химически условия за възникването и за развитието му.”

Междувездната материя

Както видяхме, процесът на образуването на вселената се състои в кондензация на материята на първичната мъглявина, след това в разделянето ѝ на фрагменти, които представляват първоначалния вид на галактическите маси. Те се разделят на свой ред на звезди и като страничен продукт са възникнали планетите. Последователните деления оставят между групите от основните елементи остатъци, ако можем да се изразим така. Те имат име, дадено им от науката: галактическа междувездна материя. Тя има различни описания – понякога като блестяща мъглявина, разпръскваща светлината, получена от други звезди, и съставена от “прах” или “дим”, както се изразяват астрофизиците; – понякога като тъмна мъглявина с малка плътност – или пък като още по-дискретна междувездна материя, известна с това, че предизвиква смущения при фотометричните измервания на астрономите. Самото съществуване на “мостове” от материя между звездите и галактиките не предизвиква съмнение. Колкото и да е разреден този газ поради колосалното пространство, заемано от него, поради силната отдалеченост на звездите и галактиките едни от други, масата му – въпреки малката си плътност – би могла да бъде по-голяма от сбора на масите на галактиките. А. Боашо смята, че наличието на междувездната маса има първостепенно значение, което може “да промени в значителна степен представите ни за еволюцията на вселената”.

А сега трябва да разгледаме основните идеи, представени в Корана, относно Сътворението на вселената в светлината на научните знания.

Съпоставяне със сведенията от Корана за Сътворението

Нека да разгледаме петте основни момента, по които Коранът предлага подробности относно Сътворението.

1. Шестте периода на Сътворението на небесата и на земята включват според Корана образуването на небесните тела, на земята и развитието ѝ до момента, в който тя става годна за обитаване от хората (заедно с “храните си”). Събитията, свързани с нея, са се развили в четири периода. Дали това не са геологическите ери, описани от съвременната наука, като човекът се е появил в четвъртичната ера? Това е само една хипотеза. Никой не би могъл да отговори на този въпрос.

Но трябва да отбележим, че както за образуването на небесните тела, така и за образуването на Земята са били необходими две фази според знамения 9 – 12 на сура 41. Но науката твърди, че процесът на образуването на Слънцето и страничния му продукт, Земята (единственият възможен пример), е протекъл чрез кондензация и разделяне на първичната мъглявина. Това съвпада с твърдението в Корана, изразено много ясно, че процесът, започнал от звездния “дим” е преминал през спояване и разделяне. Следователно можем да отбележим пълното сходство между сведенията в Корана и тези на науката.

2. Науката доказва, че двете събития – образуването на една звезда (каквато е Слънцето) и на спътника ѝ или на един от спътниците ѝ (каквато е Земята) – са протекли едновременно. Не видяхме ли присъствието на подобно твърдение в текста на Корана?

3. Съвсем очевидна е връзката между твърдението, че в началния стадий от съществуването на вселената всичко е било “дим”, с което Коранът означава предимно газообразното състояние на материята, и концепцията за първичната мъглявина на съвременната наука.

4. Наличието на множество небеса според Корана, изразено символично с числото 7, за чието значение говорихме, се потвърждава от съвременната наука чрез откриването на галактическите системи и на факта, че те са многобройни. Напротив, изводът следващ от текста на Корана, че съществуват множество земи, сходни на нашата поне в някои аспекти, все още не е получил своето потвърждение; въпреки това специалистите смятат, че това е напълно възможно.

5. Съществуването на сътворени неща между “небесата” и “земята”, изказано в Корана, може да бъде свързано с откриването на мостовите от материя извън организирани астрономически системи.

Дори ако не всички проблеми, поставени от текста на Корана са напълно потвърдени днес от научните познания, при всички случаи не съществува никакво противоречие между сведенията в Корана относно Сътворението и съвременните познания за образуването на вселената. Трябва да подчертаем този факт за кораничното послание, още повече че текстът на Стария завет, с който днес разполагаме, съвсем ясно предлага подробности за въпросните събития, които не може да се приемат от научна гледна точка. В това няма нищо чудно, тъй като е известно, че жреческият текст за Сътворението на света в Библията⁵, е бил написан от проповедниците по времето на преселването във Вавилон, които са целели да наложат християнството (за техните цели говорихме по-горе) и поради това са съставили разказ, изцяло подчинен на теологическите им възгледи. Друга причина, поради която трябва да подчертаем съществуващите различия между библейския разказ и сведенията в Корана относно Сътворението, са обвиненията, отправяни още от появата на исляма, че Мухаммед е преписал библейските разкази. Това обвинение е напълно безпочвено, що се отнася до

Сътворението. Как е могъл един човек преди четиринайсет века да поправи разпространените разкази до такава степен, че да отстрани научните грешки и сам да включи сведения, чиято правилност едва нашата съвременна наука е в състояние да докаже. Подобна хипотеза е неприемлива. Разказът в Корана за Сътворението се различава напълно от този в Библията.

Отговори на някои упреци

Никак не може да бъде оспорено, че по други въпроси съществуват прилики между библейските разкази и разказите в Корана на други теми, например що се отнася до историята на религиите. Интересно е да се отбележи, че докато Иисус не е упрекван за това, че си е послужил с библейските истини, никой на Запад не се чувства ни най-малко притеснен, когато нарича Мухаммед мошеник заради факта, че той ги е използвал в проповедите си и ги е представил като Послание. Но къде е доказателството, че Мухаммед е включил в Корана това, което равините са го учили или са му диктували? Да се твърди това е също толкова необосновано, колкото и това, че някакъв християнски монах му е дал солидно религиозно обучение. Нека онзи, който се интересува, прочете написаното от Р. Бланшер за тази “басня” в книгата *“Проблемът за Мухаммед”*⁶.

Смята се също, че съществува привидно подобие между някои твърдения от Корана и вярвания, датиращи от много древни времена, несъмнено много по-стари от Библията.

В по-общ план целта е да се потърсят отзвуките на някои космогонични митове в Светите писания; например вярванията на полинезийците за съществуването на първични води, потънали в мрак, които се разделили при появата на светлината. Така се образували небето и земята. Ако сравним този мит с разказа за Сътворението в Библията, със сигурност може да открием известно сходство, но би било много повърхностно да обвиним Библията, че е използвала този космогоничен мит.

Същото би било, ако разглеждаме концепцията на Корана за разделянето на първичната материя, вследствие на което се образувала вселената (което споделя и съвременната наука) като произлязла от различни космогонични митове, изразяващи същите или подобни идеи по сходен начин.

Интересно е да се анализират по-подробно тези вярвания и митически разкази, тъй като в основата им стои една вярна идея, но върху нея са наложени измислени описания. Такава е широко разпространената представа, че земята и небето първоначално са били свързани и след това са се разделили. Когато към нея се прибави една измислица, както е в Япония – за яйцето, което съдържа в себе си зародиш, то идеята губи своята сериозност. В други страни се говори за дърво, което като израствало, разделило небето от земята, и в този случай отново измислени детайл придава на мита съвсем различен вид. Все пак идеята за общия произход, свързан с наличието на една обща първоначална маса, която в процеса на еволюцията на вселената се разделила и така се зародили различните “светове”, остава.

Привеждаме тук тези космогонични митове, за да подчертаем, че те са облечени от човешкото въображение и че между тях и сведенията на Корана съществува значителна разлика, тъй като последните са изчистени от всички измислени детайли, съпътстващи обикновено тези вярвания, противно на първите, кораничните твърдения се отличават с умереност на израза и са в съответствие с данните на съвременната наука.

Характеризирани по този начин, твърденията в Корана относно Сътворението, изказани преди повече от четиринайсет века, едва ли имат някакво човешко обяснение.

¹ Докато в Библията луната и слънцето са означени като звезди, в Корана за първата се говори като за блясък (nur), а за второто - като за светилник (sirā), тъй като излъчва светлина. По нататък ще видим, че за Слънцето се използват и други определения.

² В други текстове от времето на Мухаммед, извън Корана - разказващи за словата му, цифрата 7 означава множество.

³ Това отговаря на библейския разказ за почивката на Бог след шестия ден на Сътворението, който цитирахме в първата част на книгата.

⁴ За Луната се смята, че е възможно да се е отдалечила от Земята вследствие на въртенето на последната.

⁵ Този разказ в няколко реда пресъздава яхвисткия вариант, който е твърде дълъг и нясен.

⁶ Издадена от Press Universitaires de France през 1952г.

IV. АСТРОНОМИЯТА В КОРАНА

Коранът изобилства от разсъждения върху небесата. В предишната глава се спряхме на Сътворението, обърнахме внимание и на съществуването на множество небеса и земи, както и на съществуването на онова, което Коранът определя като междинно творение “между небесата и земята”, чиято реалност бе доказана от съвременната наука. Знаменията, отнасящи се до Сътворението, в определена степен дават обща представа за същността на небесата, т. е. за всичко което, се намира извън нашата земя.

Освен специфичните дескриптивни знамения за Сътворението, около четирийсет знамения в Корана допълват с разяснения темата за астрономията. Някои представляват просто разсъждения за славата на Твореца и Ръководителя на всички звездни системи и планети, чието равновесие е обяснено от Нютон със закона за всемирното привличане.

Първите цитирани тук знамения не поднасят много материал за научни разсъждения; те целят единствено да привлекат вниманието към Всемогъществото на Бог. Необходимо е обаче те да бъдат споменати, за да се даде реална представа за начина на изложение на текста на Корана, описал преди около четиринайсет века структурата на вселената.

Тези алузии представляват нов момент в Божието послание. Нито евангелията, нито Старият завет (с изключение на понятията, чиято обща неточност посочихме в библейския разказ за Сътворението), засягат въпроса за структурата на вселената. Коранът обаче обширно се спира на него. Важно е не само това, което той съдържа, но и онова, което не съдържа. Всъщност липсват препратки към съвременните за онова време теории за структурата на небесния свят, изцяло отречени по-късно. По-нататък ще приведем подобен пример. Трябва да се обърне внимание на тази отрицателна черта на текста.¹

А. Общи разсъждения за небето

– сура 50, знамение 6. Става дума общо за хората:

“Нима не виждат небето над тях, как Ние го изградихме и го украсихме, и е без процепи?”

– сура 31, знамение 10:

“Сътвори Той небесата без видима за вас опора...”

– сура 13, знамение 2:

“Аллах е, Който въздигна небесата без видима за вас опора. После се въздигна [безподобен] Той на Трона и покори слънцето и луната...”

Двете последни знамения са опровержение на вярването, според което небесният свод се крепи на стълбове, за да не се стовари върху земята.

– сура 55, знамение 7:

“И въздигна Той небето...”

– сура 22, знамение 65:

“...Той държи небето да не падне върху земята, освен с Неговото позволение...”

Известно е, че отдалечеността на космическите тела на огромни, пропорционални на техните маси разстояния лежи в основата на равновесието им. Колкото по-раздалечени са телата, толкова по-малки са силите на привличане между тях, и обратно: например близката (за космическите мащаби) до Земята Луна влияе благодарение на закона за привличането на водните пространства – приливите и отливите. Ако две небесни тела се приближат повече, сблъсъкът не би могъл да бъде избегнат. Подчинението на определен ред е условие *sine qua non* за предпазване от хаоса.

Затова често се припомня подчинението на небесата към Божия ред.

– сура 23, знамение 86: Бог казва на Пророка:

“Кажете: Кой е Господът на седемте небеса и Господът на великия Трон?”

Вече видяхме, че под седем небеса трябва да разбираме множествеността им, а не конкретната цифра.

– сура 45, знамение 13:

“И подчини Той за вас всичко на небесата и всичко на земята – всичко е от Него. В това има знамения за хора мислещи.”

– сура 55, знамение 5:

“Слънцето и луната – [се движат] по изчисление...”

– сура 6, знамение 96:

“... Той създаде нощта за покой, а слънцето и луната – за изчисление. Така е отредил Всемогъщия, Всезнаещия.”

– сура 14, знамение 33:

“... и подчини за вас слънцето и луната усърдни [в движението си], и подчини за вас нощта и деня...”

Тук едното знамение допълва другото: като следствие на приведените изчисления произтича постоянството в движението на тези небесни тела, изразено с думата *dh'ib*, сегашно причастие на глагол, означаващ да работиш с прилежание и усърдие. В нея тук е вложен следният смисъл: “усърдно и прилежно правя нещо неотклонно и непрестанно според установен вече навик”.

– сура 36, знамение 39: Бог казва:

“И на луната отредихме фази, докато заприлича на изсъхнала палмова клонка.”

Това е алюзия за извиването на палмовото листо, чиято форма след изсъхването напомня на лунния сърп. По-нататък ще допълним коментара.

– сура 16, знамение 12:

“И подчини Той за вас нощта и деня, и слънцето, и луната, и звездите са подчинени на Неговата повеля. В това има знамения за хора проумяващи.”

Практическата стойност на знаменията, описващи съвършеното устройство на вселената, е създаването на улеснения при придвижването на човека по суша и море и при изчисляването на времето. Тази забележка може да бъде обяснена с факта, че Коранът лежи в основата на пророчество, отправено към хората, чийто ум не може да схване простия език на обикновения живот, какъвто е и техният. Това е смисълът на следващите разсъждения.

– сура 6, знамение 97:

“Той е Онзи, Който създаде за вас звездите, за да се напътвате с тях в тъмнините на сушата и на морето. Разясняваме знаменията на хора знаещи.”

– сура 16, знамение 16:

“...и други знаци; и по звездите се насочват.”

– сура 10, знамение 5:

“Той е, Който стори слънцето блясък и луната – сияние, и я отмери по фази, за да знаете броя на годините и изчислението. Аллах сътвори това само с мъдрост. Той разяснява знаменията на хора знаещи.”

Тук се налага една забележка. Докато Библията определи Слънцето и Луната като “светила” и прибави към едното определението голямо, а към другото – малко, то Коранът им приписва и други различия (освен големите размери). Наистина разграничението е езиково, но как може да се обясни на древните хора без да ги объркаш, че Слънцето и Луната не са светила с идентичен характер?

Б. КАКВО ПРЕДСТАВЛЯВАТ НЕБЕСНИТЕ ТЕЛА

Слънцето и Луната

Слънцето е източник на светлина (*diye*), а Луната отблясък, сияние (*пыr*). Този превод сякаш е по-точен от другия, при който двата термина са смесени. Всъщност смисловата разлика е слаба, като *diya'* принадлежи към корена *DW'* , който според класическия речник на Казимирски означава светя, блестя, искря (за огън). Същият автор влага във въпросното съществително име смисъла на блед сияние до този на светлината.

Но разликата между Слънцето и Луната ще бъде уточнена в Корана с помощта на други сравнения.

– сура 25, знамение 61:

“Благословен е Онзи, Който стори съзвездия на небето и стори там светило и сияйна луна!”

– сура 71, знамения 15 16:

“Нима не виждате как Аллах сътвори седем небеса на слоеве? И стори Той там от луната сияние, и стори от слънцето светилник.”

– сура 78, знамения 12 13:

“...и съградихме над вас седем непоклатими небеса, и сторихме [слънцето] горящ светилник...”

Тук Луната е определена като тяло, което осветява (*tuniyr*) от един и същ корен с *пыr* (светлината, приписвана на Луната). Що се отнася до Слънцето, то е сравнено с факел (*sirəj*) или с много бляскава лампа (*wahhəj*).

Съвременникът на Мухаммед със сигурност е могъл да различава Слънцето – познатото на хората от пустинята пламтящо светило, от Луната – светилото на нощната прохлада. Следователно сравненията в Корана по този повод са напълно естествени. Тук ще бъде интересно да отбележим простотата им и липсата на определения, актуални само за онова време, но рискуващи днес да звучат фантасмагорично.

Известно е, че Слънцето е звезда, източник на изключителна температура и светлина благодарение на вътрешното си горене, докато Луната, без да излъчва собствена светлина, само отразява слънчевата и представлява мъртво небесно тяло (поне що се отнася до външните ѝ слоеве). В кораничния текст няма никакво противоречие със съвременните изследвания за тези две небесни тела.

Звездите

Известно е, че звездите, както и Слънцето, са небесни тела вместилища на разнообразни физически явления, най-лесен от които за наблюдение е процесът на излъчване на светлина.

Думата (*пajт* , в мн. ч. *пыjыт*) се появява в Корана тринадесет пъти и произлиза от корен със значение появявам се, видим съм. Тя обозначава небесно тяло, без да уточни същността му: дали е източник на светлина, или просто отразява чуждата. С цел

да бъде уточнено, че указаният предмет е наистина онова, което ние наричаме звезда, е прибавено качествено определение. Например в:

– сура 86, знамения 1– 3:

“Кълна се в небето и във Вечерницата! А откъде да знаеш ти какво е Вечерницата? – Звездата с пронизваща светлина.”²

Нощната звезда е предадена в Корана с думата *thwqib*, която означава нещо, което гори, самоизгаря се и преминава през нещо (тук – дълбините на нощта). Отново откриваме същата дума за обозначение на падащите звезди (сура 37, знамение 10): те са резултат на изгаряне.

Планетите

Трудно е да се каже дали споменаването им в Корана отговаря на смисъла, който влагаме днес.

Планетите не излъчват собствена светлина. Те се въртят около Слънцето. Земята също е планета. Предполагаме, че те могат да съществуват и другаде, но със сигурност познаваме само принадлежащите към Слънчевата система.

В древността освен Земята били известни още пет планети: Меркурий, Марс, Венера, Юпитер и Сатурн. Съвременната наука прибави към тях още три: Уран, Нептун и Плутон.

Коранът ги назовава с думата *kawqab* (в множествено число – *kawwqib*), без да уточнява броя им. Размишленията на Юсуф (сура 12) се спират на числото единайсет, като имаме предвид, че разкъзвачът е въображаем.

Изглежда, че едно много точно определение на тази дума е поднесено в знамение с дълбоко духовно съдържание, предмет на горещи обсъждания от тълкувателите. Сравнението е употребено към една дума, за която се предполага, че означава планета.

Ето интересувания ни текст:

– сура 24, знамение 35:

“Аллах е Светлината на небесата и на земята. Сиянието Му е като ниша, в която има светилник. Светилникът е в стъкло. Стъклото е сякаш блестяща звезда...”

Тук наистина става дума за проектиране на светлина върху отразяващо я тяло (стъклото), придаващо ѝ блясъка на седефа, така както Земята се осветява от Слънцето. Това е единственото пояснение в Корана на въпросната дума.

Тя се среща и в други знамения. В някои не може да бъде уточнено за какви небесни тела става дума (сура 6, знамение 76; сура 82, знамения 1–2).

Но в един от тях със сигурност се говори в светлината на съвременните познания за планетите. В сура 37, знамение 6 четем:

“Украсихме Ние най-ниското небе с украса от звезди...”

Кораничният израз за “най-близкото небе” би ли могъл да се отнася до Слънчевата система? Известно е, че сред най-приближените до нас небесни тела няма други постоянни елементи освен планетите: Слънцето е единствената звезда в едноименната система. Няма други небесни тела, за които би могло да става дума. Следователно може да се приеме като точен предложеният превод както и че Коранът описва планетите в съгласие със съвременните понятия.

Най-близкото небе.

Коранът на няколко пъти се спира на най-близкото небе и на населяващите го небесни тела, на първо място сред които, изглежда, са планетите. Но когато към материалните понятия, разбираеми за нашето съвременно възприятие, се прибавят разсъжденията от чисто духовно естество, смисълът се замъглява.

Така последното цитирано знамение е напълно понятно, но в следващото (знамение 7) от същата 37 сура става дума за “защита от всеки разбунтувал се демон”, “защитата”, спомената и в сура 21, знамение 32 и в сура 41, знамение 12. Тук вече се намираме в съвсем различни плоскости на разсъждението.

Какво значение да придадем също така на тези “камъни за линчуване на демоните”, с които *знамение 5 от сура 67* населява най-близкото небе? Споменатите в същото знамение “светила” отнасят ли се до падащите звезди³, за които говорихме по-горе?

Всичките тези доводи сякаш излизат от рамките на разглежданата тема. Ние ги приведохме с цел пълнота на изложението, но научните изследвания на този етап не могат да осветлят явления, излизащи извън пределите на човешкото съзнание.

В. НЕБЕСНИЯТ ПОРЯДЪК

Всичко, което намираме по този въпрос в Корана, засяга главно Слънчевата система. Срещат се обаче и алюзии за явления, излизащи извън самата Слънчева система, които бяха открити в съвременната ни епоха.

Две знамения с изключително значение са свързани с въпроса за орбитите на Слънцето и на Луната. Това са:

– *сура 21, знамение 33*:

“Той е, Който сътвори нощта и деня, и слънцето, и луната. Всички по орбита плават.”

– *сура 36, знамение 40*:

“Нито слънцето може да настигне луната, нито нощта да изпревари деня. Всички по своя орбита плават.”

Ясно е посочен един изключително важен факт: съществуването на орбити на Слънцето и на Луната и се споменава, че тези тела се преместват в пространството, движени от сили, характерни само за тях.

При четенето на въпросните знамения откриваме още един факт, този път негативен: посочено е, че Слънцето се движи по орбита, без да бъде уточнено, че тя е определена по отношение на Земята. Но по времето на Посланието на Корана се е вярвало, че Слънцето се движи около Земята. Това е т. нар. геоцентрична система на Птоломей, въведена през II в пр. Хр. и останала в сила до Коперник през XVI в.. Тази концепция, на която е напълно естествено да се позове човек от времето на Мухаммед, не е спомената никъде нито в Корана, нито на друго място.

Съществуването на орбити на Слънцето и на Луната

Преведеното като орбита е арабската дума *falaq*, която много от преводачите на Корана тълкуват в смисъла на сфера. Хамидуллах я превежда като орбита.

Думата е предизвикала объркване сред древните коментатори на Корана, които не са могли да си представят, че Слънцето и Луната се движат в кръг, и са си служили с повече или по-малко верни (или напълно погрешни) представи за движението на двете небесни тела в пространството. В превода си на Корана Хамза Бубекер цитира разнообразието на предлаганите интерпретации: “Нещо като ос, подобна на метално стъбло, около което се въртят крилата на мелница; небесна сфера, орбита, знаците на зодиака, скорост, вълна...” Той добавя един извод, принадлежащ на известния коментатор от X в. Табари: “Наш дълг е да мълчим, когато ни липсва знание” (XVII, 15). Това показва колко хора по това време не са били в състояние да разберат понятието орбита на Слънцето и на Луната. Ясно е, че ако думата предаваше едно разпространено астрономическо понятие от времето на Мухаммед, нямаше да възникнат подобни затруднения при тълкуването на знаменията. Следователно в Корана се е появило едно ново понятие, изяснено едва векове по-късно.

1. ЗА ЛУНАТА

В наши дни се знае, че спътник на Земята – Луната се върти около нея за период от двадесет и четири часа. Впрочем трябва да внесем корекции, тъй като орбитата ѝ не е напълно концентрична; съвременната астрономия показва, че тя е ексцентрична, и по този начин разстоянието Земя – Луна, изчислявано на 384 000 км, е само една средна величина.

По-горе видяхме, че Коранът изтъква необходимостта от наблюдаване на движението на Луната при измерването на времето (*сура 10, знамение 5* , цитирано в началото на тази глава).

Понякога тази система на пресмятане се подлага на критики като архаична, непрактична, ненаучна по отношение на нашата, основана на въртенето на Земята около Слънцето, което се изразява чрез Юлианския календар.

Тази критика поражда две забележки:

а) Коранът е бил адресиран към обитателите на Арабския полуостров, които преди около четиринайсет века са използвали лунния календар. За да не се предизвика объркване в привичките им при избиране на опорни точки във времето и пространството, които при това са били напълно ефикасни, е трябвало да се избере единственият език, който те са били в състояние да разберат. Известно е, че народите от пустинята са вещи в наблюдението на небето, в ориентирането по звездите и в отчитането на времето според фазите на Луната – най-сигурните и прости средства за тях.

б) Освен специалистите в тази област, почти никой друг не знае, че Юлианският и лунният календар са напълно идентични: 235 месеца в лунния календар отговарят точно на 19 юлиански години от по 365 дни и четвърт; точната продължителност на нашата година не е 365 дни, затова тя трябва да бъде коригирана всеки четири години (високосните години). При лунния календар това явление се повтаря на всеки 19 юлиански години: това е цикълът на Метон, гръцки астроном, който през V в. пр. Хр. е открил точното съвпадение между лунното и слънчевото време.

2. ЗА СЛЪНЦЕТО

По-трудно за възприемане е съществуването на орбитата му, тъй като сме свикнали да смятаме, че Слънчевата система е подредена около него. За да разберем знаменията от Корана, трябва да разгледаме положението на Слънцето в галактиката ни и да се позовем на понятията от съвременната наука.

Нашата галактика съдържа значителен брой звезди, разпределени в един диск – по-дебел в центъра, отколкото в периферията. Слънцето е разположено далеч от неговия център. В резултат на въртенето на галактиката около оста си, Слънцето се върти около същата ос по концентрична орбита. През 1917 г. Чапли е пресметнал, че Слънцето отстои от центъра на галактиката на 10 килопарсека, което в километри отговаря приблизително на числото 3, последвано от 17 нули. Галактиката и Слънцето се завъртат за близо 250 милиона години и по време на въртенето Слънцето се движи със скорост приблизително от 250 километра в секунда.

Подобно движение по орбита на Слънцето е било известно от Корана преди близо четиринайсет века, а съществуването му и неговите координати са доказани от съвременната астрономия.

Движението на Луната и Слънцето под влияние на собствени сили

Това понятие не присъства в преводите на Корана, дело на литератори, които без да познават астрономията, са превели арабската дума, изразяваща това преместване, с думата “плувам”.

Арабската дума, имаща смисъла на придвижване със собствени сили, е глаголът *sabaha* (*yasbahuna* в текста на двете знамения). Всички значения са свързани с представата за движение на тяло, извършено с неговите сили, предизвикващо преместване. Ако това преместване става във вода, то глаголът е “плувам”, а ако е на земята – премествам се чрез движението на краката си. Но не е ясно как би се изразило едно преместване в космоса само с използването на първоначалното значение на глагола. Поради тази причина не смятаме, че посоченият превод е неточен. Доводите ни са следните:

– Луната се върти едновременно около оста си и около Земята за около 29 дни и половина, като винаги е обърната с една и съща страна към нас;

– Слънцето се завърта около себе си за около 25 дни. Съществуват известни различия (на които тук няма да наблегнем) между въртенето на екватора и на полюсите, но като цяло звездата извършва въртливо движение.

Следователно става ясно, че един нюанс на глагола в Корана споменава за собственото движение на Слънцето и Луната. Движението на двете небесни тела е потвърдено от данните на съвременната наука и е трудно да се обясни фактът, че човек, живял през VII в. – колкото и учен да е бил той за времето си, което не може да се каже за Мухаммед, е могъл да си го представи.

Понякога на този възглед се противопоставя примерът на великите мислители от античността, които безспорно са изказали твърдения, признати за верни от съвременната наука. Те не са имали предварително възможността да се позоват на научни изводи и са си служели предимно с философски доводи. Често се посочва примерът на питагорейците, които през VI в. пр. Хр. са защитавали теорията за въртенето на Земята около самата нея и за движението на планетите около Слънцето, която бе потвърдена от съвременната наука. Ако съпоставим примера с питагорейците, би било лесно да предложим хипотезата за гениалния мислител Мухаммед, който сам е стигнал до изводи, направени от науката векове по-късно. Но това би означавало да пропуснем да посочим другите характеристики на интелектуалната дейност на въпросните гении на философските доводи и да споменем големите грешки, съдържащи се в творбите им. Така например не трябва да забравяме, че питагорейците са защитавали теорията, че Слънцето е неподвижно и е център на света, звездите са наредени около него. Често при великите антични философи може да открием смес от верни и неверни представи за космоса. Блясъкът на човешките произведения, придаван им от съдържащите се в тях верни идеи, не трябва да ни кара да забравяме погрешните представи, които те ни дават. Именно това ги отличава от Корана, в който присъстват множество проблеми, свързани със съвременните познания, без да можем да открием сред тях дори едно твърдение, противоречащо на доказаното от науката в наше време.

Редуването на деня и нощта.

По онова време, когато се смятало, че Земята е центърът на света и че Слънцето се движи около нея, кой не би посочил като причина за редуването на деня и нощта движението на Слънцето? Но подобно твърдение отсъства от Корана, който разглежда проблема по друг начин:

– сура 7, знамение 54:

“... Покрива Той с нощта деня, който я следва безспир...”

– сура 36, знамение 37:

“И нощта е знамение за тях. Ние отделяме от нея деня и ето ги – в мрак!”

– сура 31, знамение 29:

“Нима не виждаш, че Аллах въвежда нощта в деня и въвежда деня в нощта...”

– сура 39, знамение 5:

“.... Той заставя нощта да следва деня и заставя деня да следва нощта.”

За първото знамение коментар не е необходим. Второто ни дава само едно изображение.

Интерес представляват главно третото и четвъртото знамение поради процеса на въвеждане и най-вече на следване на нощта върху деня и на деня след нощта. (сура 39, знамение5)

Арабският глагол, преведен като “следвам” , е *kawwara* ⁴ . Първоначалното му значение е навивам на спирала тюрбан около главата; в другите му употреби се запазва смисълът на загръщане.

А какво става в космоса? Американските астронавти видяха ясно и фотографираха от голямо разстояние как Слънцето постоянно осветява (с изключение на затъмненията) разположената срещу него част на земното кълбо, докато другата остава в тъмнина. Докато светлината остава неподвижна, Земята се върти около себе си и по този начин една осветена зона с формата на полукълбо се движи около Земята за двацет и четири часа, докато останалото неосветено полукълбо изминава същия маршрут за същия период. Това непрекъснато въртене на деня и нощта е точно описано в Корана. В наше време то лесно може да се възприеме, тъй като ние познаваме неподвижността (относителна) на Слънцето и въртенето на Земята. Процесът на постоянно завъртане с последователно проникване от един сектор в друг е описан в Корана по начин, сякаш кръглата форма на Земята е била позната по онова време, което както знаем, е невъзможно.

Към мислите за редуването на деня и нощта трябва да прибавим споменаването в някои коранични знамения за наличието на повече от един изток и запад, интересът към които е чисто описателен, тъй като подобни явления може да бъдат резултат на просто наблюдение. Тук ги споменаваме единствено с желанието да възпроизведем колкото е възможно по-пълно онова, което Коранът съдържа по този въпрос.

Това са, например:

– в сура 70, знамение 40 изразът: “Господа на изгревите и на залезите.”

– в сура 55, знамение 17 : “Господа на двата изгрева и на двата залеза.”⁵

– в сура 43, знамение 38 , споменаването на “...разстояние, колкото от изток до запад”, с което се обяснява голямата дистанция между двете точки.

Наблюдателят на изгревите и залезите на Слънцето знае добре, че то изгрява и залязва в различни точки на изток и запад в зависимост от сезона. Ако отбележим крайните пунктове на изток и на запад (двата изтока и двата запада), между тях през цялата година ще се намират междинните точки. Така описаният феномен е банален. Но заслужава да се обърне внимание, че другите явления, разгледани в тази глава, посочват, че астрономическите описания в Корана отговарят на съвременните представи.

Г. ЕВОЛЮЦИЯ НА ЗВЕЗДНИЯ СВЯТ

При направения преглед на съвременните представи за образуването на вселената разкрихме еволюционния процес, започнал от първичната мъглявина и приключил с образуването на галактиките, на звездите, а за Слънчевата система – с появата на планетите, отделили се от Слънцето в определен етап от неговото развитие. Съвременните данни дават право да предположим, че в Слънчевата система и изобщо във вселената еволюцията продължава.

Невъзможно е, при условие че сме запознати с тези понятия, да не ги сравним с някои твърдения в Корана, разказващи за проявите на Всемогъщия Бог.

Многократно Коранът напомня, че: “(Бог) укроти Слънцето и Луната: всеки от тях плува до една определена (посочена) граница.”

Това изречение присъства в 13: 2; 31: 29; 35: 13; 39: 5.

Нещо повече, в някои други сури идеята за определена граница е свързана с идеята за крайна цел. Така е в:

– сура 36, знамение 38:

“И слънцето е устремено към своето местопребивание. Така е отредил Всемогъщия, Всезнаещия.”

“Своето местопребиваване” е превод на думата *mustaqarr* . Няма съмнение, че тази дума изразява идеята за точно определено място.

Какви са резултатите от съпоставянето на тези твърдения с установените от съвременната наука данни?

Според Корана Слънцето има променяща се граница и крайна цел. Луната според него също притежава граница. За да разберем смисъла на тези твърдения, трябва да се позовем на съвременните научни познания относно еволюцията на звездите, в частност на Слънцето, и като следствие – на небесните тела, принудени да следват пътя си в пространството, към които спада и Луната.

Слънцето е звезда, чиято възраст астрофизиците изчисляват приблизително на 4 и половина милиарда години. За него, както и за всички звезди, може да се определи на кой стадий от еволюцията си се намира. Понастоящем Слънцето е на първия стадий, характеризиращ се с трансформацията на водородните атоми в атоми на хелия; теоретически този стадий трябва да продължи още 5 милиарда години и половина съгласно направените пресмятания, според които за звезда от типа на Слънцето първият стадий обхваща общо 10 милиарда години. Според наблюденията, направени на други звезди от същия тип, след този стадий следва втори, характеризиращ се със завършване на трансформацията на водорода в хелий, и като резултат – разширяване на външните слоеве и охлаждане на Слънцето. В последния стадий светимостта значително намалява и се повишава силно плътността. Подобен тип звезди са наречени бели джуджета.

От всичко посочено трябва да обърнем внимание не на датите, които могат да дадат само приблизителна представа за фактора време, а на произтичащата идея за еволюция. Научните познания позволяват да предскажем, че след няколко милиарда години условията в Слънчевата система ще се различават от днешните. Можем да предвидим, че Слънцето, както и другите звезди, чиито превръщания са били обект на наблюдение до последния стадий, ще достигне своята граница (на еволюцията).

Второто цитирано тук знамение от Корана (36: 38) споменава, че Слънцето плува към едно определено само за него място.

Съвременната астрономия е определила къде точно се намира то и дори му е дала името Слънчев апекс: в действителност слънчевата система се движи в пространството към една точка, разположена в съзвездие Херкулес, в съседство със звездата Вега (*d lyrae*), чиито координати са добре познати; скоростта на движение бе пресметната и тя е около 19 км в секунда.

Заслужаваше си да се направи подобно съпоставяне между сведенията на съвременната астрономия и двете знамения от Корана, за които бихме могли да кажем, че напълно съответстват на данните на съвременната наука.

Разширяването на вселената

Разширяването на вселената е едно от най-грандиозните явления, открити от съвременната наука. Днес това е ясно доказано понятие, като спорове съществуват единствено относно модела на неговото протичане.

Предсказано от общата теория на относителността, разширяването на вселената бе доказано от физиката чрез изучаване на спектъра на галактиките; непрекъснатото изместване към червеното в този спектър се обяснява с отдалечаването на галактиките една от друга. Така обемът на вселената непрестанно нараства и това разширяване става все по-значително с отдалечаването от нас. Скоростта на придвижването на звездните тела в процеса на разширяване може да бъде от порядъка на част от скоростта на светлината до стойности, по-големи от нея.

Дали следващото знамение от Корана: “И небето изградихме с [Нашата] сила. Ние даваме простор.” (51: 47), в което Бог говори, може да бъде съпоставено с въпросните съвременни представи?

Небето, превод на думата *samv'*, не е ли всъщност светът извън Земята, за който стана дума?

Преведеното с “ние даваме простор” представлява сегашно причастие в множествено число(*mysielyna*) на глагола *awsaea* , означаващ: разтягам, разширявам, правя по-просторно, по-пространствено, когато става дума за предмети.

Някои преводачи, неспособни да схванат смисъла на тази дума, ѝ придават значения, които ми се струват погрешни, като например “ние сме изпълнени с щедрост” (Р. Блашер). Други автори отгатват значението, но не смеят да го произнесат: Хамидуллах в превода си на Корана говори за разширяване на небето, на пространството, но с въпросителен знак. Има и други, които като обграждат своите коментари с авторитетни научни мнения, дават приведеното тук значение. Такива са коментарите на Мунтакаб, издадени от Върховния съвет по арабските работи в Кайро; те ясно говорят за разширяването на вселената.

Д. ПОКОРЯВАНЕТО НА КОСМОСА

Три знамения в Корана заслужават внимание в тази връзка. Едно от тях недвусмислено посочва какво предстои на хората да направят в тази област. В другите две Бог казва на неверниците в Мекка колко учудени биха били, ако можеха да се издигнат в небесата, като по този начин намежда, че те няма да могат да го направят.

1. Първото знамение е 33 от сура 55 :

“О, множество от джинове и хора, ако можете да проникнете зад пределите на небесата и на земята, проникнете! Не ще проникнете освен с власт [от Нас].”

Предложеният превод изисква няколко обяснения:

а) думата “ако” изразява в езика ни възможност, една хипотеза, която може както да бъде реализирана, така и да остане нереализирана. Арабският език може да предава много по-тънки нюанси при условията. Съществува дума, изразяваща евентуалност (*idhw*), друга – за реализуема хипотеза (*in*), и трета – за нереализуема хипотеза (*law*). В знаменията в Корана става дума за хипотеза, която може да бъде реализирана, изразена с *in* . Следователно съществува материална възможност за конкретна реализация. Това лингвистично дистанциране определено отстранява възможността за чисто мистично тълкуване на това знамение, което някои, макар и напразно, се опитват да направят.

б) Бог се обръща към духовете (*jinn*) и към човешките същества (*ins*), а не към алегорични фигури.

в) “Да проникнете зад пределите” е превод на глагола *nafadha* , следван от предлога *min* , който според речника на Казимирски означава прониквам, пресичам открай докрай и излизам от другата страна на едно тяло (казва се например за стрела, показала се от другата страна). Следователно той изразява навлизане навътре и излизане от другата старана на въпросните места.

г) Властта (могъществото) (*sultan*), която е необходимо на хората, за да извършат подобно дело, изглежда, е произлязла от Всемогъщия ⁶ .

Няма съмнение, че това знамение посочва възможността, която някога ще имат хората да направят това, което днес ние наричаме завоюване на космоса. Трябва да отбележим, че текстът на Корана предсказва не само проникването в небесата, но и в земята, т. е. експлоатацията на дълбините ѝ.

2. Другите две знамения са взети от сура 15 знамение 14 и 15. Както посочва контекстът на сурата, Бог говори на неверниците в Мекка:

“И да разтворехме над тях врата в небето, и да продължаха там да се изкачват, пак щяха да рекат: “Погледите ни бяха заслепени. Ние сме омагьосани хора.”

Това е израз на учудването пред едно неочаквано зрелище, отличаващо се от това, което може да роди човешкото въображение.

Условното изречение е въведено с думата *law* , която изразява хипотеза, но този път нереализуема за тези, за които се отнася този пасаж.

Следователно имаме пред себе си два откъса от текста на Корана, отнасящи се до овладяването на космоса, единият от които прави алюзия за това, което един ден ще стане действителност благодарение на властта, която Бог ще даде на човешкия ум и изобретателност, а другият споменава едно събитие, което неверниците от Мекка няма да преживеят, откъдето и характерът на събитие, което няма да се случи. Но това събитие ще бъде преживяно от други, както може да се предположи от първото по-горе цитирано знамение. Той описва човешките реакции пред неочакваното зрелище, което ще се открие пред пътешествениците в космоса: объркани погледи, впечатлението, че са омагьосани...

Именно по този начин астронавтите преживяваха това чудно пътешествие след 1961 г., датата на първия полет на човек около Земята. Знае се, че когато се наблюдава отгоре, земната атмосфера значително се отличава от лазурната картина, към която сме привикнали и която е резултат от явлението абсорбция на слънчевата светлина от атмосферните слоеве. Човекът наблюдател, намиращ се извън атмосферата в космоса, вижда небето черно и Земята изглежда обвита в синкаво сияние, дължащо се на същото явление, докато Луната, която е лишена от атмосфера, се очертава на фона на черното небе със своите цветове. За човек това е едно напълно ново зрелище, което фотографите превърнаха в класическо за хората от нашата епоха.

Невъзможно е човек да не се учуди, когато след съпоставянето на текста на Корана и съвременните данни, открива до каква степен са точни твърденията, дело на един човек, живял преди почти четиринайсет века.

¹ Често съм ставал свидетел на думи, изречени от хора, опитващи се да дадат хуманно обяснение - но само хуманно - на всеки проблем, поставен от Корана: ако книгата съдържа учудваща точност в областта на астрономията, то е защото арабите са били много напреднали в тази област. Това означава просто да се отрича, че развитието на науката в ислямските страни се е осъществило след появата на Корана. Тоест научните познания от тази епоха не биха били достатъчни за едно човешко същество да напише някои от знаменията за астрономията в Корана. В следващите параграфи ще приведем подходящи доказателства за това.

² Тук небето и светлината са като свидетели, които наблягат върху важността на следващия текст.

³ Знаем, че когато един метеорит достигне високите слоеве на атмосферата, може да се предизвика осветяващия ефект на падащата звезда.

⁴ Арабският термин *kawwara* има няколко значения. Преводът на Корана, който ползваме в тази книга, е дело на проф. Цветан Теофанов и в него терминът е преведен като "следва", но същевременно има и значение "загръща". - Бел. прев.

⁵ Изразите "двата изгрева" ("изтока") и "двата залеза" ("запада") обозначават различните положения на Слънцето през лятото и зимата. - Бел. прев.

⁶ Това знамение е последвано от покана да признаем богатата на Господ; такъв е сюжетът в цялата сура.

V. ЗЕМЯТА

Както и при другите разгледани по-горе проблеми, знаменията в Корана, отнасящи се до Земята, са разпръснати из цялата Книга. Тяхната класификация е трудна; представената тук е изцяло лична.

За да внесем яснота в изложението, първо би трябвало да отделим няколко знамения, които въпреки че често засягат по-обща теми, представляват и покана към хората за размишление върху Божията благодетелност с помощта на предложените примери.

Могат да бъдат отделени и други групи знамения, засягащи по-конкретни теми, например:

- кръговрата на водите и на моретата;
- земния релеф;
- земната атмосфера.

А. ЗНАМЕНИЯ ОТ ОБЩ ХАРАКТЕР

Едновременно с предложените аргументи, подканващи хората да размишляват върху благодетелността на Бога спрямо Неговите създания, тези знамения тук-там съдържат сведения, които е интересно да съпоставим с данните на модерната наука. Освен това, те представляват интерес и поради факта, че в тях липсват разпространените сред хората по време на Посланието вярвания, отнасящи се до някои природни явления, чиято погрешност съвременната наука доказва по-късно.

От една страна, знаменията изразяват прости идеи, леснодостъпни за разума на онези, към които поради географски причини Коранът е бил отправен първоначално – жителите на Мекка и Медина, бедуините от Арабския полуостров, а от друга страна – по-обща разсъждения, от които една по-образована публика във всяка страна и по всяко време може да се поучи, стига да си направи труда да разсъждава, което е и признак за универсалността на Корана.

Тъй като отсъства каквото и да е подреждане на знаменията в Корана, тук те са представени по реда на сурите.

– *сура 2, знамение 22:*

“... от Онзи, Който стори за вас от земята постеля и от небето – свод, и изсипва вода от небето, и чрез нея вадите плодовете – препитание за вас! И като знаете това, не сторвайте подобия на Аллах!”

– *сура 2, знамение 164:*

“В сътворяването на небесата и на земята, и в промяната на нощта и деня, и в корабите, плаващи в морето с онова, което носи полза на хората, и във водата, която Аллах изсипва от небето, и съживява с нея земята след нейната смърт, и множи там всякакви твари, и в смяната на ветровете, и в покорните между небето и земята облаци – наистина има знамения за хора проумяващи.”

– *сура 13, знамение 3:*

“Той е, Който разпротря земята и стори по нея непоклатими планини и реки, и от всички плодове стори там по два вида. Той покрива деня с нощта. В това има знамения за хора мислещи.”

– *сура 15, знамения 19–21:*

“И разпротряхме земята, и положихме върху нея непоклатими планини, и сторихме от нея да поникне от всяко нещо, което се мери. И сторихме там препитание за вас и за онзи, когото вие не храните. И няма нещо, съкровищниците на което да не са при Нас, и го спускаме Ние само в знайно количество.”

– *сура 20, знамения 53–54:*

“Той е, Който стори земята да е постеля за вас и прокара там пътища за вас, и изсипва вода от небето чрез нея вадим Ние видове от различни растения. Яжте и пасете добитъка си! В това има знамения за разумните хора.”

– *сура 27, знамение 61:*

“Или Онзи, Който направи земята устойчива и прокара през нея реки, и направи там непокатими планини, и направи между двете морета преграда? И така, има ли друг бог заедно с Аллах? Не, ала повечето от тях не знаят.”

Тук се споменава за стабилността на земната повърхност. Известно е, че в първите стадии от съществуването на Земята, нейната външна обвивка е била нестабилна преди да изстине. Всъщност земната кора не е напълно стабилна, тъй като съществуват зони, където периодично има земетресения. Що се отнася до преградата между двете морета, с нея се изобразява липсата на смесване на морските и речните води в някои големи естуари, както ще видим по-нататък.

– сура 67, знамение 15:

“Той е, Който подчини за вас земята, затова ходете из нейните краища и яжте от Неговото препитание! Към Него е възкресението.”

– сура 79, знамения 30–33:

“...и земята след това разпростря. Извади от нея водите и пасбищата ѝ, и планините побиха за ползване от вас и от вашия добитък.”

В много от тези знамения се подчертава значението на наличието на вода на земната повърхност и на практическия резултат от това – плодородието. Несъмнено водата в пустинните страни е елемент номер едно за оцеляването на хората. Но твърденията в Корана надхвърлят тази географска особеност. Подчертава се уникалността на Земята, единствената планета в Слънчевата система, богата на вода. Без вода Земята би представлявала едно мъртво небесно тяло, подобно на Луната. Коранът отрежда първо място на водата при изреждане на природните феномени на Земята. Водният кръговрат е описан в него със забележителна точност.

Б. КРЪГОВРАТ НА ВОДАТА И МОРЕТАТА

Когато днес четем едно след друго знаменията в Корана, отнасящи се до ролята на водите в човешкия живот, изразените идеи ни се струват ясни. Обяснението е просто: днес всички познаваме – повече или по-малко – кръговрата на водата в природата.

Но ако вземем под внимание древните представи по този въпрос, ще установим, че Коранът и сведенията в него не съдържат елементи от разпространените тогава митически идеи и при изработването на които по-голяма роля е изиграла философската спекулация, отколкото сведенията, получени чрез наблюдение. Ако сведенията за подобряване на напояването са били получени по емпиричен път, то в общ план, т. е. относно кръговрата на водите, представите биха били неприемливи в наше време.

Колко просто би било да се приеме, че подземните води се дължат на просмукването на валежите в почвата. Но в древните времена концепцията на Витрувий, който през I в. пр. Хр. е застъпвал тази идея, е била едно изключение. В течение на дълго време, в което се включва и епохата на Кораничното послание, хората са имали напълно погрешни представи за водния режим.

В статията “Хидрогеология” в *Encyclopedia Universalis* двама специалисти по тези въпроси, Ж. Гастани и Б. Блаву, правят следния исторически преглед на интересувания ни въпрос:

Според Талес от Милет, VII в. пр. Хр., ветровете тласкат океанската вода навътре в континентите, тя пада на земята и почива в почвата. Платон споделял тази идея и смятал, че връщането на проникналата в почвата вода ставало през една огромна пропаст, Татар. Теорията е имала многобройни привърженици чак до XVIII в., до появата на Декарт. Аристотел смятал, че парата от водата в почвата се кондензира в студени кухни в планините и образува подземни езера, които подхранват изворите. Негов последовател е Сенека (I в.) и той имал съмишленици до 1877 г., сред които О. Волже... Първата ясна теория за кръговрата на водата е формулирана още през 1580 г. от Бернар Палиси..., който обявява, че подземните води възникват при просмукването

на дъждовните води в почвата. Тази теория е потвърдена от Е. Мариот и П. Перо през XVII в.

В приведените по-долу пасажии от Корана няма и следа от неверните представи от времето на Мухаммед:

– сура 50, знамения 9–11:

“И изсипваме ¹ от небето благословена вода, и сторваме да израстват чрез нея градини и зърно за жътва, и високи палми с гроздове, скупчени един връз друг – препитание за рабите. И съживяваме с нея мъртва земя. Така ще бъде и възкресението.”

– сура 23, знамения 18–19:

“И изсипваме от небето вода с мяра, и я съхраняваме в земята, и несъмнено можем да я отнесем. С нея сътворяваме за вас градини с палми и грозде – там има за вас много плодове и от тях ядете...”

– сура 15, знамение 22:

“И изпращаме ветровете – оплождащи, и утоляваме жаждата с вода, която изсипваме от небето, а вие не можете да я съхраните.”

Последното знамение може да се тълкува по два начина. Ветровете, които оплождат, могат да бъдат оплодителни чрез пренасянето на семената, но също може да се отнася за метафора по аналогия, посочваща ролята на вятъра за превръщането на един безводен облак в дъждовен: тази роля често се споменава, както в следните знамения:

– сура 35, знамение 9:

“Аллах е, Който праща ветровете, и те понасят облаци, и ги насочваме Ние към мъртва земя, и съживяваме с тях земята след нейната смърт. Така ще бъде и възкресението!”

За отбелязване е, че стилът на първата част на знамението е този на разказ, след който без преход следва декларация на Бог. Подобни промени във формата на разказа се срещат често в Корана.

– сура 30, знамение 48:

“Аллах е, Който праща ветровете, та надигат облаци, и ги разстила по небето, както пожелае, и ги натрупва, и виждаш как дъждът излиза от тях. И щом ги изсипе над когото пожелае от Своите раби, ето ги – радват се...”

– сура 7, знамение 57:

“Той е Онзи, Който праща ветровете като благовестие пред Своята милост. Когато понесат тежък облак, Ние го насочваме към мъртва земя и изливаме там водата, и изваждаме с нея всякакви плодове. Така изваждаме и мъртвите, за да се поучите.”

– сура 25, знамения 48–49:

“Той е, Който праща ветровете като благовестители преди Своята милост. И изсипваме чиста вода от небето, за да съживим с нея мъртвата земя и да пият сътворените от Нас многобройни хора и добитък.”

– сура 45, знамение 5:

“И промяната на нощта и деня, и онова, което Аллах изсипва от небето за препитание, и съживява с него земята след нейната смърт, и смяната на ветровете, са знамения за хора проумяващи.”

Както показва контекстът, дарът, за който става дума в последното знамение, е водата, слязла от небето. Но акцентът е поставен върху промяната на ветровете, изменящи режима на дъждовете.

– сура 13, знамение 17:

“Изсипва Той вода от небето и се пълнят долини според отреденото за тях, и понася потокът висока пяна. И от онова, което разпалват в огъня, желаейки украшение или вещ, излиза подобна пяна. Така Аллах посочва истината и лъжата. И отива пяната

напразно, а онова, което е полезно за хората, остава на земята. Така Аллах посочва примерите.”

– сура 67, знамение 30. Бог нарежда на Пророка:

“Кажи: “Виждате ли? Ако водата ви потъне, кой ще ви даде изворна вода?”

– сура 39, знамение 21:

“Нима не виждаш [о, човеко], че Аллах изсипва вода от небето и я влива в потоци под земята, после чрез нея вади посеви от различни видове. После те изсъхват и ги виждаш пожълтели, после ги превръща в съчки. В това има напомняне за разумните хора.”

– сура 36, знамение 34:

“И създаваме там градини с палми и грозде, и сторваме там да бликнат извори...”

В трите последни знамения се подчертава значението на изворите и подхранването им с дъждовна вода. Този факт заслужава по-специално внимание, като знаем, че през Средновековието са господствали теории като тази на Аристотел, според когото изворите се подхранват от подземни езера. В статията си “Хидрология” в *Encyclopedia Universalis* М. Ремениера, професор в Националното училище по селскостопанската дейност, горите и водите, описва главните етапи на хидрологията и споменава великолепните стари съчинения по напояване, особено в Близкия изток, като отбелязва, че по това време господства емпиризмът, откъдето и представите, опиращи се на погрешни схващания. Той проследява във времето: “Едва през Ренесанса (в периода 1400 и 1600 г. приблизително) чисто философските теории отстъпват място на изследванията, основани на обективно наблюдение на хидрологическите явления. Леонардо да Винчи (1452–1519) се противопоставя на твърденията на Аристотел. В своето Възхитително слово за природата на водите и изворите, както природни, така и изкуствени (1570, Бернар Палиси предлага точно описание на водния кръговрат и поточно на подхранването на изворите от дъждовете.”

Не намираме ли същото твърдение в знамение 21 на сура 39, споменаващо насочването на дъждовната вода към изворите в земята?

Дъждът и градушката са тема на знамение 43 от сура 24 :

“Не виждаш ли, че Аллах подкарва облаците, после ги съединява, после ги сторва на купчина и виждаш как дъждът излиза от тях. И спуска от планини в небето градушка, и поражая Той с нея когото пожелае, и я отклонява от когото пожелае. И блясъкът на Неговата мълния едва не отнема зрението.”

Следващият пасаж заслужава да бъде коментиран (сура 56, знамения 68–70):

“И не виждате ли водата, която пиете? Вие ли я изсипвате от облака или Ние я изсипваме? Ако пожелаехме, бихме я сторили солена, защо тогава не сте признателни?”

Споменаването на факта, че Бог може да направи солена вода, която не е такава, е начин да се изрази Божието всемогъщество. Но докато първото е просто една остроумна мисъл, второто (да се напомни на хората, че те не са в състояние да предизвикат дъжд) е претърпяло промени в една епоха, когато техниката позволява да се предизвикат валежи по изкуствен начин. Дали човешката способност за предизвикване на валежи противоречи на твърдението в Корана?

В дадения случай не е така, тъй като трябва да се имат предвид ограничените човешки способности в тази област. М. А. Фаси, главен инженер на Националната метеорологична служба, пише в статията “Валежи” в *Encyclopedia Universalis* : “Невъзможно е да се предизвика валеж от облак, който не е дъждовен или от облак, който още не е достигнал необходимата степен на еволюция (на зрелост).” Следователно човек може единствено да ускори чрез технически средства процеса на валеж, но при условие, че са налице естествените фактори за това. Ако това не беше така, не би съществувала суша, което очевидно не е вярно. Господството над дъжда и хубавото време остава една мечта. Човек не може да прекъсне по свое желание

установения цикъл, осигуряващ кръговрата на водата в природата, който според сведенията на съвременната хидрология изглежда така:

Топлинното излъчване на слънцето предизвиква изпаряването на океаните и на всички земни повърхности, покрити или напоени с вода. Освободената по този начин водна пара се издига в атмосферата и чрез кондензация се образуват облаците. Под въздействието на вятър те се преместват на различни разстояния, като или изчезват, без да дадат дъжд, или се съединяват с други облаци, за да се достигне до по-голяма кондензация, или се разделят, като раждат валежи на определена степен от еволюцията на облака. След като дъждовете достигнат моретата (покриващи 70% от земната повърхност), цикълът се затваря. Част от достигналите земята се поглъща от растенията и участва в развитието им; чрез дишането те отделят отново част от водата в атмосферата. Друга част повече или по-малко прониква в почвата, откъдето се насочва към океаните чрез водните потоци или се просмуква в почвата, за да се появи чрез изворите в реките на повърхността.

При съпоставянето на сведенията на съвременната хидрология със съдържащите се в множество знамения в Корана, цитирани в този параграф, констатираме пълното съответствие между тях.

Моретата

Ако знаменията в Корана предлагат материал за сравнение със съвременните познания относно кръговрата на водата в природата, същото не може да се каже за моретата. Нито едно коранично твърдение по този въпрос не може да бъде обект на съпоставка. Но въпреки това трябва да подчертаем, че нито едно твърдение в Корана не е свързано с вярванията, митовете или предразсъдъците от онова време.

Няколко знамения, които съдържат сведения за океаните и корабоплаването – плод на наблюдения – подканва към размишление относно Божието всемогъщество. Това са:

– *сура 14, знамение 32:*

“... (Аллах) подчини за вас корабите да плават по морето според Неговата повеля...”

– *сура 16, знамение 14:*

“Той е, Който подчини морето, за да ядете оттам прясно месо и да извличате оттам украшения, които носите. И виждаш корабите да го браздят, и за да търсите от Него благодат, и за да сте признателни.”

– *сура 31, знамение 31:*

“Нима не виждаш, че корабите плават по морето с милостта на Аллах, за да ви покаже Той от Своите знамения? В това има знамения за всеки многотърпелив, признателен.”

– *сура 55, знамение 24:*

“И Негови са плаващите кораби, въздигнали се като планини в морето.”

– *сура 36, знамения 41–44:*

“И знамение за тях е, че пренесохме бащите им [с Нух] в натоварения Кораб. И създадохме за тях негови подобия, на които се возят. И ако пожелаем, ще ги издавим и нито ще имат избавител, нито ще бъдат спасени, освен по милост от Нас и за временна наслада.”

Очевидно тук става дума за кораб, носещ хората по морето подобно на Ковчега, някога спасил Ной заедно с обитателите на този съд и позволил им да стигнат до суша.

От тези знамения, посветени на морето, може да се извлече още един емпиричен факт, свързан с него и който притежава специфична особеност. Три знамения посочват някои характеристики на големите реки при вливането им в океаните.

Явлението, при което сладката вода от реките не се смесва незабавно със солената морска вода, е добре познато. Коранът го споменава във връзка с устието на Тигър и Ефрат, които при сливането си, образуват едно “море”, дълго повече от 150 километра,

Шат Ел Араб. Влиянието на приливите предизвиква в дъното на залива едно щастливо за хората явление – навлизането на сладка вода навътре в земята, като така се осигурява достатъчното ѝ напояване. За да разберем правилно текста, трябва да знаем, че с “море” се предава основният смисъл на думата *bahr* , означаваща голяма маса вода и която може да бъде употребена както за океан, така и за голяма река, например Нил, Тигър и Ефрат.

Трите знамения, споменаващи това явление, са следните:

– сура 25, знамение 53:

“Той е, Който разположи в съседство двете морета, едното сладко, утоляващо жаждата, а другото – солено, горчиво. И стори между тях граница и възбранена преграда.”

– сура 35, знамение 12:

“И не са еднакви двете води [на реките и на моретата] едната е сладка, утолява жаждата, приятна е за пиене, а другата е солена, горчива, и от всяка ядете прясно месо, и [от солената] извличате украшения, които носите. И виждаш корабите там да порят вълните, за да търсите от Неговата благодат. И за да сте признателни!”

- Сура 55, знамения 19, 20 и 22:

“Пусна Той двете морета да се срещнат, но между тях има преграда, която не прстъпват... От двете излизат бисери и корали.”

Освен посочения по-горе факт, знаменията споменават и благата, получени от солените и сладките води: риба, украшения за облеклото: корали, перли. Що се отнася до явлениято несмесване на речните и морските води в устието, трябва да знаем, че то не е характерно само за Тигър и Ефрат, които не са споменати в текста, но както се предполага, то се отнася за тях. Водни потоци с много голям дебит като Мисисипи или Ян Цзъ имат същата особеност: смесването на водите при тях понякога става навътре в открито море.

В. ЗЕМНИЯТ РЕЛЕФ

Земният строеж е сложен. Днес можем да изобразим Земята най-общо като съставена от ядро, в централната част на което се развиват много високи температури, в което се намира течна скална маса, и от един повърхностен слой, земната кора – стабилна и студена. Този слой е много тънък: от няколко километра до най-много няколко десетки километра, докато земният радиус е малко по-голям от 6000 километра; това означава, че кората е едва около една стотна от радиуса на сферата. Върху тази ципа, ако можем да я наречем така, протичат геологичните феномени. В основата им е нагъването, което поражда планинските вериги; в геологията образуването им се нарича орогенеза. Това е процес с много голямо значение, тъй като на появата на такава форма на релефа, каквато е една планина, отговаря по дълбочина пропорционално пропадане на земната кора, което осигурява основа в слоя, разположен отдолу.

Едва отскоро е позната историята за разделянето на моретата и сушата, затова тя е непълна, дори за по-близките периоди. Възможно е океаните, образуващи хидросферата, да са се появили преди около половин милиард години. В края на първичната ера континентите са образували един масив и след това са се разпръснали. Впрочем континентите или части от тях са се появили в резултат на образуването на планините в океанската зона (например така е при северноатлантическия континент и при част от Европа).

Според съвременните представи главно място в образуването на континентите заема възникването на планинските вериги. Еволюцията на Земята от първичната до четвъртичната ера се разделя на “орогенични фази”, като самите те са групирани на “цикли” със същото име, и всяко образуване на планински форми оказва влияние върху равновесието между моретата и континентите. Така някои части на земната повърхност

изчезват, за да се появят други, и в течение на стотици милиони години разпределението между континенталните и океанските площи се променя. Днес първите заемат само три десети от повърхността на планетата.

Така могат да бъдат обобщени – много непълно и неточно промените, настъпили през последните стотици милиони години.

Относно земния релеф Коранът споменава единствено за образуването на планините. Малко може да се каже по въпроса, който ни интересува – образуването на Земята, чрез знамения, изразяващи само загрижеността на Бог към хората, както е в:

– сура 71, знамения 19 и 20:

“Аллах стори за вас от земята постеля, за да ходите там по широки пътища.”

– сура 51, знамение 48:

“И земята Ние разстлахме. Колко прекрасно разстиламе!”

Килимът, който е бил разстлан или разгънат, това е земната кора или повърхност, втвърдената черупка, върху която можем да живеем, тъй като долните пластове са много топли, течни и чужди на всякакъв вид живот.

Много важни са кораничните твърдения, свързани с планините и тяхната стабилност вследствие на явлението нагъване.

– Сура 88, знамения 19 и 20: Контекстът подканва неверниците да обърнат погледите си към някои природни явления, като:

“И как бяха възправени планините, и как бе разпростряна земята?”

В този текст ясно проличава идеята за вкореняването на планините във вътрешността на земята.

Следващите текстове го уточняват:

– сура 78, знамения 6 и 7:

“Не сторихме ли Ние земята постеля и планините – подпори?”

Подпорите, за които става дума, служат за закрепването на палатка в земята (*awtad* , мн. ч. *watad*).

Въз основа на релефните образувания съвременните геолози описват нагъванията на Земята, които имат различни размери, достигащи един километър и дори до десетки километри. Резултат от тези гънки е стабилността на земната кора.

Затова няма нищо чудно във факта, че в Корана можем да прочетем разсъждения относно планините, като:

– сура 79, знамение 32:

“...и планините поби..”

– сура 31, знамение 10:

“(Господ)...положи върху земята непоклатими планини, за да не се люлее с вас...”

Същото изречение се повтаря в сура 16, знамение 15. По малко по-различен начин сура 21, знамение 31 изразява тази идея:

“И направихме по земята непоклатими планини, за да не се люлее с хората.”

Тези знамения посочват, че начинът на разполагане на планините осигурява стабилността им, което напълно отговаря на сведенията от геологията.

Г. ЗЕМНАТА АТМОСФЕРА

Освен споменаването на някои отличителни черти на небето, които разгледахме в предната глава, Коранът съдържа и няколко пасажа, отнасящи се до атмосферните явления. Що се отнася до съпоставянето им със съвременните познания, само ще отбележим, че тук, както и навсякъде, няма никакво противоречие между научните данни в наше време за въпросните явления.

Височина над морското равнище

В знамение 125 на сура 6 е приведено едно напълно банално наблюдение за неразположението, което изпитваме на голяма височина, нарастващо с изкачването:

“И когато Аллах поиска да напъти, разтваря Той гърдите му за Исляма, а когато поиска да остави в заблуда, прави гърдите му тесни, свити, сякаш се издига към небето.”

Някои твърдяха, че неразположението, предизвикано от голямата височина, е било непознато на арабите по времето на Мухаммед. Изглежда, че не е било така: наличието в Арабския полуостров на върхове, чиято височина надхвърля 3500 метра, прави малко вероятно подобно твърдение.² Същото се отнася и за коментаторите, които искат да видят тук предсказание, отнасящо се до овладяването на космоса, което поне при този пасаж трябва категорично да бъде отхвърлено.

Атмосферното електричество

Атмосферното електричество и резултатите от него: светкавицата и градушката, са споменати в следните знамения:

– сура 13, знамения 12-13:

“Той е, Който ви показва мълнията за страх и надежда, и сътворява натежалите облаци. И гърмът възхвалява Неговата слава, и ангелите – страхувайки се от Него. И праща Той светкавиците, и поражая с тях когато пожелае. Спорят за Аллах [неверниците], а Той е Силният по мощ.”

– сура 24, знамение 43 (вече цитиран в тази глава):

“Не виждаш ли, че Аллах подкарва облаците, после ги съединява, после ги сторва на купчина и виждаш как дъждът излиза от тях. И спуска от планини в небето градушка, и поражая Той с нея когато пожелае, и я отклонява от когато пожелае. И блясъкът на Неговата мълния едва не отнема зрението.”

Тези знамения ясно посочват зависимостта, съществуваща между образуването на дъждовните облаци или градушката и на гърма: при първия случай имаме обект на желание поради благодеянията му, които прави, докато във втория – на страх, като падането му е подчинено на Всемогъщия. Връзката между двете явления отговаря на съвременните познания за атмосферното електричество.

Сянката

Един феномен, какъвто е сянката и преместването ѝ, чието обяснение в наше време е просто, е обект на следните разсъждения:

– сура 16, знамение 81:

“И стори Аллах за вас сенки от онова, което е сътворил...”

– сура 16, знамение 48:

“Нима не видяха всяко нещо, което Аллах е сътворил? Свеждат се сенките му надясно и наляво, кланяйки се на Аллах със смирение.”

– сура 25, знамения 45 и 46:

“Не виждаш ли как твоят Господ разпростира сянката? А ако пожелаеше, Той би я сторил неподвижна. После сторваме слънцето неин водител. После малко по малко я скъсява.”

Освен че всяко създадено нещо се подчинява изцяло на Бог, включително и сянката му, и че Той може да я прибере така, както я е разпрострял, текстът на Корана посочва съществуването на връзка между сянката и слънцето. Трябва да припомним, че по времето на Мухаммед се е смятало, че придвижването на Слънцето от изток на запад предизвиква преместването на сянката. Това намерило приложение при слънчевия часовник, измерващ времето между изгрева и залеза на слънцето. Коранът посочва явлението, без да споменава разпространеното по това време обяснение: то е продължило да съществува векове след времето на Мухаммед. Но в крайна сметка е било признато за невярно. Коранът говори само за ролята на слънцето като индикатор на сянката. Може да констатираме отсъствието на каквото и да е разминаване между описанието на сянката в Корана и познанията ни за това явление в съвременността.

¹ *Навсякъде в цитираните тук знамения от Корана се подразбира, че извършителят на действието от глаголите в 1 л. мн.ч. е Господ.*

² *Град Сана, столица на Йемен, който е бил обитаван по времето на Мухаммед, е разположен на почти 2400 м надморска височина.*

VI. РАСТИТЕЛНОТО И ЖИВОТИНСКОТО ЦАРСТВО

В тази глава са събрани множество знамения, отнасящи се до появяването на живота, до някои характерни черти на растителното царство и до теми, свързани изцяло или частично с животинското царство. Групирането в една логична класификация на, разпръснатите из цялата книга знамения, би могло да даде обща представа за сведенията в Корана по тези въпроси.

При изучаването на текста на Корана във връзка с темите, засегнати в тази и следващата глава, понякога възникват особено деликатни проблеми, дължащи се на различията в речника. Това в частност се отнася до живите същества: растенията, животните и хората, тъй като съпоставянето на текстовете с познанията на науката е абсолютно необходимо, за да открием смисъла на някои твърдения в Корана.

Става ясно защо множество преводи на въпросните пасажии от Корана, направени от литератори, изглеждат неточни за хората на науката. Същото се отнася и за коментарите, чиито автори не притежават необходимите за разбирането на текста научни познания.

А. ПРОИЗХОДЪТ НА ЖИВОТА

Човек винаги си е поставял този въпрос както за себе си, така и за заобикалящите го живи същества. Ще го разгледаме в по-общ план. Появата на човека на Земята и размножаването му, които са обект на важни разсъждения, ще разгледаме в следващата глава.

Тъй като Коранът засяга произхода на живота много общо, то той го споменава лаконично в едно знамение, който включва и процеса, за което вече говорихме – образуването на вселената.

– сура 21, знамение 30:

“Не виждат ли неверниците, че небесата и земята бяха съединени, а Ние ги разделихме? И сторихме от водата всяко живо същество. Не ще ли повярват?”

Значението “сторихме” е несъмнено. Изречението може да означава както че всяко живо нещо е било направено от вода, така и че всяко живо същество произлиза от водата. Двата възможни смисъла отговарят на научните данни: доказано е, че животът е произлязъл във водата и че водата е първата съставка на всяка жива клетка. Без вода животът би бил невъзможен. При спор дали на една планета е възможен живот незабавно се поставя въпросът: има ли там достатъчно вода?

Съвременните данни ни позволяват да предположим, че най-древните живи същества са принадлежали към растителното царство: в най-старите познати пластове, от времето преди камбия, са били открити водорасли. Представителите на животинското царство трябва да са се появили малко по-късно: те също са произлезли от океана.

Думата, преведена тук като вода, е *тв'*. Тя означава както водата в океаните, така и водата на небето или въобще някаква течност. В първия смисъл водата е задължителен елемент за всяко растение.

– сура 20, знамение 53:

“Той е, Който стори земята да е постеля за вас и прокара там пътища за вас, и изсипва вода от небето – чрез нея вадим Ние видове от различни растения.”¹

За първи път се споменават двойките растения – понятие, върху което ще спрем по-долу.

Във втория смисъл течност изобщо, думата е употребена в неопределена форма, като посочва това, което е в основата на образуването на всяко животно:

– сура 24, знамение 45:

“Аллах сътвори от вода всяка твар.”

По-долу ще видим, че думата се употребява също за семенната течност.²

Следователно всички твърдения в Корана, отнасящи се до произхода на живота било за произхода на живота изобщо, за елемента, който предизвиква поникването на растенията, или за зародиша на животните – съответстват напълно на съвременните научни представи. Нито един от митовете за произхода на живота, разпространени по това време, не е включен в текста на Корана.

Б. РАСТИТЕЛНОТО ЦАРСТВО

Невъзможно е тук да цитираме извънредно многобройните пасажии в Корана, разказващи за Божиите благодения, свързани с дъжда, който прави възможно поникването на растенията. Нека изберем три знамения, свързани с този проблем:

– сура 16, знамения 10 и 11:

“Той е, Който изсипва вода от небето. За вас от нея има за пиене и от нея [израстват] храсти, откъдето пасете [добитъка]. С нея Той за вас изважда посеви и маслините, и палмите, и гроздето, и всички плодове.”

– сура 6, знамение 99:

“Той е Онзи, Който изсипва вода от небето и изваждаме Ние с нея кълн за всяко нещо, и изваждаме от него зеленина; от нея изваждаме струпани зърна, и от палмите, от техния завръз – близки гроздове, и градини с лози и маслини, и нарове – сходни и несходни. Вижте плодовете на всяко, когато връзва плод, и неговото зреене! В това има знамения за хора вярващи.”

– сура 50, знамения 9-11:

“И изсипваме от небето благословена вода, и сторваме да израстват чрез нея градини и зърно за жътва, и високи палми с гроздове, скупчени един връз друг – препитание за рабите. И съживяваме с нея мъртва земя. Така ще бъде и възкресението.”

Освен тези общи разсъждения Коранът предлага и други, отнасящи се по-конкретно до:

Равновесието в растителното царство

– сура 15, знамение 19:

“И разпростряхме земята, и положихме върху нея непоклатими планини, и сторихме от нея да поникне от всяко нещо, което се мери.”

Различието на храните

– сура 13, знамение 4:

“По земята има съседни участъци и градини с грозде, и посеви, и палми с общ корен и поотделно, поливани с една вода. Ние правим едни от тях по-вкусни от други. В това има знамения за хора проумяващи.”

Интересно да бъде отбелязано съществуването на тези знамения, за да се подчертае пестеливостта при използването на термините и отсъствието на твърдения, израз по-скоро на разпространени по това време вярвания, отколкото основни истини. Но най-интересни са знаменията в Корана, разказващи за размножаването на растителното царство.

Размножаването на растенията

Трябва да припомним, че в растителното царство размножаването става по два начина: полов и безполов. В действителност само първият може да бъде наречен

размножаване, тъй като представлява биологичен процес, имащ за цел появата на нов индивид, подобен на породилия го.

Безполовото размножаване представлява просто умножаване, тъй като е резултат от делението на един организъм, който, отделен от самото растение, се развива и става подобен на този, от който е произлязъл. Гийермон и Манжено го определят като “частен случай на растежа”. Един прост пример за него е размножаването чрез издънки: клонка, откъсната от едно растение, поставена в подходяща почва и поливана непрестанно, регенерира чрез пускането на нови корени. Някои растения притежават специализирани органи за постигането на това, други отделят спори, които се държат, ако е възможно да се нарече така, подобно на семена (да напомним, че последните са резултат от процеса на полово размножаване).

Половото размножаване се извършва чрез чифтосването на мъжките и женските елементи, принадлежащи към родовите органи, събрани в едно и също растение или разделени. Само то е споменато в Корана.

– сура 20, знамение 53:

“Той е, Който стори земята да е постеля за вас и прокара там пътища за вас, и изсипва вода от небето – чрез нея вадим Ние видове³ от различни растения.”

Двойките са превод на думата *zawj* (мн. ч. *azwaj*), чийто основен смисъл е: това, което заедно с друго прави чифт, като думата се употребява както за съпрузи, така и за обувки.

– сура 22, знамение 5:

“И виждаш земята безжизнена, но когато изсипваме вода върху нея, тя се раздвижва и набъбва, и отглежда всякакъв прелестен вид.”

– сура 31, знамение 10:

“...и караме с нея да поникват всякакви полезни видове.”

– сура 13, знамение 3:

“...от всички плодове стори там по два вида...”

Известно е, че плодът е продукт от процеса на размножаване на висшите растения, чиято структура е най-пълна и най-сложна. Преди стадия на плода е този на цветчето, което има мъжки органи (тичинки) и женски (плодници). След донасянето на тичинковия прашец последните дават плодове, при узряването на които се появяват семена. Следователно съществуването на всеки плод предполага наличието на мъжки и женски органи. Именно това иска да каже знаменieto в Корана.

Впрочем трябва да отбележим, че при някои видове е възможно развиването на плодове от неоплодени цветчета, както е при банана, някои сортове ананас, смокините, портокалите и лозата. Въпреки това се получават способни да се размножават растения.

Покълването на семето завършва процеса на размножаването, като външната му обвивка се разтваря (която може да е втвърдена във формата на костилка). Отварянето дава възможност на корените да излязат, тъй като те черпят от почвата необходимите вещества за превръщането на семето от растение със забавено развитие в нов индивид.

Едно знамение от Корана споменава за покълването:

– сура 6, знамение 95:

“Аллах разпуква зърното и костилката.”

Коранът, който често повтаря, че в растителното царство съществуват двойки растения, вписва това понятие в по-широки рамки, чиито граници остават неуточнени:

– сура 36, знамение 36:

“Пречист е Онзи, Който сътвори по двойки всичко от онова, което земята ражда, и от тях самите, и от онова, което не знаят!”

Възможни са многобройни хипотези относно същността на нещата, които са били непознати на хората по времето на Мухаммед и в които днес ние различаваме двойни структури или функциониране по двойки – както в света на безкрайно малкото, така и

на безкрайно голямото, както сред живото, така и сред неживото. Основната задача е да отделим ясно изразените идеи и за пореден път да констатираме пълното отсъствие на различия със съвременната наука.

В. ЖИВОТИНСКОТО ЦАРСТВО

В Корана множество въпроси, свързани с животинското царство, са обект на забележки, които изискват да припомним до съпоставянето им със съвременните научни достижения по някои частни проблеми. Но и тук, както и другаде, рискуваме да бъдем некоректни, ако не цитираме следното знамение, където Сътворението на някои части от животинското царство е посочено, за да наведе хората към размисли за Божието благоволение към тях. Пасажът е приведен с цел да се даде пример за начина, по който Коранът споменава хармоничното приспособяване на Сътворението към нуждите на хората, по-точно в селото, тъй като той не предлага материал за изследване от друг мащаб.

– сура 16, знамения 5 до 8:

“И сътвори Той добитъка. В него има топлина за вас и ползи, и от него ядете. В него има и хубост за вас, когато го прибирате вечер и когато го подкарвате на паша. И носи вашите товари към страни, които не бихте стигнали освен с тежък труд. Вашият Господ е състрадателен, милосърден. [Сътвори] и конете, и мулетата, и магаретата – за да ги яздите и за украса. И сътвори Той каквото не знаете.”

Освен разсъждения в най-общ план Коранът предлага и данни върху извънредно разнообразни теми:

- размножаването в животинското царство;
- споменава съществуването на животински общности;
- разсъждения относно пчелите, паяците, птиците;
- идея за произхода на млякото на животните.

1. Размножаването в животинското царство

То се споменава много кратко в *знамения 45 и 46 на сура 53*:

“... и Той създава двойките мъжко и женско, - от частица сперма, когато се изхвърля [в утробата]...”

“Двойки” е същият израз, както този, който открихме в знаменията, отнасящи се до размножаването на растенията. Тук става дума за половете. Важна подробност е уточнението, касаещо малкото количество течност, необходима за размножаването. Тъй като същата дума, означаваща “сперма”, е употребена за човека, в следващата глава ще направим коментар на тази интересна подробност.

2. Съществуването на животински общности

– сура 6, знамение 38:

“И няма твар по земята, нито птица, летяща с крилата си, без да са в общности, подобно на вас. Не пропуснахме нищо в Книгата. После при техния Господ ще бъдат събрани.”

Трябва да направим коментар на няколко момента от това знамение. Първо, съдбата на животните след смъртта им е посочена ясно: очевидно ислямът няма доктрина по този въпрос. Второ, общото за всички предопределение,⁴ за което, изглежда, става дума тук, може да бъде разбрано като абсолютно предопределение или като относително предопределение, ограничено до структурите и до една функционална организация, определяща даден начин на поведение: животното реагира на различните външни дразнения в зависимост от своята обусловеност.

Според Блашер, древният коментатор Рази е смятал, че това знамение се отнася само до инстинктивните действия, чрез които животното отдава почит на Бог.

В коментарите си към превода на Корана, шейх Си Бубакер Хамза говори за “инстинкта, който съгласно Божиата мъдрост тласка всички живи същества към

образуване на групи при размножаването и към организиране на общности, които за да оцелеят, изискват работата на всеки член да бъде полезна на цялата група”.

През последните десетилетия това поведение на животните беше внимателно проучено и в резултат се достигна откриването на истински животински общности. Разбира се, изследването на резултатите от работата на една общност са могли още преди много време да наведат на мисълта за съществуването им. Но едва наскоро бяха открити механизмите, управляващи подобно организиране при някои видове. Най-известният и най-добре проучен случай е този на пчелите, с който е свързано името на фон Фриш. Фон Фриш, Лоренц и Тинберген получиха за това Нобеловата награда през 1973 г.

3. Разсъждения за пчелите, паяците и птиците

Когато специалистите по нервната система искат да дадат впечатляващ пример за необикновената организация, управляваща животинското поведение, най-често посочваните животни са пчелите, паяците и птиците (най-вече мигриращите). Във всеки случай можем да твърдим, че въпросните три групи представляват много добри модели на висока организация.

Пчелата

Именно тя е обект на най-дълъг коментар в Корана:

– *сура 16, знамения 68 и 69:*

“И внуши твоят Господ на пчелите: “Вземете си жилища сред планините и по дърветата, и в онова, което [хората] градят! После яжте от всички плодове и следвайте пътищата на вашия Господ, улеснени [за вас]! Излиза от стомаха им пиение с различен цвят. В него има изцеление за хората.”⁵

Трудно е да разберем какво точно означава заповедта да се следват покорно пътищата на Повелителя, освен от най-обща гледна точка. Всичко, което можем да кажем благодарение на познанията ни за нейното поведение, е, че тук, както и при трите споменати в Корана животински вида, основа на поведението е една изключителна нервна организация. Известно е, че пчелите могат да общуват помежду си чрез своя танц; така те могат да съобщят на себеподобните си на какво разстояние се намират медоносните цветя. Известният опит на фон Фриш показва предназначението на движенията на насекомото, служещи за предаване на информация между пчелите – работници.

Паякът

В Корана паякът се споменава, за да се подчертае колко тънка е паяжината му, най-крехкото леговище от всички възможни. Това е едно нетрайно убежище, каквото е и това на хората, които са избрали други господари освен Бог, казва текстът на Корана.

– *сура 29, знамение 41:*

“Онези, които взимат за покровители други освен Аллах, приличат на паяка. Той си прави дом, но най-слабият от домовете е домът на паяка, ако проумяват.”

В действителност паяжината е съставена от много тънки копринени нишки, които се отделят от жлезите на насекомото. Тънкостта ѝ е недостижима за хората.

Натуралистите се интересуват от необикновения план на работа, записан в нервните клетки на насекомото, който му позволява да изработи паяжина със съвършена геометрия; Коранът обаче не споменава за това.

Птиците

Птиците са често споменавани в Корана – в епизоди от живота на Ибрахим (Авраам), на Юсуф (Йосиф), на Дауд (Давид), на Сулейман (Соломон) и на Иса (Иисус). Тези уточнения нямат връзка с разглеждания тук проблем.

По-горе посочихме присъствието на знамения, споменаващи съществуването на общности от земните животни и от птиците:

– *сура 6, знамение 38:*

“И няма твар по земята, нито птица, летяща с крилата си, без да са в общности, подобно на вас.”

Две други знамения подчертават строгото подчинение на птиците на Божията власт: – *сура 16, знамение 79*:

“Не виждат ли те птиците, покорни [да летят] в небесния простор? – Само Аллах ги крепи...”

– *сура 67, знамение 19*:

“Не виждат ли те птиците над тях, разтварящи и свиващи криле? Държи ги само Всемилоствия...”

Преводът на една дума от тези знамения е много сложен. В смисъла, в който е употребена тук, тя изразява идеята, че Бог държи във Властта Си птиците. Арабският глагол, за който става дума, е *amsaka*, чийто основен смисъл е слагам ръката си върху, хващам, държа, задържам някого.

Може с пълно право да сравним знаменията, които наблягат на особено тясната зависимост на поведението на птицата от божествения ред, със съвременните познания, които до каква степен на съвършенство притежават някои птици при определяне на придвижването си. Тъй като само съществуването на записана в генетичния код на животното програма за миграцията би могла да обясни по какъв начин много млади, без никакъв предварителен опит, без водач, птици са способни да преминат сложните и твърде дълги маршрути, за да се върнат отново на същата точна дата на мястото, откъдето са тръгнали. В книгата си *Моц и слабост*⁶ проф. Хамбургер посочва един много известен пример – този на “големия буревестник” от Тихия океан, прелитащ от 8 до 25 000 километра.⁷ Той отбелязва, че за подобно пътуване са необходими много точни указания, записани в нервните клетки на птицата. Със сигурност те са били програмирани. Но от кого ли?

4. Произход на съставките на млякото на животните

Произходът на съставките на млякото при животните е описан в Корана в пълно съответствие със сведенията на съвременната наука (*сура 16, знамение 66*). Въпросните знамения са преведени и тълкувани изцяло от автора на тази книга, тъй като дори съвременните преводи им придават значение, което според мен, е трудно приемливо. Ето два примера за това:

– *превод на Р. Блашер*:

“Наистина има какво да научите от стадата си! Ние ви поим с чисто мляко, великолепно за пиене, (произлизащо) от стомаха им, където се намира нещо средно между смляна храна и кръв.”

– *превод на проф. Хамидуллах*:

“Да, със сигурност, има повод за размишление във вашия добитък. От намиращото се в стомаха им, между екскрементите и кръвта, Ние ви накарахме да пиете чисто мляко, лесно за пиене от пиещите.”

Всеки физиолог, който види подобни текстове, би отговорил, че са много неясни, тъй като те ни най-малко не отговарят на дори на най-елементарните съвременни познания. А тези редове са дело на най-изтъкнатите арабисти. Известно е, че един преводач, колкото и добър експерт да е, може да направи грешка при превеждането на научни понятия, ако не е специалист във въпросната дисциплина.

Според мен точният превод е следният:

“Наистина във вашите стада добитък има какво да научите: Ние ви даваме да пиете от намиращото се във вътрешността им (и което е) което е резултат от сливането на съдържащото се във вътрешностите им и кръвта едно чисто мляко, лесно за поглъщане за тези, които го пият.”

Този превод е много близък до предложения от Мунтакаб в изданието от 1973 г. на Върховния съвет по Арабските дела в Кайро, което се основава на данните на съвременната физиология.

Предложеният превод предлага следните предимства от гледна точка на речника:

Аз преведох “във вътрешностите им”, а не както Р. Блашер и проф. Хамидуллах “в стомаха им”, тъй като думата *batn* може да означава както стомах, така и среда, вътрешност на нещо. В дадения случай тя няма точно определено анатомическо значение. “Във вътрешностите им” според мен се съгласува напълно с контекста.

Понятието за “произхода” на съставките на млякото е изразено с думата *min*, а за “сливането” – с *bayni*, като последната дума означава не само “между” или “сред”, както в двата други цитирани превода, но също служи да се изрази наличието на две неща или на две лица.

От научна гледна точка трябва да се потърси опора в понятията на физиологията, за да се разбере правилно смисълът на това знамение.

Основните субстанции, осигуряващи храненето на организма идват най-общо от химическите трансформации, които се извършват по дължината на хранопровода. Въпросните субстанции се образуват от елементите, които се намират във вътрешностите. Когато достигнат необходимата степен на химическа трансформация в стомаха, те преминават през стените му в кръвообращението.

Съставките на млякото се отделят от млечните жлези. Те се подхранват, ако може така да се изразим, от продуктите на храносмилането, донесени им от циркулиращата кръв. Следователно кръвта играе ролята на колектор и транспортира извлечените от храните вещества, за да подхрани млечните жлези, които произвеждат млякото, както и другите органи.

Процесът започва от намиращото се във вътрешностите и от кръвта, дори на нивото на стомаха. Познанията си в тази област дължим на достиженията на химията и на физиологията на храносмилането. По времето на пророка Мухаммед всичко това е било неизвестно за хората: познанията датират от съвременната епоха. Що се отнася до кръвообращението, то е било открито от Харви близо десет века след времето на Мухаммед.

Смятам, че наличието в Корана на знамения, споменаващи въпросните проблеми, не може да бъде обяснено от човек поради факта, че те са били написани много преди времето, от което датират нашите познания.

¹ Терминът *azwaј* от оригинала тук е преведен от проф. Теофанов като “видове”, а в сура 36:36 (вж. по-долу) като “двойки”. - Бел. прев.

² Тя се отделя от половите жлези и съдържа сперматозоиди.

³ Вж. бел.¹ на с. 214. - Бел. прев.

⁴ Във въведението към третата част на книгата видяхме, че при хората трябва по-скоро да се говори за предопределение.

⁵ Последното знамение е единственото в Корана, споменаващо възможността за лечение на хората. Наистина медът може да послужи като лекарство при някои възпаления. Никъде другаде в Корана не се споменава за съществуването на изкуството да се лекува.

⁶ Издание на Flammarion през 1972 г.

⁷ Той извършва прехода за 6 месеца и се връща без водач в изходния пункт, със закъснение най-много от една седмица.

VII. РАЗМНОЖАВАНЕТО ПРИ ХОРАТА

Размножаването при хората е тема, върху която всяко старо написано от човека произведение дори от момента, когато и най-малко навлезе в подробности, предлага със сигурност погрешни идеи. През Средновековието – и още в не толкова далечното време – размножаването е било съпроводено от всякакви митове или предразсъдъци. Но как би могло да бъде другояче, щом като за да станат ясни тези сложни механизми, е било необходимо човек да познава анатомията, да е открил микроскопа и да са съществували фундаменталните науки, от които са черпели физиологията, ембриологията, акушерството и т. н.

Съвсем друго е положението при Корана. Книгата на много места посочва точните механизми и споменава фазите на размножаването, без да изложи и едно неточно понятие. Всичко е изказано с прости изрази, лесно разбираеми за хората, и в пълно съответствие с много по-късно откритото.

Размножаването при хората е споменато в няколко десетки знамения в Корана без привиден ред, като е изразено с понятия, засягащи един или няколко момента от него. За да придобием обща представа, трябва да ги подредим в групи. Това, както и при другите разглеждани проблеми, ще улесни техния коментар.

Да си припомним някои понятия

Абсолютно необходимо е припомнянето някои от онези понятия, които са били непознати по времето на Откровението, както и през следващите векове.

Размножаването при хората се осигурява от серия процеси, които са общи за всички бозайници и в чиято основа стои оплождането в тръбата на една яйцеклетка, отделена от яйчника в средата на менструалния цикъл. Оплождащият агент се явява спермата на мъжа, или по-точно един сперматозоид, тъй като е достатъчна една оплождаща клетка; следователно за оплождането е достатъчно много малко количество от спермата, съдържаща значителен брой сперматозоиди (десетки билиони при едно отделяне на семенна течност). Течността се отделя от тестикулите, като незабавно се събира от система от резервоари и канали, завършващи в уринопровода; допълнителни жлези, разпръснати по дължината му, добавят към спермата допълнителни секреции, без оплождащ елемент.

Отделената яйцеклетка се разполага на точно определено място в женската родова система: тя слиза през тръбите в матката и се прикрепва в нея, като буквално се закачва, вмъквайки се в стените и в мускула, след образуването на плацентата – и с нейна помощ. Ако например оплодената яйцеклетка се прикрепя в тръбата вместо в матката, бременността се прекъсва.

В момента, когато ембрионът може да бъде наблюдаван с невъоръжено око, той представлява парче плът, в което е невъзможно първоначално да различим едно човешко същество. Той се развива прогресивно на последователни стадии, добре познати днес, като се развива скелет и около него – мускули, нервна система, кръвоносни съдове, т. е. – всичко необходимо на човешкото тяло.

Именно тези понятия ще послужат при сравняването на прочетеното в Корана относно размножаването.

Размножаването при хората според Корана

Не е лесно да придобием представа за съдържащото се в Корана по този въпрос. Първата трудност се състои във факта, че свързаните с него твърдения са разпръснати из цялата Книга, както по-горе бе посочено; но не това е най-сериозният проблем. И тук трудностите, свързани с речника, могат още в самото начало да заблудят изследвателя.

В нашата епоха продължават да се разпространяват преводи и коментари на някои пасажии, които могат да дадат на четящия ги учен напълно грешна представа за Откровението и за съдържанието му, свързано с разглеждания тук въпрос. Така например повечето преводи споменават, че човек се развива, започвайки от “сърсиреци”, “срастване”; подобно твърдение е напълно неприемливо за учен, специалист в тази област. Никога човекът не е имал подобен произход. В параграфа за развитието на яйцеклетката в матката, ще видим причините, които са довели изтъкнати познавачи на арабския език до такива грешки.

Този извод ни позволява да предположим колко голямо значение има свързването на познанията относно езика с научните познания, за да разберем смисъла на твърденията в Корана относно размножаването.

Първо, Коранът акцентува върху последователните трансформации на ембриона до края на престоя му в матката.

– сура 82, знамения 6–8:

“О, човече, какво те отвлеche от твоя щедър Господ, Който те сътвори и съчлени, и осъразмери? В какъвто образ пожела, в такъв те нагласи.”

– сура 71, знамение 14:

“Сътвори ви Той на етапи.”

Заедно с тази твърде обща забележка текстът на Корана привлича вниманието върху няколко момента, засягащи размножаването, които бихме могли да подредим по този начин:

- 1) оплождането се извършва благодарение на много малко количество течност;
- 2) природата на оплождащата течност;
- 3) прикрепване на оплодената яйцеклетка;
- 4) развитието на ембриона.

1. Оплождането се извършва благодарение на много малко количество течност
Единайсет пъти Коранът се спира на това понятие, като използва следния израз:

– сура 16, знамение 4:

“Той сътвори човека от частица сперма...”

Трябва да преведем като “капка” (сперма) арабската дума *nutfat*, тъй като в нашия език не разполагаме със собствена дума. Трябва да кажем, че тя произлиза от един глагол, означаващ “изтичам, капя”; означава това, което остава в една кофа след изпразването ѝ. Следователно тя посочва, че се касае за много малко количество течност, поради което второто ѝ значение е “капка вода”, а в случая “капка сперма”, тъй като в едно друго знамение въпросната дума е присъединена към думата “сперма”.

– сура 75, знамение 37:

“Нима той не бе частица сперма, която се изхвърля?”

В случая арабската дума *manīu* означава сперма.

Едно друго знамение посочва, че въпросната капка е поставена в точно определено място (*qarṣr*), което очевидно означава родовите органи.

– сура 23, знамение 13. Бог говори:

“... после го оставяме – частица сперма – на сигурно място...”

Трябва да добавим, че определението *takiyn*, което в текста се отнася до определеното място, е непреводимо. То изразява идеята за издигнато, отделено, солидно построено място. Във всеки случай става дума за мястото, където човек се развива в майчиния организъм. Но важното е да подчертаем представата за много малкото количество течност (сперма), необходима за оплождането, което напълно отговаря на познанията от днес.

2. Природата на оплождащата течност

В Корана тази течност, осигуряваща оплождането, е спомената, придружена с определения, представляващи особен интерес. Ще се опитаме да ги разгледаме:

а) “сперма”, както уточнихме преди малко (сура 75, знамение 37);

б) “изтласкваща се вода”: “(Човекът) бе сътворен от изтласкваща се вода.” (сура 86, знамение 6),

в) “нищожна вода” (сура 32, знамение 8 и сура 77, знамение 20).

Определението нищожна (*mahiyn*) може да бъде тълкувано, както изглежда, не от гледна точка на качеството на самата течност, а по-скоро поради факта, че е отделена от края на уринарния апарат, като е бил използван изходът, откъдето излиза урината.

г) “с примеси” (*amchaj*): “Сътворихме Ние човека от частица сперма с примеси ... (сура 76, знамение 2).

Много коментатори, както и професор Хамидуллах, виждат женския и мъжкия елемент, представени в това “с примеси”. Същото са твърдели и древните автори, които не са имали ни най-малка представа от физиологията на оплождането, в частност условията при жената; те са смятали, че думата просто означава смесване на два елемента.

Но съвременни коментатори, както Мунтакаб, чиито коментари са издадени от Върховния съвет по Ислямските дела в Кайро, внасят поправки в тази гледна точка и наблягат на факта, че капката сперма “съдържа различни елементи”. Коментарът на Мунтакаб не предлага подробности, но според мен забележката му е много правилна.

Кои са различните елементи, съставляващи спермата?

Семенната течност е образувана от различни секрети, отделени от следните жлези:

а) тестисулите (секретът на мъжките полови жлези съдържа сперматозоидите – удължени клетки, снабдени с дълъг израстък, плуващи във водниста течност);

б) семенните везикули: тези органи – резервоари за сперматозоидите, разположени близо до простатата – също отделят секрет, но без оплождащи елементи;

в) простатата: тя отделя течност, която придава на спермата кремообразния ѝ вид и специфичната ѝ миризма;

г) допълнителните жлези по пикочните пътища: жлезите на Купър или на Мери отделят течност, която се точи, а тези на Литре отделят слюз.

Такъв е произходът на “с примеси”, за които, както изглежда говори Коранът.

Но има още нещо. Ако Коранът говори за оплождаща течност, съставена от различни елементи, той ни предупреждава, че потомците на човека ще бъдат породени от нещо, което може да се извлече от тази течност. Това е значението на *знамение 8 от сура 32*:

“После Той сътвори потомството му от (съдържанието на) капка нищожна вода.”

Арабската дума, преведена тук като съдържание (*sublat*), означава един предмет, извлечен, излязъл от друг, най-добрата част от дадено нещо. По какъвто и начин да я преведем, става дума за част от цялото.

Онова, което опложда яйцеклетката и осигурява размножаването, е една клетка с много издължена форма, чиито размери са от порядъка на 1/10 000 от милиметъра. Само един елемент измежду многото десетки милиони, отделени от човека в нормални условия¹, успява да проникне в яйцеклетката; значителен брой остават по пътя и не успяват да преминат маршрута, минаващ от вагината през матката и тръбата до яйцеклетката. С други думи, много малко количество от една извънредно сложна по състав течност проявява активност.

Как тогава да не бъдем учудени от съвпадението на текста на Корана и научните познания по този въпрос в наше време.

3. Прикрепването на яйцеклетката в женските родови органи

Описанието в Корана посочва матката като място, където се настанява оплодената яйцеклетка:

“... И оставяме в утробите когото пожелаем за определен срок...” (сура 22, знамение 5)

Прикрепването на яйцеклетката в матката става чрез разрастване на израстъците, истински продължения на яйцеклетката, подобно на корените в почвата черпят от тъканта на матката необходимото за нарастването на яйцеклетката. Тези израстъци буквално закачват яйцеклетката за матката. Те са ни познати едва отскоро.

Това закачване е споменато пет пъти в Корана. На първо място в двете първи знамения от *сура 96*:

“Чети [о, Мухаммед] в името на твоя Господ, Който сътвори – сътвори човека от съсирек!”

“Нещо, което се закачва” е превод на думата *ealaq*. Това е нейното първоначално значение. От него произлиза едно друго, “съсиреци”, което често се среща в преводите; това е неточно и затова трябва да внимаваме: човекът никога не преминава през подобен етап. Същото се отнася и за един друг превод: “присъединяване”, също неточен термин. Нека да припомним, че първоначалният смисъл “нещо, което се закачва” отговаря напълно на доказаната днес реалност.

Това понятие се повтаря в четири други знамения, посочващи последователните трансформации от стадия на капката сперма до раждането.

– *сура 22, знамение 5*:

“... Ние ви сътворихме, после от съсирек...”

– *сура 23, знамение 14*:

“После от частицата сперма създаваме съсирек...”

– *сура 40, знамение 67*:

“Той е, Който ви сътвори ... после от частица сперма, после от съсирек...”

– *Сура 75, знамения 37–38*:

“Нима той не бе частица сперма, която се изхвърля? После бе съсирек, а Той го сътвори и осъзмери.”

Органът, където протича бременността, в Корана е означен, както видяхме, с дума, която на арабски винаги се употребява, за да се посочи матката. В някои сури е употребено името “сигурно място” (*сура 23, знамение 13*, цитиран по-горе, и *сура 77, знамение 21*²).

Някои коментатори виждат в това трите анатомични органа, които защитават детето в утробата (плацента, мембрана и течност).

4. Развитието на ембриона във вътрешността на матката

Описанието в Корана отговаря напълно на това, което днес знаем за отделните етапи в развитието на ембриона, и в него няма твърдения, които съвременната наука би могла да подложи на критика.

След “това, което се закачва”, израз, който както видяхме, е много точен, ембрионът преминава през стадия на плътта (определен като надъвкано месо или плът), след това се появяват костите, обвити в плът (определено с дума, различна от предишната и означаваща свежа плът).

– *сура 23, знамение 14*:

“... после от частицата сперма създаваме съсирек и създаваме късче като надъвкано месо, и от късчето създаваме кости, и покриваме костите с плът, после го оформяме в друго творение...”

Думата *mudral* е преведена като месо (надъвкано); думата *lahm* – като “друго творение” (свежа плът). Трябва да подчертаем това разграничаване. Първоначално ембрионът представлява една малка маса, която при разглеждане с невъоръжено око прилича на надъвкано месо в определен стадий от развитието си. Костната система се развива в тази маса. Така образуваните кости са обвити в мускулна маса: именно за нея е употребена думата *lahm*.

Известно е, че в процеса на развитието на ембриона, някои части първоначално са изцяло непропорционални в сравнение с тези на възрастния индивид, а други от началото са съразмерни.

Не е ли това смисълът на думата *mukhallaq*, означаваща “оформено” и употребена в *знамение 5 на сура 22* при описанието на това явление?

“... Ние ви сътворихме от пръст, после от частица сперма, после от съсирек, после от късче, сякаш надъвкано месо – оформено и неоформено ...”

Коранът също разказва за появата на сетивата и на вътрешните органи:

– *сура 32, знамение 9*:

“... (Господ) стори за вас слуха и зрението, и сърцата...”

Той споменава и образуването на половете:

– *сура 53, знамения 45–46*:

“ ... Той създава двойките – мъжко и женско, – от частица сперма, когато се изхвърля [в утробата]...”

Образуването на половете се споменава и в *сура 35, знамение 11* и в *сура 75, знамение 39*.

Всички твърдения в Корана трябва да бъдат сравнени с данните на съвременната наука: съвпадението им е очевидно. Но също така е важно да ги сравним и с разпространените по времето на Откровението вярвания по този въпрос, за да разберем до каква степен хората от тази епоха са били далеч от изложените в Корана идеи. Няма никакво съмнение, че те не са били в състояние да тълкуват това Откровение така, както ние го правим, защото имаме помощта на сведенията от съвременната наука. В действителност едва през XIX в. хората са получили малко по-ясна представа по тези въпроси.

По време на цялото Средновековие необосновани митове и заблуди са пораждали най-разнообразни теории: те са продължили да съществуват векове по-късно. Възлов момент в развитието на ембриологията било твърдението на Харви през 1651 г., че “всичко живо произлиза от едно яйце” и че ембрионът се развива прогресивно, като преминава през отделни етапи. Но по това време, когато впрочем зараждащата се наука била облагодетелствана от изобретяването на микроскопа, споровете относно ролята на яйцеклетката и на сперматозоида продължавали. Големият натуралист Бюфон принадлежал към клана на овистите, сред които бил и Боне, който поддържал теорията за верижността на зародишите: яйчниците на Ева, майката на човешкия род, са съдържали зародишите на всички човешки същества, затворени един в друг. Тази хипотеза е имала привърженици през XVIII в.

Повече от едно хилядолетие преди тази епоха, по време на която са продължавали да се разпространяват теории, плод на човешкото въображение, хората са познавали Корана. Твърденията в него относно размножаването на хората описват с прости изрази основни истини, за откриването на които ще бъдат необходими векове.

Коранът и сексуалното възпитание

Нашата епоха смята, че е направила много открития във всички области. Тя смята, че е открила сексуалното възпитание и че въвеждането на младите в проблемите на живота е постижение на съвременния свят, тъй като предходните векове са били белязани с пълно невежество по този въпрос, за което според мнозина религиите – без разлика – носят отговорност.

Но всичко, което изложихме по-горе, доказва, че преди почти четиринайсет века теоретическите въпроси, ако можем така да се изразим, отнасящи се до размножаването на хората, са били представени на хората в границите на възможното, като се има предвид, че не са били налице необходимите за пълното им излагане анатомични и физиологични сведения и е трябвало да се използва прост и приспособен към възможностите за възприемане на слушателите на Пророчеството език.

Практическите страни също не са били отминавани с мълчание. В Корана може да открием разнообразни подробности, засягащи практическия живот, поведението, което трябва да имат хората в множество ситуации през живота си. В тях е включен и сексуалният живот.

Две знамения в Корана засягат точно сексуалните връзки. Те го излагат с изрази, обединяващи стремежа към точност и необходимото благоприличие. Учудващи са различията в направените преводи и обяснителни коментари. Аз дълго се колебах при превода им. Предложения дължа на д-р А. К. Жиро, бивш професор по медицина в медицинския факултет в Бейрут.

– сура 86, знамения 6 и 7:

“Бе сътворен от изтласкваща се вода, която излиза измежду гръбнака и ребрата.”

В текста на Корана, половата област на мъжа е означена с думата *Sulb* (ед. ч.). Женската полова област – с думата *tareib* (мн. ч.).

Това е преводът, който изглежда най-точен. Той се отличава от направените от френски и английски преводачи, като: “(Човекът) бе създаден от една разраснала се течност, която излиза между гръбначния стълб и костите на гърдите.” Това е по-скоро вариант при интерпретация, отколкото превод, и впрочем е трудна за възприемане.

Ясно е посочено какво трябва да бъде отношението на мъжете към техните жени в различни условия.

Първото указание, дадено в знамения 222 и 223 на сура 2, се отнася до менструалния цикъл: Бог наставлява Пророка:

“И те питат за месечното кръвотечение. Кажете: “Това е страдание.” И стойте далеч от жените в [период на] месечно кръвотечение, и не ги доближавайте, докато не се очистят! А щом се очистят, обладавайте ги, откъдето Аллах ви е повелил! “Наистина Аллах обича каещите се и обича пречистващите се.”

Началото на пасажа има съвсем ясно значение: забраняват се сексуалните контакти с неразположена жена.

“Вашите жени са като нива за вас. И отивайте при нивата си, както пожелаете, и подгответе се отнапред ...”

Втората част споменава оранта, която за сеяча предшества хвърлянето на семето, което ще покълне и ще даде началото на едно ново растение. Следователно ударението е поставено върху важността на това винаги да се помни, че крайната цел на сексуалната връзка е зачеването. Преводът на последното изречение е на Р. Блашер: то съдържа наставление, отнасящо се може би до приготвянето за полов контакт.

Дадените тук наставления са много общи. Във връзка с тези знамения бе поставен въпросът за предпазването от забременяване: тук, както и в целия Коран, не се споменава за него.

Абортът не е специално посочен, но множеството цитирани по-горе пасажи за последователните трансформации на ембриона са достатъчно ясни, за да може човекът да се разглежда като същество, произлязло от “нещо, което се закачва”. При това условие, като се има предвид пълното зачитане на човешката личност, така често обявявано в Корана, е обяснимо защо абортът е напълно отречен. Впрочем подобна позиция имат всички монотеистични религии в наше време.

Сексуалните контакти са позволени през нощния период на говеенето през месец рамадан. Знамението, засягащо месец рамадан, е следното:

– сура 2, знамение 187:

“Позволено ви е да прекарате нощите на говеенето при своите жени. Те са одяние за вас и вие сте одяние за тях... А сега ги обладавайте и се стремете към онова, което Аллах ви е предписал....”

Напротив, никакви изключения не се допускат за поклонниците в Мекка по време на тържествените дни на Поклонението.

– сура 2, знамение 197:

“... който през тях си наложи поклонението, да няма съвокупление, нито безпътство ...”

Забраната е ясна, забранени са през този период ловът, споровете и т. н.

Менструацията е спомената в Корана още и по повод на развода. Книгата казва следното:

– сура 65, знамение 4:

“А за онези от жените ви, които изгубят надежда за месечното кръвотечение, ако се съмнявате, срокът им е три месеца, [също] и за онези, които все още нямат кръвотечение. А за бременните срокът е, докато родят...”

Периодът на изчакване, за който става дума, е времето между обявяването на развода и момента, от който той влиза в сила. Жените, за които е казано, че “са загубили надежда за месечно кръвотечение”, са достигналите менопаузата. За тях е предвиден срок от три месеца за предпазване. След този срок те могат отново да се омъжат.

За жените, които още не са били в цикъл, трябва да се дочака да забременеят. За бременните разводът влиза в сила едва след края на бременността.

Това законодателство напълно отговаря на физиологичните данни. Освен това в текстовете на Корана, определящи условията на вдовството, можем да намерим същите правилни законни разпоредби.

Следователно така както при твърденията, засягащи размножаването, така и при разпорежданията относно сексуалния живот на двойките, виждаме, че не съществува противоречие със съвременните познания, нито с това, което логично следва от тях.

¹ 1 см³ сперма съдържа 25 млн. сперматозоида.

² В друго знамение (сура 6, знамение 98) е употребен друг термин, който също може би означава матка. Следното знамение (36:9) също е трудно за тълкуване: “...И ви сътворява Той в утробите на майките ви - творение подир творение в три тъмнини...”.

СКАЗАНИЯТА В КОРАНА И БИБЛЕЙСКИТЕ СКАЗАНИЯ

I. ОБЩ ПРЕГЛЕД

В Корана отново откриваме значителен брой теми, вече изложени в Библията. На първо място, това са разказите за Пророците: Ной, Авраам, Йосиф, Елия, Иона, Иов, Моисей; царете на Израел: Саул, Давид, Соломон, като цитираме само най-важните разкази, общи и за двете книги и пропускаме онези, които са преразказани. На второ място, това са по-специфични разкази за големи събития, в развоя на които има намеса на свръхестественото: например Сътворението на небето и Земята, Сътворението на човека, Потопът, Бягството на Моисей. Най-накрая, всичко, отнасящо се до Иисус и майка му Мария в Новия завет.

Какви изводи можем да направим относно засегнатите и в двете Писания теми от гледна точка на съвременните познания, освен тези, които са в свещените текстове?

Съпоставка Коран/Евангелия и съвременни познания.

Трябва да отбележим – що се отнася до паралела между Корана и Евангелията, – че нито една от темите в евангелията, която е предизвикала критики от научна гледна точка – за които споменахме във втората част на тази книга, – не е намерила място в Корана.

В Корана многократно се споменава Иисус. Това например е обявяването на раждането на Мария на нейния баща, вестта за чудното раждане на Иисус, природата на Иисус, който заема челно място сред другите пророци, същността му на Месия, отправеното от него Послание към хората, което потвърждава и изменя Тората, проповедта му, апостолите – неговите ученици, чудесата, Възнесянето му при Бога, ролята му в Страшния съд и т. н.

Сура 3 от Корана и *сура 19* (която носи името на Мария) са посветили дълги пасажии на семейството на Иисус. Те разказват за раждането на майка му, Мария, за нейната младост, за известиянето на чудната ѝ бременност. Иисус винаги е назоваван “Син на Мария”. Неговото родословие е представено главно по линията на майка му, което е напълно обяснимо, тъй като Иисус няма биологичен баща. По това Коранът се различава от Евангелие от Матей и от Лука, които, както видяхме, предават родословието на Иисус по мъжка линия, при това по различен начин.

Според родословието си по майчина линия, Иисус според Корана произлиза от линията на Ной, Авраам, бащата на Мария (*eimrwn* в Корана):

– *сура 3, знамения 33 и 34*:

“Аллах избра над народите Адам и Нух, и рода на Ибрахим, и рода на Имран – потомство едни от други...”

Това показва, че Иисус произлиза от Ной и Авраам по линията на майка си Мария и на нейния баща, *eimrwn*. В Корана отсъстват както грешките при имената в евангелията при родословието на Иисус, така и проблемът при съставянето на самото родословие, започващо от Авраам в Стария завет, които разгледахме в първата и втората част.

Обективността ни задължава да посочим този факт, тъй като той придобива важност поради необоснованите твърдения, че Мухаммед е преписал по-голямата част на Корана от Библията. Бихме могли да се запитаем кой или какво е могло да го убеди да не преписва родословието на Иисус и да направи такива корекции, които поставят Корана извън обсега на всякаква критика от гледна точка на съвременната наука, докато евангелистките текстове и тези от Стария Завет от същата гледна точка са изпълнени с противоречия.

Съпоставка между Корана, Стария завет и съвременните познания.

Някои страни от това сравнение вече бяха разгледани що се отнася до Стария завет. В частта на тази книга, посветена на Стария завет, бе направен критически преглед на Сътворението на света според Библията. Бяха разгледани и предлаганите от Корана версии. Тъй като те вече бяха съпоставени, няма нужда отново да се спираме на този проблем.

Изглежда, че историческите знания са неуточнени, а археологическите данни – твърде оскъдни, поради което не можем да осветлим през съвременната наука проблемите около царете на Израел, разкази за които има както в Библията, така и в Корана.

Що се отнася до пророците, в зависимост от това, дали разказаните събития отговарят или не на историческите факти, ние имаме възможност да сравним съдържанието се в Писанията със съвременните данни.

Две от темите, общи за Корана и за Библията, привличат вниманието ни и могат да бъдат изследвани според теориите на нашето време. Това са:

- Потопът;
- бягството на Моисей.

Първият – защото е оставил в историята на цивилизациите малобройни следи, отговарящи на библейския разказ, докато съвременните данни не ни позволяват да подложим на критика разказа в Корана;

Вторият, защото двата разказа – в Библията и в Корана, в общи линии се допълват взаимно и защото съвременните данни като че ли подкрепят от гледна точка на историята и двата.

II. ПОТОПЪТ

Преглед на библейския разказ и на предизвиканите от него критики.

Изучаването на разказа за Потопа според Стария завет в първата част на книгата доведе до следните изводи.

В Библията съществуват не един, а два разказа за Потопа, написани по различно време:

- яхвистки разказ, датиращ от IX в. пр. Хр.;
- разказ, наречен жрчески, датиращ от VI в. пр. Хр. и наречен така, защото е дело на проповедниците от това време.

Двата разказа не са наложени един върху друг, а са смесени, като елементи от единия се вмъкват между елементи от другия, а части от единия източник се редуват с части от другия. Коментарите към “Превода на книга Битие”, направени от препод. о. дьо Во, професор в Библейската школа в Йерусалим, доказват по категоричен начин, че параграфите принадлежат към два източника; разказът започва и завършва с яхвистки параграф; съществуват общо десет яхвистки параграфа; между всеки от тях е вмъкнат по един жрчески параграф (което общо прави девет жрчески параграфа). Тази мозайка от текстове е единна само по отношение на последователността на епизодите, тъй като между двата източника съществуват очевидни противоречия. Както пише препод. о. дьо Во, “това са две истории за Потопа, в които катаклизъмът е предизвикан от различни причини и има различна продължителност, където Ной натоварва в Ковчега различен брой животни”.

Като цяло библейският разказ за Потопа е неприемлив от гледна точка на съвременната наука поради две причини:

- а) Старият завет му придава характера на световен катаклизъм;

б) докато параграфите от яхвисткия разказ не посочват датата му, жреческият разказ го разполага във време, когато подобен катаклизъм е бил невъзможен.

Аргументите в подкрепа на това твърдение са следните:

Жреческият разказ уточнява, че Потопът е станал по времето, когато Ной е бил на 600 години. Но се знае, че според родословията от глава 5 на Битие (също принадлежащи на жреческия източник, както бе посочено в първата част на тази книга) Ной е роден 1056 години след Адам. От което следва, че Потопът се е състоял 1656 години след Адам. От друга страна, родословното дърво на Авраам, изложено в Битие (11: 10–32) също според този източник, ни позволява да пресметнем, че Авраам е живял приблизително 1850 години преди Христос, а Потопът е станал 292 години преди неговото раждане. Следователно според Библията Потопът е станал през XXI или XXII в. пр. Хр. Това изчисление отговаря точно на сведенията на древните библии, в които въпросните хронологични подробности са отделени преди текста по време, когато поради липса на достатъчно познания по този въпрос хронологичните сведения в Библията са били приемани безсловно от читателите, още повече че са отсъствали аргументи против.

Възможно ли е днес да повярваме, че всемирен катаклизъм е разрушил цялата повърхност на земята (с изключение на пътниците в Ноевия ковчег) през XXI или XXII в. пр. Хр.? През същата епоха на много места по Земята процъфтявали цивилизации, останки от които са намерени много по-късно. За Египет например това е междинният период, който следва края на Старото царство и началото на Средното царство. Като не забравяме онова, което знаем от историята за този период, би било смешно да поддържаме тезата, че Потопът е разрушил изобщо цивилизацията.

Предвид посочените причини можем да твърдим, че разказът за Потопа във вида, в който ни го представя Библията, е в явно противоречие със съвременните представи. Съществуването на два разказа е очевидно доказателство за човешката намеса при съставянето на Писанията.

Разказът за Потопа в Корана

Версията, представена от Корана, е изцяло различна и не поражда критики от гледна точка на историята.

Коранът не представя последователен разказ за Потопа. Множество сури разказват за наказанието, наложено на народа на Ной. Най-пълнен е разказът в *сура 11, знамения 25 – 49. Сура 71*, носеща името на Ной, споменава преди всичко проповедта на Ной, както е и в *знамения 105 – 115 от сура 26*. Но преди да разгледаме развоя на събитията, трябва да определим датата на Потопа във вида, представен от Корана, по отношение на общия контекст на наказанията, наложени на общностите, чиято вина е била, че са нарушили Божиите заповеди.

Докато Библията разказва за един всемирен Потоп, който е наказание за невярното човечество, Коранът – напротив, споменава няколко наказания, наложени на точно определени общности:

Представа за това могат да ни дадат *знамения 35 – 39 от сура 25*:

“Вече дадохме на Муса Писанието и за негов помощник определихме брат му Харун. И рекохме: “Отидете двамата при народа, който взе за лъжа Нашите знамения!” И го унищожихме напълно. И народа на Нух издавихме, когато взе за лъжа пратениците, и го сторихме знамение за хората. И приготвихме болезнено мъчение за потисниците. И адитите, и самудяните, и обитателите на ар-Рас, и много поколения между тях. И на всеки от тях давахме примери, и всички напълно погубихме.”

Сура 7, знамения 59 – 93 съдържат напомняне за наказанията, поразили народа на Ной, адитите, тамудитите, Содом, отделно мадианците.

Следователно Коранът представя Потопа като наказание, предназначено само за народа на Ной: това е първата основна разлика между двата разказа.

Втората основна разлика е, че Коранът, противно на Библията, не посочва точната дата на Потопа и не определя продължителността на катаклизма.

Причините за наводнението са почти еднакви в двата разказа. Жреческият разказ в Библията (Битие 7: 11) привежда две от тях, които са действали едновременно: **“... в тоя ден раззинаха всички извори на голямата бездна, и окната небесни се отвориха...”** В знамения 11 и 12 на сура 54 Коранът уточнява:

“И разтворихме Ние вратите на небето със струяща вода, и сторихме да бликнат извори от земята, и водите се срещнаха за предопределена повеля.”

Коранът разглежда подробно съдържанието на Ковчега. Заповедта да се настани на борда всичко, което ще оцелее след катаклизма, е била дадена от Бог и точно изпълнена от Ной:

“...Натовари в него от всичко по чифт, и своето семейство, освен онези, за които имаше слово отпреди, и всеки, който е вярвал”. А вярваха заедно с него само малцина.” (сура 11, знамение 40)

Изключеният от семейството е единият син на Ной, за когото знамения 45 и 46 от същата сура казват, че увещанията на Ной не са могли да отклонят решението на Бог. Според Корана на борда на Ковчега е имало и други немногобройни пасажери, които са повярвали на Бог освен семейството, от което прокълнатият син е бил отделен.

Последните липсват от описаните в Библията обитатели на Ковчега. В действителност тя представя три версии за съдържанието на Ковчега:

– според жреческия разказ: Ной, семейството му без изключение и по една двойка от всеки вид;

– според яхвисткия разказ съществува разлика между чистите животни и птиците, от една страна, и от друга – нечистите (от първите Ковчегът е приютит по седем от всеки вид, самки и самци¹, а от вторите – само по една двойка);

– според един изменен яхвистки разказ (Битие 7: 8) – по една двойка от всеки вид, чист и нечист.

Разказът за самото наводнение, съдържащ се в сура 11, знамения 25 – 49 и в сура 23, знамения 23 – 30, не се отличава особено от библейския разказ.

Мястото, където според библията е заседнал Ковчегът, е връх Арарат (Битие 8: 4), а според Корана – Йуди (сура 11, знамение 44). Този връх трябва да е бил най-високата част на Араратските планини в Армения, но не може да се докаже дали хората не са сменили имената, за да съгласуват двата разказа. Това се потвърждава от Р. Блашер. Според този автор в Арабия има планина, носеща името Йуди. Възможно е имената да са съгласувани изкуствено. В крайна сметка, между библейския разказ и този в Корана съществуват значителни разлики. Някои не се поддават на обективна критика поради липсата на точни данни. Но когато сравняваме истинността на библейския разказ с помощта на сигурни сведения, става ясно, че той е напълно неприемлив и не съответства на познанията, които дължим на съвременната наука. Напротив, разказът в Корана доказва истинността си при обективна критика на всеки негов елемент. Имали ли са възможност хората във времето между библейския разказ и този в Корана да придобият нови знания, които биха им позволили да имат по-ясна представа такова подобно събитие? Със сигурност – не, тъй като единственият документ за това древно събитие, който е бил на разположение на хората, е именно Библията. Ако човешкият фактор не може да обясни разликите в разказите, довели до съгласуването им със съвременната наука, трябва да приемем едно друго обяснение: това е едно Откровение, появило се по-късно от съдържащото се в Библията.

¹ Дали седем не означава множество, както често се среща в семитските езици от това време?

III. БЯГСТВОТО НА МОИСЕЙ

Бягството на Моисей и народа му от Египет – първият етап от заселването им в Ханаан, представлява събитие с доказана вече историчност, откъдето и голямото му значение. То се вписва в една позната историческа реалност някои разпространените на различни места твърдения, които се опитват да го тълкуват единствено като легенда.

В Стария завет Бягството, както и разказът за преминаването на пустинята и този за съюза, сключен с Бог на планината Синай, образуват втората книга на Петокнижието или на Тората. Естествено и Коранът му отделя значително място: разказът за отношенията на Моисей и на неговия брат Аарон с Фараона и този за бягството от Египет намираме в повече от десет сури, като например дългия разказ в сури 7, 10, 20 и 26, или по-кратките и по-опростени разкази, а даже и просто напомнания. Името на Фараона, централен персонаж от египетската страна, се повтаря седемдесет и четири пъти в Корана в двадесет и седем сури, без нито една грешка.

Изучаването на двата разказа, библейския и кораничния, представлява особен интерес, тъй като за разлика от това, което видяхме при Потопа, в този случай двата разказа се припокриват в най-важното. Съществуват, разбира се, известни различия, но библейският разказ има изключителна историческа ценност, тъй като позволява да идентифицираме фараона или по-скоро двамата фараони, за които става дума, а Коранът внася допълнителна информация към въпросната хипотеза, в основата си почиваща на Библията. Към тези два писмени извора се прибавят и сведенията от съвременната египтология и по този начин, като съпоставяме Корана, Библията и знанията на нашето време, можем да поставим този епизод от Светите писания в исторически контекст.

Бягството според Библията

Библейският разказ започва с припомняне на събитията при влизането на евреите в Египет, които заедно с Иаков се присъединили към Йосиф. Тогава “възцари се в Египет нов цар, който не знаеше Йосифа” (Изход 1: 8). Това е времето на робството, когато фараонът заставил евреите да построят два града, именувани от Библията Питом и Рамзес. За да се избегне нарастването на броя на евреите, фараонът наредил всяко новородено момче да бъде хвърлено в реката. Въпреки това майка на Моисей го крила три месеца, но накрая тя трябвало да се реши да го остави в една плетена кошница на брега. Там го намерила дъщерята на фараона, взела го и го дала на собствената му майка да го кърми, защото сестрата на Моисей, която дебнела да види кой ще вземе бебето, се престорила, че не го познава, и препоръчала на принцесата някаква дойка, която била майка му. Той бил отгледан като син на фараона и бил наречен Моисей .

Младият Моисей заминал за страната Мадян, където се оженил и останал дълго време. Важна подробност: **“След дълго време умря угипетският цар”** – четем в книгата за Изхода (2: 23).

Бог заповядал на Моисей да намери фараона и да изведе братята си от Египет (в този ред събитията са разказани в частта, предаваща епизода със запаления храст). Аарон, братът на Моисей, му помагал при изпълнението на тази задача. Ето защо при връщането си в Египет Моисей се представил заедно с брат си пред наследника на фараона, по чието време бил роден.

Фараонът отказал на Моисей да напусне Египет с народа си. Бог отново се появил пред Моисей и му заповядал да повтори молбата си. Според Библията тогава Моисей бил на осемдесет години. С помощта на магии той доказал на фараона, че притежава свръхестествени способности. Това не било достатъчно, поради което тогава Бог изпратил на Египет добре познатите страдания: водата в реките се превърнала в кръв, нашествия на жаби, комари, стършели, мор по стадата, появяване на тумори по кожата

на хората и добитъка, градушка, скакалци, сенки, смърт на новородените, но фараонът продължавал да не се съгласява със заминаването на евреите.

Тогава от град Рамзес избягали 600 000 души ¹ “освен децата” (Изход 12: 37). “(Фараонът) впрегна колесницата си и взе със себе народа си; и взе шестстотин отбор колесници и всички египетски колесници, и началниците над всички тях... и той погна Израилевите синове; а Израилевите синове вървяха под висока ръка.” (Изход 14: 6–8).

Египтяните настигнали групата на Моисей на брега на морето. Моисей вдигнал тоягата си, морето се разтворило пред него и хората му преминали като по суша. “Втурнаха се египтяни, и влязоха подире им в средата на морето всички коне на фараона, колесниците му и конниците му.” (Изход 14: 23). “И водата се върна и покри колесниците и конниците на всичката фараонова войска, които бяха влезли подире им в морето; не остана ни един от тях” (Изход 14: 28).

Текстът на Книгата Изход е напълно ясен: фараонът е бил начело на преследвачите. Той е загинал, понеже Книгата Изход уточнява “не остана ни един от тях”. Впрочем Библията повтаря този детайл в Псалмите ² на Давид: Псалм 106, знамение 11 и Псалм 136, знамения 13 до 15, в които се изразява благодарността на този, който **смърта Червеното море, и то изсъхна. И така ги приведе през дълбочините като през пасбища... Водите покриха противниците им. Не остана ни един от тях.** Следователно според библейския разказ няма място за съмнение, че фараонът на Египет е загинал в морето. Библията не казва какво е станало с тялото му.

Бягството според Корана

В общи линии разказът в Корана е еднакъв с библейския. Трябва той да бъде възстановен, тъй като се състои от елементи, разпръснати в многобройни пасажии из Книгата.

Също както Библията, Коранът не споменава нито едно име, което би ни позволило да определим кой е фараонът, царувал по времето на Изхода. Всичко, което знаем, е, че едно от лицата в Съвета му се наричало *хатнп* ; то е цитирано шест пъти в Корана (сура 28, знамение 6, 8 и 38, сура 29, знамение 39, сура 40, знамения 24 и 36).

Фараонът е потисник на евреите:

– сура 14, знамение 6:

“Рече Муса на своя народ: “Помнете благодатта на Аллах към вас, когато ви избави от хората на Фараона! Те ви причиняваха най-лошото мъчение – убиваха синовете ви и пощадяваха жените ви...”

Гнетът е описан със същите изрази в *знамение 141 на сура 7*, но за разлика от Библията, Коранът не споменава имената на градовете, построени от поробените евреи.

Епизодът за оставянето на Моисей на брега на реката е разказан в *сура 20, знамения 39–40* и в *сура 28, знамения 7–13*. В разказа от Корана Моисей е приет от семейството на фараона. В *знамения 8–9 от сура 28* четем:

“И семейството на Фараона го прибра, а той щеше да стане техен враг и тяхна скръб. Фараонът и Хаман, и техните войски бяха грешници. И жената на Фараона му рече: “Радост за окото – на мен и на теб! Не го убивайте! Може да ни е от полза или да го вземем за син.” Така и не усетиха.”

Според мюсюлманските предания жената на фараона, грижила се за Моисей, е била Азийа. Според Корана не жената на фараона го е приела, а **“семейството му”** (‘*alu*), т. е. обитателите на къщата му.

Младостта на Моисей, пребиваването му в страната Мадян, женитбата му са разказани в *сура 28, знамения 13–28*.

Епизодът със запаления храст се намира в първата част на *сура 20* и в *знамения 30 до 35 на сура 28*.

Коранът не споменава за десетте бедствия, изпратени като Божие наказание на Египет, които са описани нашироко в Библията, а съвсем лаконично изброява пет бедствия (*сура 7, знамение 133*): наводнение, скакалци, въшки, жаби, кръв.

В Корана бягството от Египет е разказано без географските подробности и без малковероятните числови детайли, съдържащи се в библейския разказ. Трудно е да се повярва, че – както твърди Библията – 600 000 души и семействата им са могли да прекарат дълго време в пустинята.

Смъртта на фараона по време на преследването на евреите също присъства: “И ги последва Фараонът с войските си, които морето напълно погълна”, четем в *знамение 78 на сура 20*. Евреите избягали. Фараонът загинал, но тялото му било намерено: важна подробност, която липсва в библейския разказ.

- *Сура 10, знамения 90–92*: Бог говори:

“И преведохме синовете на Израил през морето, а Фараонът и войските му ги преследваха с гнет и вражда. А когато ги настигна потопа, каза: “Вече повярвах, че няма друг бог освен Онзи, в Когото повярвах синовете на Израил, и съм сред отдадените Нему!” Сега ли? А се възпротиви ти преди и бе от сеешите развала. Днес спасяваме твоето тяло, за да бъдеш знамение за онези след теб. Ала мнозина от хората са нехайни към Нашите знамения.”

Този пасаж изисква две уточнения:

а) омразата и желанието за бунт, за които става дума, се отнасят за опитите на Моисей да убеди фараона.

б) спасен е трупът на фараона, тъй като в *знамение 98 на сура 11* е посочено ясно, че фараонът и неговите хора са прокълнати:

“Ще предвожда той народа си в Деня на възкресението и ще ги въведе в Огъня...”

Следователно що се отнася до фактите, които могат да бъдат съпоставени с историческите, географските и археологическите данни, трябва да отбележим, че кораничният разказ се различава от библейския в следните моменти:

– в Корана не са посочени имената на местата както на градовете, построени от евреите от групата на Моисей, така и на маршрута на Изхода;

– в Корана не се споменава за смъртта на един фараон по време на престоя на Моисей в Мадян;

– в Корана не е спомената възрастта на Моисей, когато той се обърнал към фараона;

– в Корана не е посочен броят на групата на Моисей, който в Библията явно е преувеличен до невероятни размери (600 000 мъже и семействата им общо представляват група от повече от два милиона души);

– в Библията не се споменава, че след смъртта на фараона тялото му е било намерено.

Общите моменти в двата разказа, които трябва да посочим във връзка с интересувашите ни проблеми, са:

– Коранът потвърждава, че групата евреи начело с Моисей е била поробена от фараона;

– и в двата разказа не е посочено името на царя на Египет;

– в Корана намираме потвърждение на смъртта на фараона по време на бягството от Египет.

Съпоставяне на сведенията от Писанията с данните от съвременната историческа наука

Някои страни от разказите в Корана и в Библията относно престоя на синовете на Израел в Египет и бягството им от страната могат да бъдат съпоставени с дати от съвременната наука. Но това може да стане в различна степен, тъй като някои техни черти поставят множество проблеми, докато други не предлагат материал за дискусия.

1. Изучаване на някои подробности от разказите Евреите в Египет

Както изглежда, можем да заявим без опасност от голяма грешка, че евреите съгласно написаното в Библията (Битие 15: 13 и Изход 12: 40), са живели в Египет 400 или 430 години. Различието между Битие и Изход е незначително, тяхното пребиваване започнало със заселването на Йосиф, син на Иаков, и на неговите братя в Египет много след времето на Авраам. Освен Библията, която предлага посочените сведения, и Корана, който споменава заселването, без да уточнява времето, ние не притежаваме никакъв друг документ, който би ни помогнал.

Днес повечето учени от П. Монте до Даниел – Ропс – приемат, че най-вероятно, придвижването на хиксоите към Египет през XVII в. пр. Хр. съвпада с пристигането на Йосиф и близките му и че в Аварис именно един хиксоки владетел е приел радушно Йосиф и неговите братя.

Това мнение влиза в явно противоречие с написаното в Първата книга на Царете от Библията (6: 1), според която бягството от Египет е станало 480 години преди построяването на Храма на Соломон (към 971 г. пр. Хр. От това следва и че Бягството е станало към 1450 г. пр. Хр., а пристигането – към 1850–1880 г.) Но това е точно времето, по което, както се смята е живял днес, Авраам, или според други библейски сведения – 250 години преди Йосиф. Следователно този пасаж от Първата книга на Царете е неприемлив от гледна точка на хронологията³. По-долу ще видим, че предложената теория има само един аргумент, който ѝ се противопоставя, но поради приведените доводи той няма реална стойност.

Ако изключим сведенията, съдържащи се в Светите писания, следите от престоя на евреите в Египет са много оскъдни. Съществуват все пак няколко документа, написани с йероглифи, които споменават съществуването в Египет на една категория работници, наречени '*Apiru* или *Hapiru* или *Habiru*', за които – грешно или вярно – се предполага, че са евреи. С тази дума са означавали работниците по строежите, селскостопанските работници, гроздоберачите и т. н. Откъде са дошли те? Трудно е да се каже. Както пише препод. о. дьо Во, “те не са представители на местното население, не представляват една класа от обществото, не се занимават всичките с една и съща работа и нямат еднакъв статут”.

В един папирус от времето на Тутмос III те са наречени “хора от конюшната”. Известно е, че Аменофис II през XV в. пр. Хр. е довел 3600 души от тях в качеството на пленници от Ханаан, тъй като според препод. о. дьо Во – те били значителна част от населението на Сирия – Палестина. По времето на Сит I, към 1300 г. пр. Хр. същите тези '*Apiru* започнали вълнения в Ханаан, в района на Бет-Шеан. При Рамзес II са ги използвали като каменари или при превозването на постаменти при работи за фараона (голямата колона на Рамзес Миамон). От Библията знаем, че по времето на Рамзес II евреите са построили столицата на Севера, град Рамзес. Освен това '*Apiru* в египетските писания присъстват до XII в. и за последен път ги срещаме по времето на Рамзес III.

Но за '*Apiru* се говори само в Египет. Дали терминът е бил използван само по отношение на евреите? Може би трябва да напомним, че първоначално той е могъл да означава каторжници, независимо от произхода им, а по-късно да е послужил при определянето на дадена професия.

Така или иначе по времето на Рамзес II евреите (съгласно Библията), '*Apiru* (според йероглифните текстове) са взели участие в работите, започнати по заповед на фараона, и то като каторжници. Няма съмнение, че Рамзес II е поробил евреите: градовете Рамзес и Питом, цитирани в книга Изход, са разположени в източната част на делтата на Нил. Днешните Танис и Кантир, на около 25 километра един от друг, са на мястото на древните два града. Там се е намирала столицата на Севера, построена от Рамзес II. Рамзес II е фараонът от времето на робството.

Именно по това време се родил Моисей. По-горе видяхме при какви обстоятелства той бил спасен от водите на реката. Неговото име е египетско. П. Монте го доказва в книгата си *Египет и Библията* : Mesw или Mesu се намират в списъка на личните имена на езика на йероглифите на Ранке. *Mysay* е неговата транслитерация в Корана.

Бедствията в Египет

Под това име Библията споменава десетте наказания, наложени от Бога, и предлага много подробности за тези “бедствия”. Повечето от тях имат свърхестествени размери и характер. Коранът изброява само пет бедствия, които представляват просто природни явления с големи мащаби: наводнение, скакалци, въшки, жаби и кръв.

Нашествията на скакалци и жаби са описани в Библията. Тя разказва за водата в реките, превърната в кръв, която заляла цялата страна; Коранът споменава само кръв без допълнителни подробности. По този въпрос са възможни най-разнообразни хипотези.

Другите бедствия (комари, стършели, тумори по кожата, градушка, смърт на новородените и мор по добитъка), описани в Библията, имат различен произход, както и при разказа за Потопа, който е съставен чрез наслагване на елементи, принадлежащи към различни източници.

Маршрут на Изхода

Коранът не посочва никакъв маршрут, докато в Библията той е описан с подробности. Препод о. дьо Во и П. Монте са правили изследвания по този въпрос. Преходът е започнал от областта Танис – Кантир, но за останалата част от него не са открити сведения, които биха могли да потвърдят библейския разказ, и поради това не можем да посочим на кое място морето се е разтворило, за да пропусне народа на Моисей.

Чудото в морето

Това може да е било внезапен прилив, предизвикан от астрономически или сеизмични явления, свързани с някакво далечно вулканично изригване. Възможно е евреите да са се възползвали от отдръпването на морето, а египтяните, които са ги преследвали, да са били унищожени от придошлите вълни. Но всичко това е само хипотеза.

2. Изходът според хронологията на фараоните

Можем да получим много по-приемливи позитивни данни относно датата на Изхода.

Отдавна се смята, че Минептах, наследникът на Рамзес II, е бил фараонът на Изхода на Моисей. Известният египтолог от началото на нашия век Масперо, в своя *Гид на посетителя на музея в Кайро* пише, че Минептах “е бил според едно предание от александрийски произход фараонът на Изхода, който както се твърди, е загинал в Червено море”. Аз не успях да открия документите, които е използвал Масперо, за да обоснове твърдението си, но репутацията на автора изисква да му предадем най-голяма стойност.

Много малко са египтолозите или съвременните тълкуватели на Библията освен П. Монте, които са се опитали да приведат аргументи за или против тази хипотеза. Напротив, през последните десетилетия наблюдаваме истински бум от най-разнообразни хипотези, които сякаш са предлагани с единствената цел да се постигне съгласуване с някой детайл от разказите в Писанията, без техните автори да се интересуват от другите им характеристики. Поради тази причина виждаме, че се появява хипотеза, която на пръв поглед съответства на някоя от особеностите на разказа, без авторът ѝ да се потруди да я съпостави с всичките други сведения, съдържащи се в Писанията (и то не само в Библията) и едновременно с всички сведения, предоставени от историята, археологията и т. н.

Една от любопитните хипотези принадлежи на Ж. де Микели (1960), който твърди, че е определил с точност до един ден датата на Изхода – 9 април 1495 г. пр. Хр., чрез изчисления по календара. По това време в Египет е управлявал Тутмос II и следователно, пише същият автор, той е бил фараонът на Изхода. Тъй като по мумията на Тутмос II са открити кожни рани, които авторът определя – без да знае защо – като проказа, и тъй като едно от описаните в Библията бедствия е било гнойни циреи по кожата, за него хипотезата е доказана. Това учудващо предположение не взема под внимание другите факти в библейския разказ, в частност описанието на града Рамзес, което опровергава всяка хипотеза, датираща Изхода преди царуването на някой Рамзес.

Що се отнася до кожните рани на Тутмос II, това не е аргумент в полза на твърдението, че той е бил фараонът на Изхода, тъй като неговият син Тутмос III и неговият внук, Аменофис II, имат същите пъпки⁴ по кожата, които някои автори смятат за семейно заболяване. Следователно хипотезата за Тутмос II не е подкрепена с факти.

Същото се отнася и до тази на Даниел – Ропс, изложена в книгата му *Народът на Библията*⁵, която приписва на Аменофис ролята на фараона на Изхода. Тя не изглежда по-обоснована от предишната. Под претекст, че синът му, Тутмос III, бил голям националист, Даниел – Ропс обявява Аменофис за враг на евреите, а неговата леля, царица Хатшепсут обявява – неизвестно защо – за жената, приела Моисей.

Препод. о. дьо Во обосновава по-добре хипотезата си за Рамзес II, като резултатите от изследванията си публикува в книгата *Старата история на Израел*⁶. Тази хипотеза, макар че не се съгласува напълно с библейския разказ, обръща внимание на един много важен факт: построяването по времето на Рамзес II на двата града Рамзес и Питом, цитирани в библейския текст. Следователно не можем да смятаме, че Изходът е станал преди царуването на Рамзес II, което започва през 1301 г. пр. Хр. според хронологията на Дриотон и Вандие, а според тази на Роутън – през 1290 г. пр. Хр. Двете посочени по-горе хипотези са неприемливи поради тази причина: Рамзес II е бил фараонът – поробител на евреите, за което разказва Библията.

Според препод. о. дьо Во Изходът е станал през първата половина или към средата на царуването на Рамзес II. Препод. о. дьо Во определя датата много неточно: той прави това, за да даде време, ако можем да се изразим така, на групата на Моисей да се засели в Ханаан и да позволи на наследника на Рамзес II, фараон Минептах, който възстановил реда по границите, да подчини синовете на Израел, за което свидетелства една стела от година V на неговото царуване.

На тази хипотеза можем да противопоставим два аргумента:

а) В Книгата на Изхода (2: 23) Библията посочва, че царят на Египет умрял по време на престоя на Моисей в Мадан. В тази книга въпросният цар е описан като този, който построил градовете Рамзес и Питом чрез работата на каторжници. Това е бил Рамзес II. Следователно бягството е могло да стане единствено по времето на неговия наследник. Но препод. о. дьо Во ни казва, че трябва да се съмняваме в истинността на библейския извор, цитиран в знамение 23 на 2 глава от Книга Изход.

б) Учудващо е, че препод. о. дьо Во, директорът на библейската школа в Йерусалим, когато излага своята теория за бягството, дори не споменава два много важни пасажа от Библията, които посочват, че фараонът умрял по време на преследването на бегълците – една подробност, която доказва, че Изходът съвпада с края на царуването на някой от фараоните.

В действителност няма съмнение – и трябва да повторим, че фараонът е загинал там. Глави 13 и 14 от Книга Изход са категорични: “ (Фараонът) впрегна колесницата си и взе със себе си народа си ...” (14: 6). “ И водата се върна и покри колесниците и конниците на всичката фараонова войска, които бяха влезли подире им в морето; не остана ни един от тях” (14: 28–29). Нещо повече, псалм 136 на Давид потвърждава

смъртта на фараона, като споменава Яхве, "... който повали Фараона и множеството му в Червено море" (136: 15).

Следователно по времето на Моисей един фараон е умрял при престома му в Мадян, друг – по време на бягството. Фараоните са двама, а не един: един по време на робството и един – при бягството от Египет. Хипотезата на препод. о. дьо Во, която посочва само Рамзес II, не е задоволителна, тъй като не обяснява всичко. Приведените по-долу изводи предлагат допълнителни аргументи, насочени срещу нея.

3. Рамзес II, фараонът на робството Минептах, фараонът на бягството

Първоначалното александрийско предание е подкрепено с много уместни доводи от П. Монте ⁷, същото което се споменава и от Масперо, и което много по-късно се появява в ислямския мит и в класическите християнски предания ⁸. Тази теория, изложена в книгата на Монте *Египет и Библията* ⁹, е подсилена с още аргументи, в частност от кораничния разказ, за който известният археолог не споменава. Преди да я разгледаме, нека още веднъж да се спрем на Библията.

Книга Изход споменава името "Рамзес", въпреки че името на фараона не е посочено. В Библията Рамзес е името на един от двата града, построени чрез каторжническия труд положен от евреите. Днес знаем, че въпросните два града се намират в района на Танис – Кантур, в източната част на делтата на Нил, където Рамзес II наредил да построят столицата на Севера. Сигурно и преди Рамзес II в района са били строени градове, но най-важните датират от неговото време. Предприетите в последните десетилетия разкопки категорично го потвърждават. При нейното построяване трябва да са участвали поробените евреи.

– Фактът, че четем името "Рамзес" в Библията, днес не учудва никого: името е познато от век и половина, след като Шамполион разкри тайните на йероглифите, следователно днес сме свикнали да го четем и да го произнасяме, като познаваме значението му. Но трябва да отбележим, че приблизително през III в. смисълът на йероглифите е бил забравен и името Рамзес е било запазено единствено от Библията и в някои гръцки и латински книги, които са го предавали повече или по-малко преиначено: така например Тацит в своите *Анали*, говори за Рамзис. Библията е запазила името много точно: тя го споменава четири пъти в Петокнижието или Тората (Битие 47: 11; Изход 1: 11 и 12: 37; Числа 33: 3 и 33: 5).

На еврейски в Библията името Рамзес е изписано по два начина: *Ra(e)mss* или *Rveemss* ⁴⁷. В гръцкото издание на Библията, наречено Септанта, присъства *Remessk*. Латинската Библия (*Vulgate*) го изписва *Ramesses*.

Следователно Библията е запазила много точно името Рамзес във версиите на еврейски, гръцки и латински ¹⁰.

Приведените факти ни позволяват да заключим, че:

а) Бягството е станало не по-рано от възкачването на власт в Египет на някой си Рамзес;

б) Моисей е роден по времето на строителя на градовете Рамзес и Питом, т. е. на Рамзес II;

в) По времето на престома на Моисей в страната Мадян управляващият фараон, т. е. Рамзес II, умрял. Следователно останалата част на историята на Моисей се развива при управлението на неговия наследник, т. е. Минептах.

Нещо повече, Библията съдържа още една важна подробност, която ни позволява да датираме Изхода според хронологията на фараоните: Моисей е бил на осемдесет години, когато по заповед на Бога се опитал да накара фараона да освободи братята му: "И Моисей беше на осемдесет години, а Аарон (брат му) на осемдесет и три години, когато почнаха да говорят на фараона" (Изход 7: 73). Но Библията посочва (Изход 2, 23), че фараонът, при чието царуване се родил Моисей, е умрял по време на престома на последния в Мадян, но независимо от това разказът продължава, без да споменава за

промяна в името на владетеля. От тези два пасажа на Библията следва, че сумата на годините на управлението на двамата фараони, по времето на които Моисей е живял в Египет, трябва да е била най-малко осемдесет години.

Известно е, че Рамзес е управлявал шейсет и седем години (от 1301 до 1235 г. пр. Хр. според хронологията на Дриотон и Вандие, или от 1290 до 1224 г. според тази на Роутън). Египтолозите не могат да определят точната продължителност на царуването на неговия наследник Минептах, но то е продължило най-малко десет години, защото десетата година от управлението му е засвидетелствана от документи, както подчертава препод. о. дьо Во. Според Манетон той е царувал двайсет години. Дриотон и Вандие предлагат две възможности: или е царувал десет години, от 1234 до 1224 г., или като следствие то Роутън, е царувал двадесет години – 1224 до 1204 г. пр. Хр. Египтолозите не знаят нищо определено за края на управлението на Минептах: всичко, което се знае, е че след него Египет изпаднал в тежка вътрешна криза, продължила почти четвърт век.

Въпреки че хронологията на царуването е неточна, през Новото царство няма други два последователни периода на царуване, които да продължават осемдесет години или повече, освен тези на Рамзес II – Минептах. Следователно възрастта на Моисей според Библията съвпада единствено с последователните управления на Рамзес II и Минептах. Можем да приемем, че Моисей се е родил в началото на управлението на Рамзес II, че още бил в Мадан, когато Рамзес, след шейсет и седем годишно царуване е умрял, и че се е застъпил за евреите пред неговия наследник и син Минептах. Това може да се е случило през втората половина на царуването на Минептах, ако приемем, че последният е управлявал двайсет години, което е напълно възможно според Роутън. Моисей е ръководил бягството от Египет в края на царуването на Минептах при всички възможности, тъй като фараонът е загинал при бягството на евреите, когато те напуснали страната, както посочват Библията и Коранът.

Тази схема се съгласува точно с описанието на детството на Моисей и включването му в семейството на фараона. Знае се, че в момента на смъртта си Рамзес II е бил в много напреднала възраст. Говори се за деветдесет или сто години. Ако приемем тази хипотеза, той е бил на двайсет и три или трийсет и три години в началото на царуването си, продължило шейсет и седем години. Възможно е на тази възраст вече да е бил женен и няма противоречие с факта, че Моисей бил открит от “семейството му” според Корана и намесата на съпругата на последния, която помолила да запазят живота на новороденото. Библията твърди, че дъщерята на фараона го е намерила. Като имаме предвид възрастта на Рамзес II в началото на царуването му, напълно е възможно той да е имал дъщеря, която да е намерила изоставеното дете. Следователно разказът в Корана и този в Библията въобще не си противоречат по този въпрос.

Предложената тук хипотеза съвпада напълно с Корана. Обаче тя влиза в противоречие само с един пасаж от Библията, а именно с първото знамение от глава 6 на Първата книга на царете (която, която трябва да подчертаем, не е част от Тората). Това е много оспорван пасаж и препод. о. дьо Во не приема предложената в него датировка на бягството от Египет, направена по построяването на Храма на Соломон. Този факт ни кара да го приемаме с резерви и следователно той не може да бъде аргумент против изложената тук теория.

Проблемът за стелата от година V на Минептах

Някои смятат, че известната стела от година V на Минептах съдържа контрааргументи на изложената по-горе теза, според която бягството от Египет е последното събитие от царуването на този фараон.

Въпросната стела представлява твърде интересен паметник, тъй като това е единственият йероглифен документ, споменаващ името “Израел” 49 . Стелата, която датира от първата част на царуването на Минептах, е била скрита в Тива, в погребалния храм на фараона. Тя описва серия от победи над враговете му и в частност, в края на

документа, една победа над “изтрития Израел, който вече е без име ...” Като се основават върху този факт, някои специалисти твърдят, че поради съществуването на думата Израел трябва да приемем, че евреите вече са се били настанили в Ханаан в година V от Минептах и следователно вече са били напуснали Египет.

Забележката не може да бъде приета, тъй като от нея следва, че докато евреите са били в Египет, техни сродници не са живели в Ханаан, което е невъзможно. По този повод препод. о. дьо Во, който е привърженик на тезата за Рамзес II, пише в книгата си *Старата история на Израел* : “Що се отнася до Юга, датата на заселването в района на Кадес на родствените на евреите групи е неопределена и по-късна от Изхода.” Следователно той смята, че е възможно други групи да са напуснали Египет и да са се заселили преди групата на Моисей. ‘*Apiru* или *habiru*’, за които някои предполагат, че са евреите, които много преди Рамзес II са били в Сирия и Палестина, т. е. много преди Изхода: един документ ни посочва, че Аменофис II е довел група от 3600 души, използвани при каторжните работи в Египет. Те са били в Ханаан по времето на Сит I, когато започнали вълнения в района на Бет-Шеан: П. Монте се спира на тези събития в книгата си *Египет и Библията*. Следователно напълно логично е Минептах да е воювал с тях по границите, докато във вътрешността на страната са се намирали онези, които по-късно се обединили около Моисей, за да избягат. Съществуването на стелата от година V на управлението на Минептах ни най-малко не противоречи на изложената хипотеза.

Впрочем, появата на думата “Израел” в историята на еврейския народ няма и най-малка връзка със заселването в Ханаан на групата на Моисей. Думата има следния произход.

Според Битие (32: 29) Израел е второто име, което получил Иаков, син на Исаак и внук на Авраам. Според Вселенския превод на Библията – Стария завет (1975), неговият смисъл може да се тълкува като “нека Бог покаже силата си”. След като е било употребено по отношение на един човек, не е чудно впоследствие да е послужило за означаването на цял народ в памет на знатния прародител.

Следователно името Израел се е появило много преди Моисей, т. е. няколко столетия преди него. Не е чудно, че то присъства в стела, датираща от управлението на фараона Минептах. Но цитирането му на това място не е аргумент в полза на датирането на Изхода на Моисей преди година V на Минептах.

В действителност, когато говори за общността, наречена “Израел”, стелата на Минептах не може да предполага една политически организирана общност, тъй като надписът датира от края на XIII в. пр. Хр., а Израелското царство е формирано през X в. пр. Хр. Тя посочва един по-малък кръг от хора 50 .

В наше време е известно, че появата на Израел на историческата сцена е предшествано от дълъг период на образуване, продължил осем или девет века. Той се характеризира с настаняването на многобройни полуномадски групи в района, в частност на аморитите и арамейците, и с появата в техните общности на Патриарсите, сред които са Авраам, Исаак и Иаков – Израел. Второто име на последния Патриарх е послужило при означаването на основната група, ядро на бъдещото политическо образувание, появило се много след царуването на Минептах, тъй като царството Израел съществувало от 931 – 930 до 721 г. пр. Хр.

4. Описанието в Светите писания на смъртта на фараона по време на Бягството

Смъртта на фараона по време на Бягството представлява много важен момент в разказите в Корана и Библията. Нейното присъствие в текстовете е очевидно. Що се отнася до Библията, тя я описва не само в Петокнижието, или Тората, но и в Псалмите на Давид: по-горе приведохме съответните цитати.

Много е странно, че авторите – християни я отминават с мълчание. Така например препод. о. дьо Во поддържа тезата, че бягството от Египет е станало през първата половина или в средата на царуването на Рамзес II, без да обръща внимание на факта, че фараонът е загинал при преследването, което във всичките хипотези ни задължава да датираме събитието в края на царуването му. В своята *Стара история на Израел* директорът на Библейската школа в Йерусалим не показва, че е загрижен за подобно противоречие между защитаваната от него теза и сведенията от двете книги на Библията.

В книгата си *Египет и Библията* П. Монте посочва, че Изходът датира от царуването на Минептах, но не споменава за смъртта на фараона, който оглавявал преследването на бегълците.

Подобно странно поведение контрастира с това на евреите: Псалм 136 на Давид, в което знамение 15 благодари на Бог, “който повали Фараона и множеството му в Червено море”, често се цитира в литургиите им. Те знаят, че този страх се съгласува с едно изречение от Изхода (14: 28): “И водата се върна и покри колесниците и конниците на всичката фараонова войска, които бяха влезли подире им в морето; не остана ни един от тях.” За тях не съществува никакво съмнение, че фараонът е загинал заедно с войските си. Същите текстове са включени в християнските библии.

Християнските коментатори категорично не приемат смъртта на фараона въпреки очевидните факти. Някои от тях все пак посочват, че тя е описана в Корана, и по този начин подтикваат читателите към необичайни съпоставки. Така например в превода на Библията под ръководството на Библейската школа в Йерусалим за смъртта на фараона можем да прочетем следния коментар на препод. о. Куроайе, професор във въпросното училище:

Коранът (10: 90–92) я споменава, но според народните предания, фараонът е потънал заедно с армията си (което липсва в свещения текст) 51 и почива на дъното на морето, където царува над морските хора: фоките.

Незапознатият със съдържанието на Корана читател неволно установява връзка между противоречащия на библейския кораничен разказ – според коментатора – и странното така наречено народно предание, споменато в горния коментар след позоваването на Корана.

В действителност описанието по същия повод в Корана няма нищо общо с написаното от този автор: знамения 90–92 от сура 10 разказват как синовете на Израел прекосили морето, докато фараонът и войските му ги преследвали, а в момента, когато вълните го поглъщали, фараонът извикал: “Вече повярвах, че няма друг бог освен Онзи, в Когото повярвах синовете на Израил, и съм сред отдадените Нему!” Бог му отговорил: “Сега ли? А се възпротиви ти преди и бе от сеешите развала. Днес спасяваме твоето тяло, за да бъдеш знамение за онези след теб. Ала мнозина от хората са нехайни към Нашите знамения.”

Това е всичко, което съдържа тази сура за смъртта на фараона. Тук, както и в целия Коран, не се споменава нищо повече, за разлика от измислиците на библейския коментатор. Текстът на Корана просто и по ясен начин известява, че тялото на фараона е било спасено: това е главното сведение.

По времето, когато Коранът е бил низпослан на хората от Пророка, телата на всички фараони, които днес подозираме, че са свързани с Изхода, са се намирали в гробниците на Некропола в Тива, от другата страна на Нил, срещу Луксор. Следователно в същото това време откритията, направени през втората половина на XIX в., са били неизвестни. Съгласно с писаното в Корана, при Бягството тялото на фараона е било спасено: който и да е бил той, днес е в Залата на мумиите в египетския музей в Кайро пред погледите на посетителите. Както видяхме, действителността

значително се различава от странната легенда, приписвана на Корана от препод. о. Куроайе.

5. Мумията на фараона Минептах

Тялото на фараона Минептах, син на Рамзес II, за когото можем да приемем, че е фараонът от Изхода, е било открито през 1898 г. от Лоре в Тива, в Долината на царете. Оттам то било пренесено в Кайро. На 8 юли 1907 г. Елиът Смит го освободил от бинтовете. В книгата си *Царските мумии* (1912) той публикувал протокола от извършената операция и от изучаването на тялото. За това време състоянието на консервация било задоволително, въпреки някои изменения. След тази дата пред посетителите на музея в Кайро мумията била изложена с открита глава и врат, а останалата част от тялото била покрита с парче тъкан, поради което до скоро музеят не разполагал с пълна снимка освен направената от Елиът Смит през 1912 г.

През юни 1975 г. египетските власти благосклонно ми позволиха да изуча части от тялото на фараона, останали дотогава покрити, както и да ги фотографирам. При съпоставяне на състоянието на мумията днес и преди повече от шейсет години се констатира, че са настъпили увреждания и че липсват някои фрагменти. Мумифицираната тъкан е пострадала тежко – отчасти поради намесата на човешки ръце, отчасти от влиянието на времето.

Естествените изменения са напълно обясними, предвид настъпилите промени в условията на консервация, след откриване на мумията в края на XIX в. в гробницата в некропола в Тива, където е почивала повече от три хиляди години. Показвана днес само под защитно стъкло, което не осигурява херметичност и не предпазва от микроорганизми, изложена на влиянието на температурни промени и незащитена от влагата в зависимост от сезоните, мумията далеч не се намира при условията, които са ѝ помагали да прекара близо три хилядолетия без увреждания. Тя е лишена от защитните си бинтове и не е в затвореното пространство на гробницата, където температурата е по-постоянна и въздухът – по-сух, от този в Кайро през някои периоди на годината. В самия некропол тя най-вероятно е била повредена от грабителите на гробници или от гризачи, нанесли ѝ известни щети, но въпреки това, както изглежда, условията са били по-благоприятни от днешните, за да понесе изпитанията на времето.

По време на прегледа на мумията през юни 1975 г. по моя инициатива бяха направени някои по-точни изследвания. Доктор Ел Мелиджи и Рамсис извършиха великолепен рентгенов преглед, а докато доктор Мустафа Маниалави, като се възползва от един отвор в обвивката, прегледа вътрешността на гръдния кош и на абдомена, с което беше направена първата ендоскопия на мумията. Това даде възможност да се разгледат и заснемат много важни детайли от вътрешността на тялото. Изследването под микроскоп на малки случайно паднали от тялото на мумията частици, направено в Париж от доктор Миньо и доктор Дюригон, допълни общия медицински преглед, извършен от професор Сечалди. За мое съжаление, заключенията няма да са готови преди завършването на книгата.

Изводите, които вече можем да направим в резултат на предприетото изследване, посочват наличието на множество кожни язви, предизвикали тежки наранявания, без да уточняват кога – преди или след смъртта на фараона – са се появили дали някои от тях. Смъртта му най-вероятно се дължи или на удавяне, както е в разказите на Светите писания, или на тежки травми, предшествали потъването му в морето, или и на двете.

Тези язви заедно с повредите, чиито причини споменахме по-горе, пораждат съмнения относно доброто запазване на мумифицираното тяло на фараона за в бъдеще, ако незабавно не бъдат взети необходимите предпазни мерки. В противен случай единственото материално свидетелство, достигнало до наши дни, за смъртта на фараона от времето на Бягството, чието тяло е било спасено по волята на Бог, е заплашено от изчезване.

Желателно е винаги да се стремим да запазим следите от нашата история, но този път става дума за нещо повече: мумифицираното тяло е принадлежало на човек, който е познавал Моисей, устоял е на молбите му, преследвал го е и е изгубил живота си, като по волята на Бог телесната му обвивка е била спасена от унищожение и се е превърнала в знамение за хората, както е описано това в Корана. 52

За този, който търси доказателства за верността на Светите писания в съвременните открития, Залата на мумиите в египетския музей в Кайро предлага най-добрата илюстрация на кораничните знамения, описващи тялото на фараона.

¹ По-нататък ще стане ясно, че цифрата е силно преувеличена.

² Преводът на псалмите не са по цитираното издание на Библията, направени са от преводача. - Бел. прев.

³ Следи от тях са лесно различни върху мумиите на фараони в египетския музей в Кайро.

⁴ Изд. на Desclee de Brouwer през 1970 г.

⁵ Изд. от J. Gabalda et Cie през 1971 г.

⁶ Днес не съществува съмнение, че в периода на разцвета на Александрия преди римското завоевание, там са се намирали документи, по-късно изгубени.

⁷ В Светите истории от началото на XX в., както и в тези на абат Х. Лезетрв, предназначени за религиозното обучение, се посочва, че Изходът се е случил по времето на царуването на Минептах в Египет.

⁸ Изд. на Delachauz et Neistle в Нюшател през 1959 г.

⁹ Буквата е се представя ayin на еврейски.

¹⁰ Странно е, че в старите Библии коментаторите не са разбрали смисъла на думата.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В края на това изследване стана ясно, че разпространеното в нашите страни мнение за Светите писания не отговаря на действителността. Видяхме при какви условия, по кое време и по какъв начин са били събрани и записани съставните части на Стария завет, на евангелията и на Корана; тъй като трите текста са били създадени при изключително различаващи се условия, то резултатите от това придобиват голяма важност от гледна точка на автентичността им и някои страни на съдържанието им.

Старият завет представлява сбор от литературни произведения, създадени в течение на приблизително девет века. Те образуват една пъстра мозайка, чиито елементи са били променени от хората с течение на времето; отделни части са били прибавяни към вече съществуващите и затова днес е трудно да се установи откъде идват те.

Евангелията са имали за цел запознаването на хората с учението, което Иисус е искал да предаде на хората по време на земната си мисия. Това е направено чрез разказите за делата и словата му. За нещастие те не са дело на очевидци на описаните събития. Те само предават запазеното от различните юдео-християнски общности за живота на Иисус под формата на устни предания или писмени паметници, които са били посредниците между устните предания и окончателния текст, но днес са изгубени.

От този ъгъл днес трябва да разглеждаме Юдео-християнските писания и ако искаме да бъдем обективни, трябва да изоставим класическите концепции на тълкувателите.

Неизбежен резултат от многообразието на изворите са противоречията и несъответствията, примери за които приведохме многократно. Авторите на евангелията са се опитвали да разкрасят някои факти от живота на Иисус, подобно на авторите на епическа литература от Френското средновековие, които са писали рицарските песни. От това следва, че събитията са представени в зависимост от стила на разказвача и в повечето случаи достоверността на написаното е съмнителна. При тези условия немногочислените твърдения, имащи отношение към съвременната наука, трябва да бъдат разгледани с резервите за съмнителната им автентичност.

Всичко това много добре обяснява наличието на противоречия, неправдоподобности, противопоставяния на сведенията на съвременната наука. Но учудването на християнина при срещата с тях е голямо, тъй като официалните коментатори са положили продължителни и значителни усилия, за да прикрият под ловки диалектически акробатични преметания и в обвити от лирично венцехвалене факти, които ясно бяха посочени от съвременните изследвания. Много показателни примери за това състояние на духа бяха приведени по повод родословията на Иисус в евангелията на Матей и Лука, които са противоречиви и неприемливи от научна гледна точка. Евангелие от Йоана заслужава особено внимание поради съществените различия между него и другите три евангелия, и по-специално поради липсата в него на сведения за първото Свето причастие.

Кораничното откровение има история, коренно различаваща се от тази на другите две. То е продължило около двацет години и е записано и научено наизуст от вярващите едновременно с предаването му на Пророка от архангел Гавраил. Последните уточнявания на текста на Корана, извършени през дванайсет около двацет и четири години след смъртта на Пророка през халифата на Осман, са били контролирани от онези, които вече са знаели наизуст текста, който са научили по времето на самото Откровение и са рецитирали непрестанно след това. Както се знае, по-късно текстът е бил запазен без промени. Следователно при Корана не съществува проблемът за автентичността.

Появил се след другите две Откровения, Коранът не само се характеризира с пълно отсъствие на противоречията в разказите, които откриваме при различните редакции на евангелията, извършени от хората, но и показва пълно съответствие със съвременните научни данни. Тази негова отличителна черта проличава при обективното му изучаване и съпоставяне със съвременната наука. Нещо повече, в него можем да открием научни сведения, които са били недостъпни за човек от времето на Мухаммед. Затова съвременните научни познания позволиха да разберем смисъла на някои знамения, които до този момент бяха неясни.

Съпоставянето между множество разкази в Библията с разказите в Корана показва съществуването на основни различия между библейските твърдения, неприемливи от научна гледна точка, и твърденията в Корана, които напълно съответстват на съвременните познания: примери за това са разказите за Сътворението и Потопа. Докато за историята на бягството на Моисей текстът на Корана допълва този на Библията, като и двата отговарят на сведенията на археологията за датата на събитието, значителните различия между Корана и Библията по отношение на други проблеми оборват тезата, впрочем изложена без ни най-малко основание, съгласно която Мухаммед е преписал Библията при написването на Корана.

Поради изостаналото състояние на човешките познания по времето на Мухаммед не можем да приемем, че много от твърденията в Корана, свързани с науката, са дело на човек. Затова с пълно право можем да твърдим, че Коранът е едно Откровение, и нещо повече – то се отличава от другите две поради гарантираната си автентичност и поради наличието на научни сведения – истинско предизвикателство към човешкия разум на нашата епоха. [* | In-line.WMF *]